

ORSZÁGÉPÍTŐ

ÉPÍTÉSZET KÖRNYEZET TÁRSADALOM
A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

BESZÉLGETÉS MAKOVECZ IMRÉVEL
A VÉDEGYLET VITÁJA A JÖVŐ
NEMZEDÉKEK KÉPVISELETÉRŐL
A TÁRSADALOM ÖT PILLÉRE
MELLÉKLET: OSCAR KISS-MAERTH
A KEZDET VOLT A VÉG

2000/3

Szubjektív előszó

Elkezdődött és teljes erővel folyik a színház építése. Úgy gondoljuk, hogy egy súlyos társadalmi és szakmai válság jellemző, de megrázó hatásával határpontot jelző tünetéről van szó, ami miatt lehetetlen nem szót emelnünk. Mintha nem jelenne meg a köztudatban, hogy ez a tünet a válságnak milyen tragikus mélységeire utal, elhallgatások, elkenések, szakmai tisztázatlanságok köde mögött épül valami, ami önmagának az ellentéte, s ami megszületésével mintha maga körül sokmindent ugyanezzel a negatív fénnel vonna be. Hiányzik az az iránymutató társadalmi vagy szakmai erő, aminek állásfoglalása világos képet rajzolna a helyzetről, a lehetséges tennivalókról, ami kiinduló feltétele lenne annak, hogy Nemzeti Színházról egyáltalán beszélni lehessen, ha ugyan erről beszélni időszerű.

Ami ezen a néven most épül, biztosan nem az a Nemzeti Színház, amelynek megépítését Széchenyi István 1832-es röpiratában megfogalmazta; nem az, aminek hiánya több mint másfél évszázadon át újra és újra nemzetet egységesítő eszmeként sürgetett a megvalósításra. Egy nemzet létének bizonyítéka, önkifejezésének tere, fennmaradásának záloga helyett készül valami az építész- és színházi szakma maradék erkölcsének lejáratásával, a nemzeti egyetértés hiányával, jobb esetben közönnyel és bizonytalansággal, nagyjából azonban ellenséges indulatokkal kísérve, ami objektíven is minden korábbi nekibuzdulásnál kevesebbet ígér, és ami történeténél fogva soha nem lesz képes betölteni a nemzet színházának szerepét.

Miféle erő kényszeríti jótékonyság mezébe öltöztetett akaratát azokra, akiknek csak saját felbuzdulásból kell és lehet a maguk nemzeti színházát megépíteniük, ha felismerik, hogy erre megérett az idő? Ha megérik. Ezt a most épülő épületet egy nemzetközi befektetőcsoportnak a fővárost átformáló, anyagi érdekek által vezérelt ambíciója teszi lehetővé és valósítja meg. Ennek rendelődik alá az építési helyszín kiválasztása, a telepítés összes bizonytalansága, az építés technológiája, maga az építési program, a súlyos manipulációi ellenére a kiválasztott építésszek által érthetetlenül elfogadott pályázati feltételek, az építészeti stílus, az engedélyeztetési eljárás nevetséges színjátéka. A hatalom és a pénz összjátékának természetes következménye, hogy e folyamat az erkölcsileg amúgy is legyengült építész- és színházi társadalmat végletesen megosztotta, az etikus magatartás érvényrejutásának lehetőségét az egyéni érdekekérvényesítés konkául vetette. Az építésszek lejáratása, amelyhez sajnálatos módon buzgón segédkeztek nyújtottak maguk az építésszek, egy, a közgondolkodásban régóta jelentőségén alul értékelt szakmát foszt meg elengedhetetlenül szükséges, jövőbeli, társadalmi szerepvállalásának lehetőségeitől.

Az építeni képes nemzeti akarat hiányát pártbizottságával helyettesíthetőnek vélő elképzelés valójában évtizedek óta meghatározza a Nemzeti Színház építésének gondolatát. Mire ez a gondolat a megvalósításig jutott, a folyamatban kérdésessé váltak a szakma művelésének szabályai, az építészeti pályázatok értelme, a szabadon választott szakmai képviselői szervek legitimitása, az önkormányzatok működési feltételei, hatáskörük határai. Nem kérdőjeleződött meg, mert mindig nyilvánvaló volt a kultúra politikai irányításának megengedhetlensége, az önkormányzatok pártpolitikától független, helyi érdekeket képviselő tevékenységének szükségessége. Csak költői kérdésként tehetjük fel, hogy mi az, ami megbénította és megnémította azokat a szakmabelieket, akiknek a felelősége egybemosódik a szereptévesztésben lévő politikusokéval? Mi az, ami megakadályozza, hogy a döntéshozók szolgálatként végezzék munkájukat, hogy a szakmai kérdéseket önnön természetüknek megfelelően kezeljék, hogy a pártérdekeket közérdeknek tekintsék?

A választ tudva vagy nem tudva állunk rémülten, tehetetlenül, kétségbeesve egy újabb gödör szélén, amelyből a nemzeti egyetértés hiányának, a kulturális életet átpolitizáló akaratnak és a minőséget nem ismerő pénz mindenhatóságának emlékműve emelkedik fel.

Budapest, 2000 október 1.

Gerle János

Sáros László

ORSZÁGÉPÍTŐ

TIZENEGYEDIK ÉVFOLYAM

HARMADIK SZÁM

- 2 „NEM TUDOM, MIRE MEGY KI A JÁTÉK” – beszélgetés Makovecz Imrével
16 VÁNDORISKOLA – beszámoló a diplomázásról és a felvételiéről
22 TÖRVÉNY A JÖVŐ NEMZEDÉKEKRŐL – a *Védegylet* vitája a törvényjavaslatról
– a *Védegylet* bemutatkozása
– Dr. Vida Gábor, Zágoni Miklós és Lányi András bevezető előadása;
– a törvényjavaslat szövege,
– Sólyom László, Majtényi László és Nagy Boldizsár ismertetője
– a vita összefoglalása
33 A TÁRSADALOM ÖT PILLÉRE – a Nádasy Alapítvány konferenciája
– Makovecz Imre előadása
35 AZ V. ORSZÁGOS FŐÉPÍTÉSZI KONFERENCIA ajánlásai
– Sánta Gábor előadása
37 HÍREK
38 Debreczeni László rajzai
40 A KENTAUR TERMÉSZETRAJZA – könyvelőzetes

Melléklet: OSCAR KISS-MAERTH – A KEZDET VOLT A VÉG (a könyv rövidített szövege)

A címlapon: Csertő Lajos felvétele a piliscsabai Stephaneum tornyának építéséről • A borító hátsó, belső oldalán: Sáros László felvételei • A hátoldalon: Tusnady Zsolt fényképei a csíkszéki Csatoszeg templomkertjének keresztjeiről

E számunk a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA Nemzeti Kulturális Alap programjának támogatásával készült

A folyóirat rendszeres támogatói az ORSZÁGÉPÍTŐ Alapítvány és a KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS tagszervezetei: ARKER'S Kft., AXIS Építésziroda Kft., BAUSYSTEM Kft., BEÖTHY és KISS Kft., BOKOR Kft., BODONYI ÉS Társa Építész Kft., DÉVÉNYI ÉS Társa Kft., EKLER Építész Kft., É-11 Tervező, Fejlesztő Kft., FARKAS és GUHA Építésztervezők Kft., FELÜLETKÉMIA Kft., KÖR Építész Stúdió Kft., KŐSZEGHY Építész Bt., KUPOLA Kft., KVADRUM Kft., LOMNICI és Társa Kft., MAKONA Tervező Kft., MÉRMŰ Szövetkezet, PAGONY Táj- és Kertépítész Kft., PARALEL Kft., TRISKELL Kft., UNITEF-83 Rt, valamint a COMPART Stúdió Kft., valamint a SÁROS és Társa Építésziroda Bt.

ORSZÁGÉPÍTŐ – a Kós Károly Egyesülés folyóirata. Megjelenik negyedévenként. Kiadja az Egyesülés nevében a Kós Károly Alapítvány; postacím: 1074 Budapest, Barát utca 11. Iroda: 1114 Budapest, Villányi út 8. III. emelet 2. Tel.: 2091-174, 2091-173; fax: 2091-174. Bankszámlaszám: 10402166-21629530-00000000 Felelős kiadó: Kampis Miklós. Felelős szerkesztő: Gerle János. Nyomás: VEL Kft., Budapest. – **ISSN 0866-0069** – A lap előfizethető átutalással, vagy az Alapítványtól igényelt csekken, illetve személyesen az Alapítványnál. Egy szám ára: 450 Ft. Előfizetési díj a 2000. évre: 4x250 forint + Budapestre 60, vidékre 67 forint postaköltség számonként. Megvásárolható az Írók Boltjában (Budapest, VI. Andrassy út 45), a Fehérlófia Könyvesboltban (Budapest, VIII. József krt. 36.), a Balassi Könyvesboltban (Budapest, II. Margit u. 1.), a Lord Extra Kft. könyvesboltjában (Hódmezővásárhely, Andrassy út 5-7.), és a Lyra Könyvesboltban (Vác, Piac u. 1.), a HÍRKER Rt. és a LAPKER Rt. budapesti és vidéki árusítóhelyein.

NEM TUDOM, MIRE MEGY KI A JÁTÉK...

– beszélgetés Makovecz Imrével –

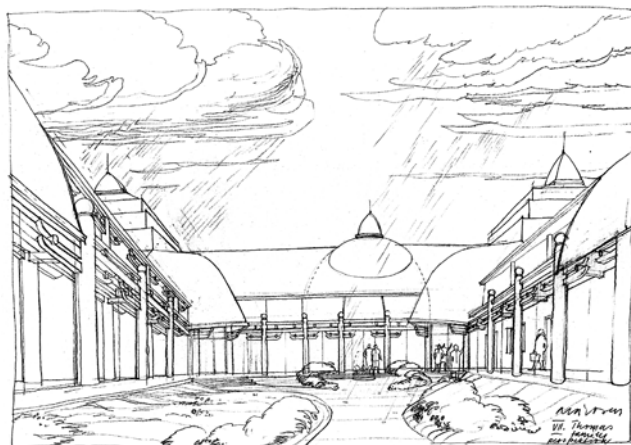
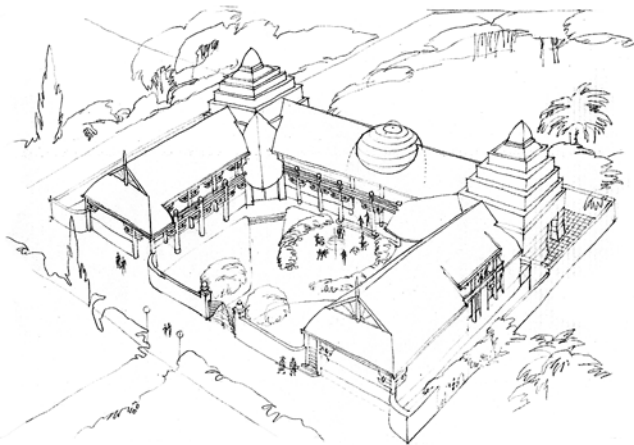
Gerle János: Kérlek, beszélj az utóbbi időben készült munkáidról.

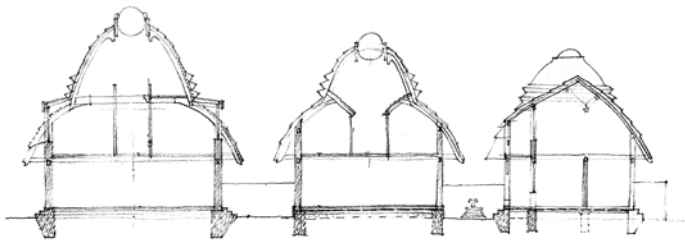
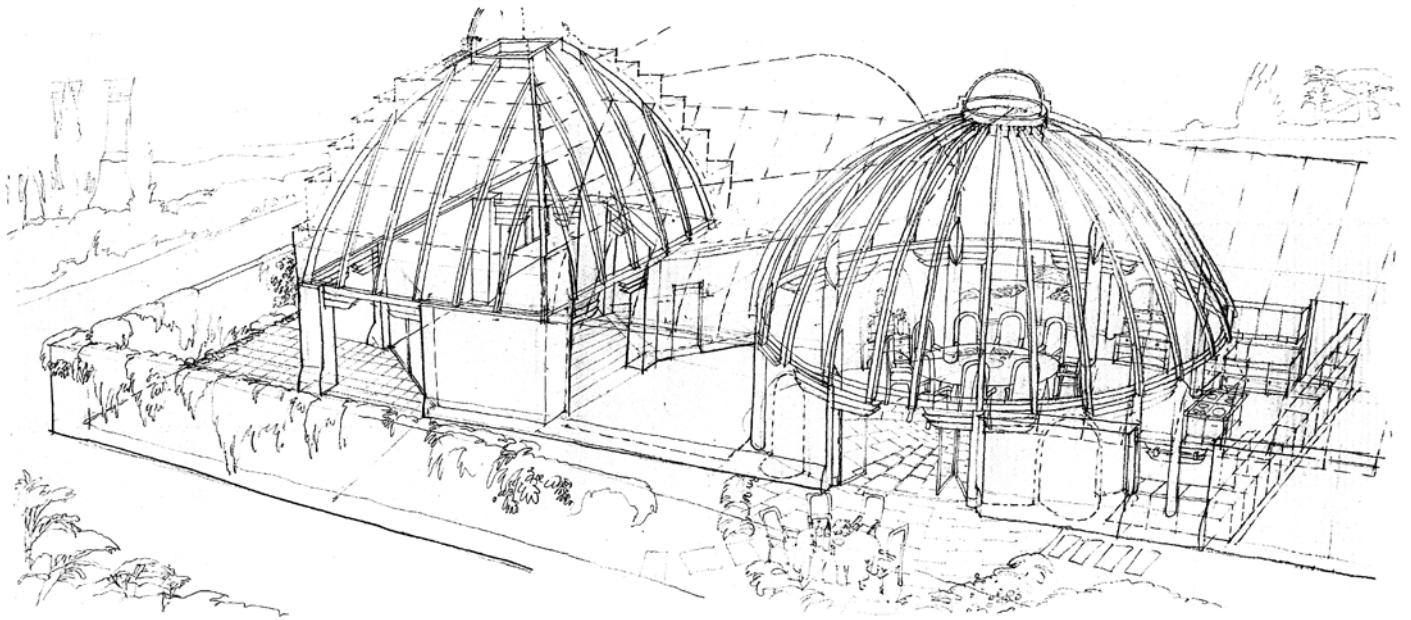
Makovecz Imre: Itt van mindjárt egy thaiföldi munka, egy Nicolas Thomas nevű, francia származású megbízónak készült. A lényeg az, hogy megbíz két lakás megtervezésével, magának meg a nővérenek, én előveszem a thaiföldi meg az azt környező kultúrákat bemutató könyveket, végignézem az egészet, hogy mi hogy van, hogy kicsit bele-tornázzam magam ebbe az egész környezetbe, amiről természetesen nem sok fogalmam van és megpróbálom eltalálni, hogy oda milyen ház kellene. Kérek előleget, azt elküldi átutalással, megrajzolom a magam technikája szerint, százas léptékben az összes alaprajzot, metszetet, csinállok távlati képet, elküldöm. Azt mondja, hogy nagyon jó, igen, de a bank azt mondta neki, hogy próbáljon meg a telekre négy lakást terveztetni, mert arra a kettőre nem kap hitelt. Átdolgozom négy lakásra, teljesen megváltozik a terv, vadonatúj rajzokat küldök. Előtte volt persze köztünk egy megegyezés, azon az alapon, hogy ő nagyon szereti, amit én csinállok és az építész barátja, aki szintén nagyon szereti, amit csinállok, szeretné a kiviteli terveket feldolgozni és átvállalni az építési engedély beadását és hogy akkor mondjam meg, hogy ilyen feltételek mellett mit kérek. Én válaszolok, hogy másfél százalékot. Ami nemzetközi szinten nagyon alacsony ár. Amikor azonban a négyes változatot elküldöm, mondom neki, hogy azért ez most egy másik terv és a másfél százalékkal így baj lesz, erre nem reagál, hanem kisvártatva jelentkezik azzal, hogy a bank azt mondta neki, úgy látják, hogy itt hat lakást is el lehetne helyezni. Akkor én megrajzolom a hat lakást, azok mind különbözőek, nem egy alaprajz sokszorozásáról van szó, megrajzolom szerkezeti rajzokkal, egyebekkel, mert ő azt írja, hogy a bank ezt tudja komolyan venni. Megkapja a terveket, hát csak a postázás már egy vagyonba kerül, utána azt írja,

hogy most éppen egy tíznapos buddhista ünnep következik, ami miatt sajnós, nem tudja azonnal küldeni a tiszteletdíjat, de azért ne féljek, el fogja küldeni. Eltelik tíz nap, mi szorgalmazzuk, hogy intézze már el a dolgot, ő erre írja, hogy ő nem csaló, ő el fogja küldeni a pénzt, nyugodtan várjam meg, és telik az idő és azóta se küldött egy fillért se. Hónapok teltek el, egyszerűen lelépett. Ezek után nekem el kell mennem keresni egy olyan jogászt, aki ... passz, lehetetlen.

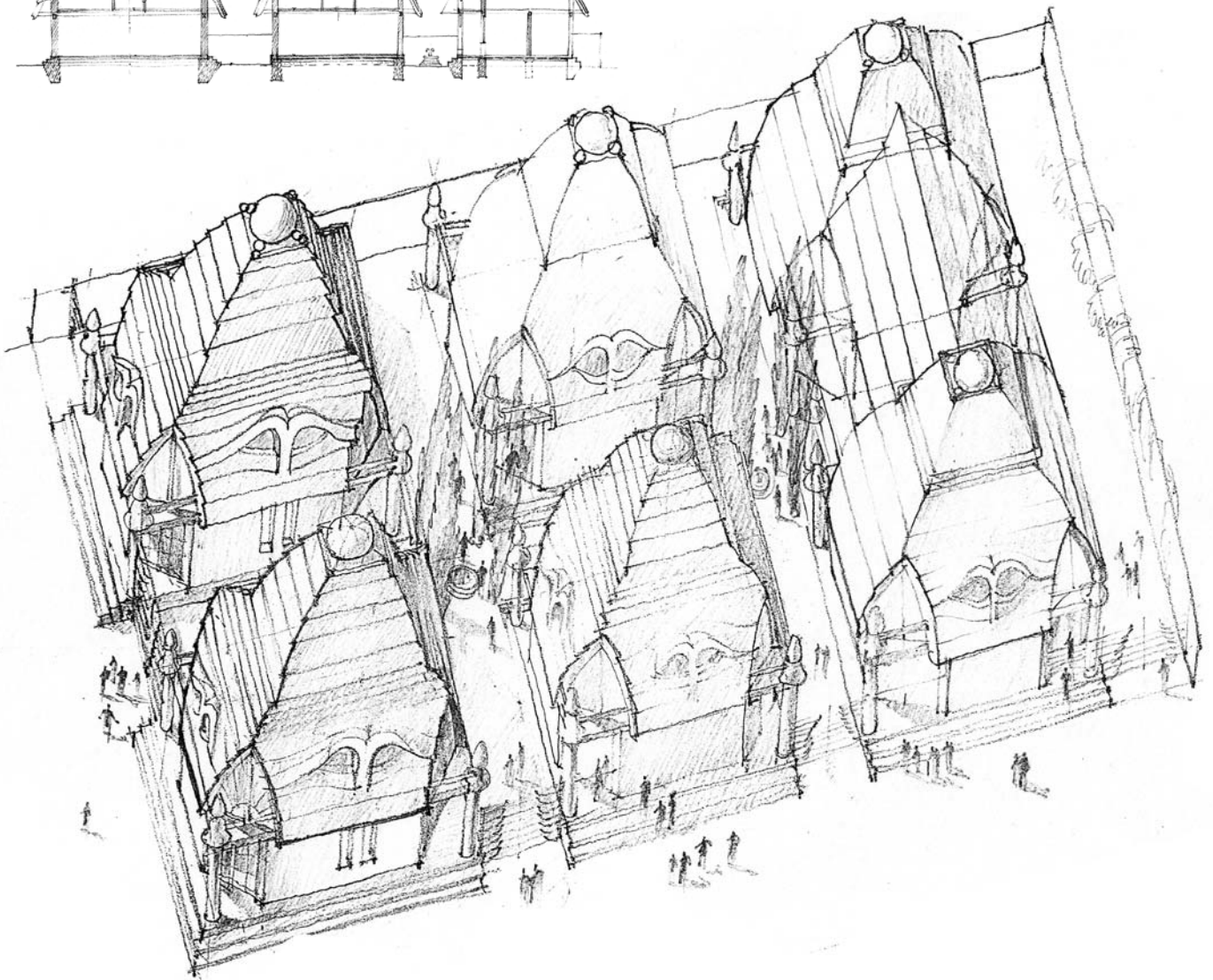
Mondom tovább. Itt vannak az amerikaiak, megjelenek az irodámban, hogy a Lipótvárosban van egy kilencvenszer száz méteres telek, amelyet megvásárolt nem ez az amerikai ingatlanügynökség, hanem egy másik, aki ott engedély nélkül lebontott régi ipari épületeket, amiből csak két nagy kapu maradt meg, az is csak azért, mert már túl nagy volt a tiltakozás a bontás miatt. Majd ez az új amerikai cég átveszi a tulajdonostól a telket, tehát nyilvánvaló összefüggés van a két cég között, a piszkos munkát egy kisebb céggel végeztették el. Közlük, hogy 270 lakást, egy zárt világot kell itt létrehozni, fitness, uszoda, üzletek, de kizárólag az itt lakók számára, van két ellenőrzött kapu, csak ott lehet bemenni. Hogy én csinálnék-e egy ajánlati tervet erre. Mondom ennek a fiatalembernek, aki a menedzserigazgató, hogy már bocsánat, de ajánlatot maga tett nekem és nem én magának, én nem dolgozom ingyen, illetve, ha azt akarja, hogy ingyen dolgozzam, akkor azt mondja meg, de ne így. Elnevette magát és mondta, hogy így is fogalmazhatjuk, de mégis, mennyit kérek? Mondom, nézze, ez egy első vázlat, amiről itt szó lehet, két forint és négyezer dollár között mozog az ára. Azt mondja, mitől függ, hogy két forint-e, vagy négyezer dollár? Mondom, az úri jókedvemtől, uram. Megint elneveti magát, azt mondja, jó, érti. Elküldi a megbízólevelet, a munkát a lehető legrövidebb időn belül kell elkészíteni, megcsináljuk. Ja, annyit

Nicholas Thomas családi házának vázlatterve, Thaiföld. A kétlakásos változat madártávlati képe és az udvar belső nézete. 2000

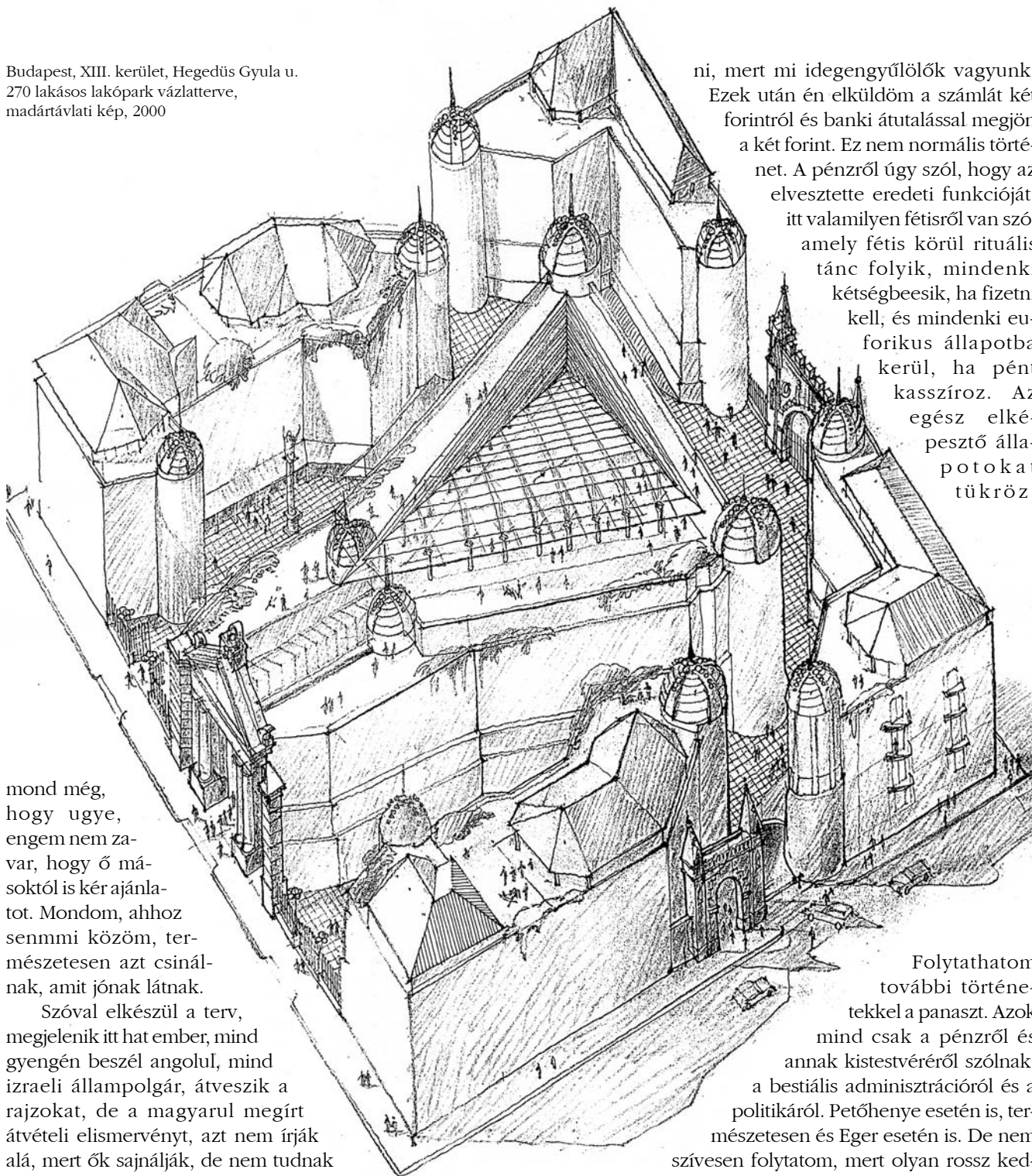

Nicholas Thomas családi házának vázlatterve, Thaiföld. Fönt: a dolgozó és lakószoba perspektívikus képe; lent: a hatlakásos változat metszete és madártávlati képe.

Budapest, XIII. kerület, Hegedűs Gyula u.
270 lakásos lakópark vázlatterve,
madártávlati kép, 2000

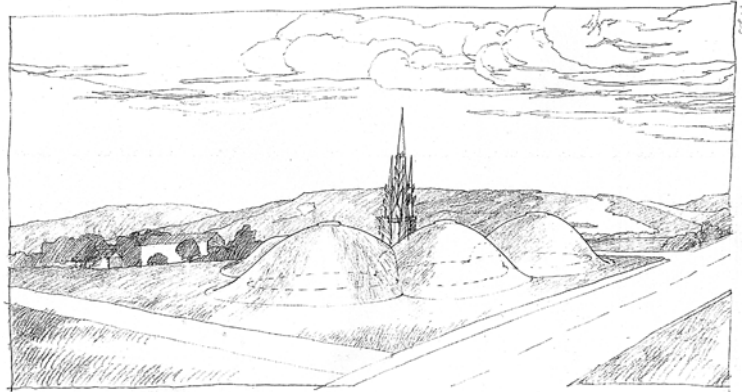
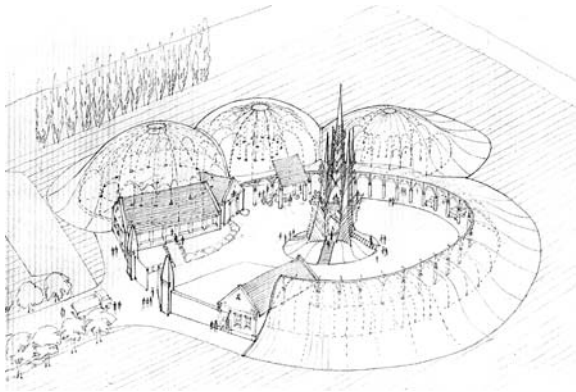
mond még,
hogy ugye,
engem nem za-
var, hogy ő má-
soktól is kér ajánla-
tot. Mondom, ahhoz
senmmi közöm, ter-
mészetesen azt csinál-
nak, amit jónak látnak.

Szóval elkészül a terv,
megjelenik itt hat ember, mind
gyengén beszél angolul, mind
izraeli állampolgár, átveszik a
rajzokat, de a magyarul megírt
átvételi elismervényt, azt nem írják
alá, mert ők sajnálják, de nem tudnak
magyarul. Kérdezem, hogy a tervet, azt
átveszik-e így, azt mondják, azt igen. Jól van, mondom,
akkor majd elküldöm az elismervényt angolul. Elküldöm
és nem jön válasz. És akkor nem sokra rá egy politikussal
ebédelek a Siposban, és elmesélem neki, hogy mi történt,
mire a politikus előveszi a mobilját és fölhív egy embert,
akivel magyarul beszél, és azt kérdezi, hogy ezzel és ezzel
a céggel ti nem vagytok-e azonosak. A válasza az mondja
ez a politikus, nem lesz az nektek jó, ha a Makovecz nyilván-
osságra hozza, hogy rászedték. Ez a beszélgetés lényege.
Visszajövök a munkahelyemre, addigra itt vár egy fax a
cégtől, hogy csak küldjem el a számlát. És egyúttal azt is
közli, hogy soha többé sem velem, sem azokkal, akik az
én környezetemben vannak, nem kívánnak együtt dolgoz-

ni, mert mi idegengyűlölők vagyunk.
Ezek után én elküldöm a számlát két
forintra és banki átutalással megjön
a két forint. Ez nem normális törté-
net. A pénzről úgy szól, hogy az
elvesztette eredeti funkcióját,
itt valamilyen fétisről van szó,
amely fétis körül rituális
tánc folyik, mindenki
kétségbeesik, ha fizetni
kell, és mindenki eu-
forikus állapotba
kerül, ha pönt
kasszíroz. Az
egész elké-
pesztő álla-
potokat
tükröz.

Folytathatom
további történe-
tekkel a panaszt. Azok
mind csak a pénzről és
annak kistestvéréről szólnak,
a bestiális adminisztrációról és a
politikáról. Petőhenye esetén is, ter-
mészetesen és Eger esetén is. De nem
szívesen folytatom, mert olyan rossz ked-
vem lesz tőle, hogy rettenetes. Már folyton ezzel álmodom.

Nagyobb munkáknál, ahol nem magánpénz van, ahol
nem zsebből fizetnek, ott nincs mód arra a természetes
szelekcióra, hogy kiválaszt engem egy ember és én szíve-
sen dolgozom neki. Ez a folyamat lehetetlen. Személyte-
lenné akar válni egy folyamat, amelyről ordít, hogy nél-
külözi a személyes kapcsolat mélységét, a bizalmat, ami
hitelt ad egy dolognak. Ez a személytelen intelligencia úgy
működik, hogy figyelembe veszi, hogy milyen a jogszol-
gáltatás Magyarországon és azt mondja, hogy csak végezd
el nyugodtan a munkádat, én úgy teszek, mintha komoly
partner lennék. Majd, mikor leszállítom a munkát, nem
fizet, mert nagyon jól tudja, hogy minimum három évig
tart, ameddig a bíróságokon keresztül, nem száz százalé-

Siklós, borház vázlatterve, távlati képek, 2000.

gig, de érvényt tudok szerezni a követeléseimnek. Ebbe belekalkulálja, hogy három év alatt mennyit romlik a pénz és belekalkulálja azt, hogy bíróságokon az a joggyakorlat, hogy szakértő jön egyik oldalról és szakértő jön a másik oldalról, esetleg a bíróság kijelöl egy saját, független szakértőt, és azok mindig egyik oldalról és másik oldalról is megnézik a dolgokat és kiderül, hogy te nem voltál teljesen jogkövető ebben és ebben, a másik nem volt jogkövető ebben és ebben, aminek eredményeképpen jobbra is üt, nekem fütyül, balra is üt, nekem fütyül, elmehetnek. Ezt belekalkulálják az üzletkötésbe, ami a karikatúrája a joggyakorlatnak és az üzletnek is.

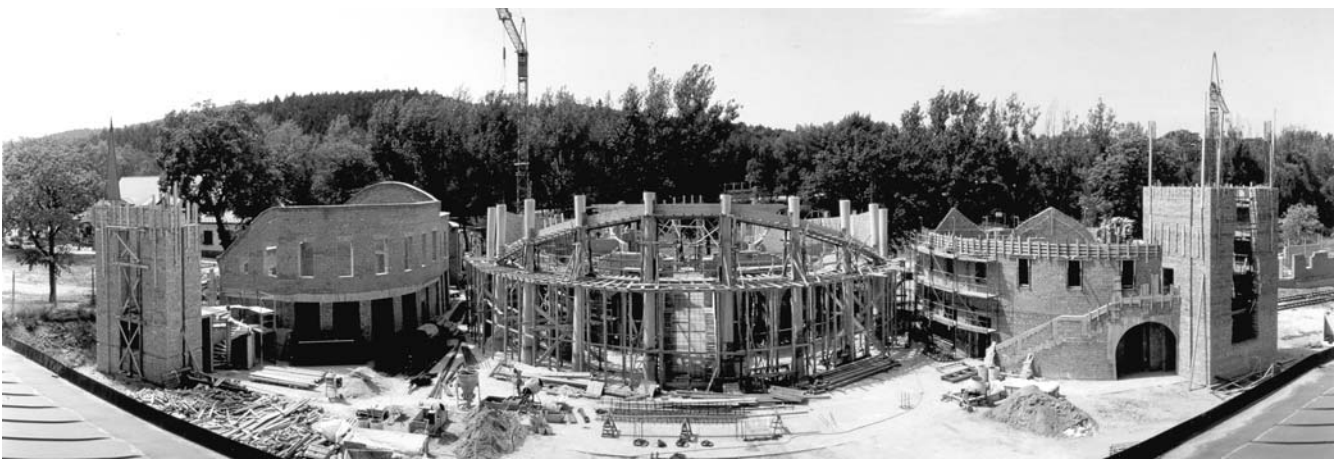
Én sajnálom, de nem találok a helyemet egy ilyen világban, nem megy. A legsötétebb az, amikor a politika, mint a jogi világ egy változata beleszól a munkába. Amikor nagypolitikai koncepciók befolyásolnak konkrét építési folyamatokat. Ez egy abszurdum. Sajnos, meg kell szoknom, hogy ez így van. Itt van a piliscsabai Katolikus Egyetem, azzal legalább akkora problémák vannak, mint az egri uszodával. Vagy mint a thaiföldi emberrel, sorolhatnám.

Piliscsabán (a kezdeményezésről és az építkezésről részletesen beszámolt az *Országépítő* 93/1-2. és 96/1. száma) hatalmi, szemléleti problémák vannak. Az a dolog lényege, hogy megszereztünk egy elhagyott orosz lakóterületet. A még használható állapotban lévő épületek átalakításával kezdtük el, mert a leggyorsabban így lehetett beindítani a tanítást. Azokat az épületeket nem használtuk föl, amelyek műszaki állapota elfogadhatatlan, vagy olyan, katonai célzatú, primitív építmények, amelyeket funkcionálisan nem lehet használni, ilyen például a

kényszerűségből egyelőre még mindig használt nagy előadóterem, egy nagy raktár.

Fontosnak tűnt, még Gaál Ferenc rektorsága idején, hogy az egyetemnek legyen egy saját temploma. Olyan különös szellemi centrum, amely képes orientálni az egyetemet a katolicizmus, az egyetemesség irányába. Évekkel ezelőtt megrajzoltuk az egyetem templomát, amelynek az a lényege, hogy a hely, ahonnan láthatók a Pilis fehér sziklái is, arra inspirált, hogy olyan épületet tervezzek, amelyik mintegy kiemelkedik a földből, szétfeszíti a fehér sziklákat. A belsejében dongaboltozat fedi le a teret, mint amit kifúj a föld, a torony pedig ugyanilyen vulkanikus kitörésszerű valami lenne, egy aranytűvel a tetején. Úgy képzeltem el, hogy az egyes karok saját zászlait el kell készíteni és jeles napokon, tanévkezdés vagy évvárás alkalmával a karok felvonulnak a zászlókkal, azokat éneklés közben beviszik a templomba, szól az orgona, ahogy ez évszázadokon át szokás volt, sok helyen ma is így van, Bajorország déli részén magam láttam, hogy így vonulnak az emberek hegyenvölgyön át, zászlók alatt és énekelnek.

A Habsburg család, akié volt valaha ez a terület, a jelenlévő hercegek és maga dr. Habsburg Ottó is azt ígérték ott a helyszínen az egyetem felszentelésekor, hogy ők finanszírozzák a templomot. A templom mégsem épül meg, az új rektor, Erdő Péter állítása szerint azért nem, mert a megépítése olyan mértékben megnövelné az egyetem rezsiköltségeit, hogy azt átbillentené mínuszba. Nem a beruházási költségről van tehát szó, hanem a fenntartási költségekről, amivel – beleszámítva a Stephaneum készülő épületét, – éppen ki tudnak jönni, de ha a

Az előző oldalon és itt: 1999-es felvételek a Katolikus Egyetem előadótermi épülete, a Stephaneum építéséről (Szántó Tamás és Gerle János fényképei)

templom is megépül, akkor már felborul a költségvetés. Tehát nem építik meg – kaptam én személyesen a rektortól ezt a tájékoztatást.

A Stephaneum, a nagy előadótermi épület építésével kapcsolatban részben pénzről van szó, részben pedig valami egészen különös dologról. Kineveztek az egyetemre egy káplánt, aki nem sokkal a megérkezését követően beadvánnyal fordult Gaál Ferenc rektor úrhoz, ez még az építkezés kezdetén volt, két évvel ezelőtt, amiben leírta, hogy ez az épület olyan gnósztikus jelképeket, tehát eretnek eszméket hordoz, amelyek megrontanák az ifjúságot, és ezért nem javasolja, hogy ezt az épületet megépít-

sék. Gaál Ferenc összehívott akkor egy teológusokból álló értekezletet, ők nyilatkozataikat jegyzőkönyvbe diktálva közölték, hogy a beadvánnyal szemben Makoveczet nem tartják eretneknek, az épületről sem gondolják, hogy ilyen elemeket hordoz és egyébként sem templomról van szó, tehát a kérdéses építészeti elemek a tervezés szuverén területére tartoznak. Úgyhogy folytatódott az építkezés. A káplán Erdő Péterrel megegyezően megpróbálkozott, amikor őt kinevezték rektornak, de Erdő Péter erre nem reagált. Én megpróbáltam ezzel a pappal beszélni, ő azonban elzárkózott ezelől, sőt, egy pap barátom, a Szent Imre plébánia plébánosa, közvetített közöttünk, hogy segítsen

Csertő Lajosnak, a toronysisakok készítőjének idei felvételei

egy találkozt megbeszélni, a káplán azonban azt üzenté, egyelőre nem aktuális, hogy velem szóba álljon.

Az építkezést egy alapítvánnyal kezdtük el, részben azért, mert ez volt akkor a történelmi realitás, hogy egy alapítvány építse az egyetemet, hiszen sem az egyház, sem az állam nem volt abban a helyzetben, sem jogi, sem egyéb vonatkozásban, hogy ő maga bonyolítsa le az egész egyetemi beruházást. Mindenhol szabadon lehetett átutalni pénzt az alapítvány számára, és azt nem is terhelik bizonyos közterhek. A püspöki kar titkársága vagy a titkársághoz csatolt gazdasági emberek mégis úgy ítélték meg, hogy ez így előnytelen, illetve, hogy szabálytalan, és eldöntötték, hogy ne az alapítvány bonyolítsa tovább az építkezést, hanem az egyetem maga legyen a beruházó. Ez azt tette szükségessé, hogy miközben folyik az építkezés, az összes szerződést újra kell kötni, mert nem maradhatnak meg az alapítvánnyal kötött szerződések. Ha valaki tájékozatlan, az nem tudja, hogy mivel jár ez munka közben. Nem tudja, hogy késedelmekkel jár, nem tudja, hogy az alvállalkozói szerződések, amelyeket az alapítvánnyal kötöttek egy fővállalkozás keretében, magukban hordják a kötbérek, kártérítések veszélyét. Ha nem a Bausystem volna a fővállalkozó, akkor a püspöki kar ezt nem is üszta volna meg építési botrány nélkül, de a Bausystem türelemmel és az alvállalkozók rábeszélésével el tudta érni, hogy minden simán menjen tovább. Azonban ez sem bizonyult jónak a püspöki kar számára, hanem azt mondták, hogy most az egyetemből váljon ki az a részleg, Csíky Gábor és társai, akik bonyolítják a beruházást és legyen egy önálló iroda, hogy ne az egyetemnek kelljen ezzel foglalkoznia. Akkor újra átírták valamennyi szerző-

dést. Eközben az építkezés finanszírozása súlyos veszélybe került, a kivitelező akkor már több, mint 200 millió forintos előfinanszírozást hajtott végre, hogy ne kelljen leállni, mert a leállítás sokkal nagyobb anyagi veszteséget eredményez. Az a pénz, aminek meg kellett volna érkeznie, nem tudott megérkezni, előállt a súlyos helyzet, hogy elvonul a kivitelező, és leáll minden.

Annyit hozzá kell tennem az ügy háttéréről, hogy értesüléseim szerint a katolikus egyetem építése a püspöki karon belül örökös vita és feszültség forrása, mert az állam által nyújtott rendszeres költségvetési támogatásnak egy jelentős hányadát viszi el az építkezés. Az állam és az egyház közötti megállapodás szerint itt szó nem lehet pántlikázott pénzről, az egyház teljesen szabadon dönt arról, hogy mire fordítja a neki juttatott támogatást. Tehát hiába döntött úgy a parlament, hogy évi ötszázmillió forinttal segíti az egyetem építését, mégis a püspöki karnak kell minden alkalommal döntenie arról, tovább támogatja-e az építkezést vagy sem. Tehát itt van egy zavar, miközben egy katolikus egyetem, mint minden egyetem, közszolgálati célt lát el, emberek nevelésével foglalkozik és ez nem a plébániák fenntartásával azonos kateória. Nem az egyház belső ügyeinek támogatásáról van szó, amire egyébként szükség van, mert az egyházaknak nincsen anyagi bázisuk.

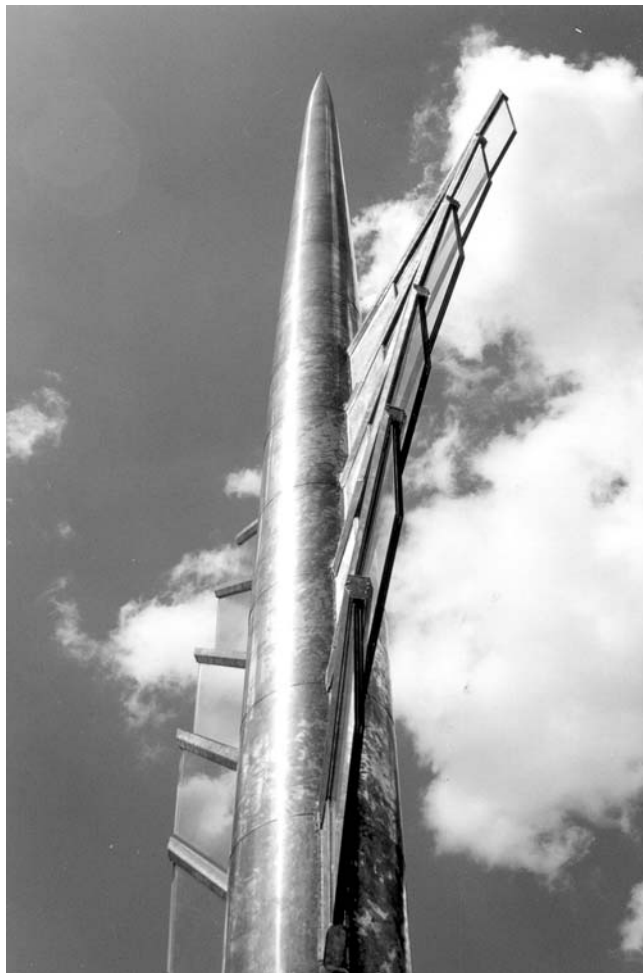
A pénz kiutalása az építkezésre mindannyiszor feszültségekkel és problémákkal járt. Eljutott odáig ez a válágos helyzet, hogy nekem el kellett mennem a minisz-

terelnök úrhoz, beszámoltam neki arról, hogy nagyon sürgős segítségre van szükség, bemutattam, hogy egy éves leállítás több száz milliós veszteséget eredményez. Az elnöki alapból azonnal átutalt négyszázötven millió forintot az építkezés folytatására. Hónapokig kellett várni arra, hogy ez a pénz valóban eljusson az építkezéshez. Nem gyanúsítok senkit semmivel, de egy biztos, hogy ha hónapokig nem kerül elő 450 millió forint, körülbelül öt hónapról volt szó, akkor annak a hozama körülbelül negyven millió forint. Nem mondom, hogy bárki is ilyen megfontolásból késleltette a dolgokat, de ez egy tény, miközben a kivitelező előlegezett az egyetemnek. A lényeg az, hogy ez történt egy évvel ezelőtt és most újra ugyanitt tartunk. Nem tud folytatódni az építkezés, mert nincs pénz, a kivitelező csak lézeng, mert nem tud számlázni, és a rektornak az az álláspontja, nem bírva ezt az állapotot sem idegileg, sem egyéb vonatkozásokban, hogy nem érdekli, hogy befejeződik-e az építkezés, vagy nem, nem kíván ezzel az egész bonyodalommal foglalkozni. Közben a szobrászok dolgoznak, egy fillért nem vettek még föl, mert az a pénz sem jutott el az átutalhatóság állapotába, amelyet nem a magyar államtól kapnak, hanem a milleniumi emlékbizottságtól, Nemeskürtytől arra, hogy az épületek közötti téren három szobor felállításra kerüljön. Az egészet összetartani mérhetetlenül nehéz, mert évtizedes egzisztenciális rombolás, hozzánemérés, a bürokrácia lassító sztrájkja, emberi gyarlóságok összekeverednek, ezeket szétválasztani lehetetlen, egyszerre működnek.

Ha meg tudjuk is építeni az épületet, már kialakult egy súlyos erkölcsi válság, ilyenkor elkezdődik a trehány munka, az elfelejtések, a befejezetlenségek, a hiábavaló tervezői művezetések, visszafordíthatatlan folyamatok. Megszűnik a bizalom légköre, hát mit mondjak, olyan kijelentések, hogy – *Makoveczet és bandáját nem akarom többé itt látni* – hangzanak el püspökké felszentelt emberek szájából, olyasmi, amit a Kádár rendszer ideje alatt, 1959 óta végzett munkám során egyetlen kommunista szájából nem hallottam. De ezt a dolgot azért folytatni kell, csak hogy nem vagyok már fiatal. Tűrőképességem nem annyi, mint valaha volt, holott magamat rendkívüli erővel fegyelmezem, és elhárítom magamtól a legveszélyesebb gondolatot, hogy „hogyan jövök én ahhoz, hogy velem így bánjanak”. Ezt elhárítom magamtól és mint egy tudatlan kezdő, akit ugyan megaláznai nem lehet, de hajlandó bármilyen megalázásba belemenni, csinálom tovább akár a katolikus egyetemet, akár az egri uszodát.

A két történet azonos. Azonos a dramaturgiájuk. Az

A nyolcadik oldalon a Stephaneum; itt az októberben átadásra kerülő egri uszoda (Csertő Lajos felvételei)

egyiket az SZDSZ és az MSZP vezényli, a másikat pedig az én katolikus egyházzal. A kettő között dramaturgiai szempontból nincs különbség. Ugyanúgy egy lezúllott szellemiség megnyilatkozása mindkettő. A pánik, a tájékozatlanság és a rosszra való hajlandóság, hogy ne legyen öröme se neki, se a világnak, abban amit csinál. Eger fog kapni egy uszodát, és most az önkormányzat mindent megtesz, hogy bizonyítsa, hogy ez az uszoda rossz, rossz helyen van, alkalmatlan nemzetközi versenyek lebonyolítására, rossz hírét kelti. Az Axel Springer újságja a legalantasabb történetekkel áll elő és szórakoztatja a helyi közönséget. Mondom a polgármesternek, hogy miért nem csinál az uszodából egy saját sikertörténetet, miért nem mondja inkább azt, hogy a Makovecz mulasztásait nekünk kellett helyrehozni, mire jó elvenni az emberek kedvét és akadályozni az építkezést? Látom rajta, hogy nem érti, egyszerűen csak a rontásban tudnak gondolkodni.

Azt kell, hogy mondjam, hogy én már nem tudom követni ezt a folyamatot, nem tudok vele menni, valójában nem ismerem a mozdatórugókat. Én nem ismertem az életem során ilyen *legitimált örületet*. Pedig a szocialista világ és a szovjet megszállás legitimált örület volt, az nyilvánvaló. De ilyen fokú szabad örületet és ennek az irracionális gyűlöletnek a világát nem ismertem meg az életem során. Még 1944-et is beleértve, ami borzalmas volt, akkor én kilenc éves voltam, még azt is beleértve. Csak annyi nem történik most, hogy nem gépfegyverrel megyünk egymáshoz tárgyalni. De egyébként minden megengedett. Úgyhogy elég keserű a szövegem. Nem látom a kiutat.

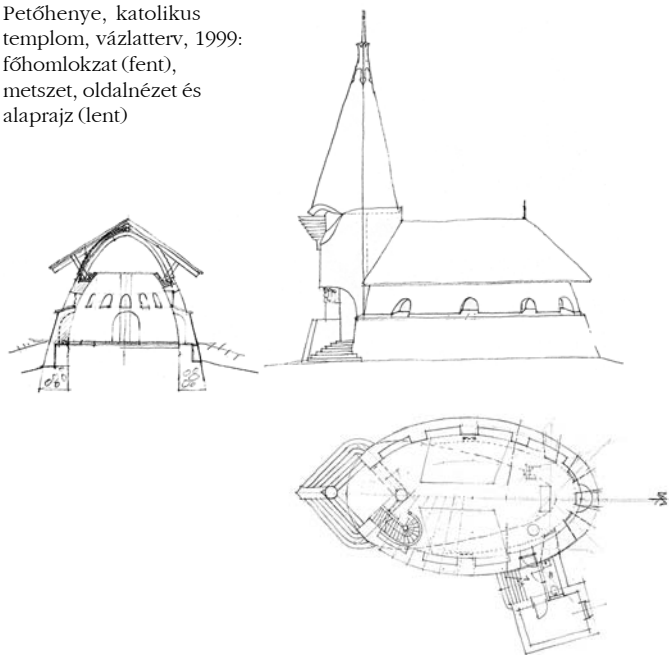
Ugyanakkor vannak gyönyörű, megható, elképesztő történetek Mogyoródon vagy másutt, de hát még a legszebb történeteket is hasonló örületek kerülgetik, mint például Petőhelyen. Ahol egy falu templomát szeretne építeni. Megkeresnek, hogy menjek oda és mutassam meg, hogy hol legyen a templom, elmegyek, a falu közepén van egy dombocska, a domb tetjén van egy hangosbeszélő, egy oszlopraftó és valami toronyféle, valószínűleg tűzvigyázó hely és hát ordít, hogy itt kellett lennie valaha egy templomnak, de már nincs ott. Hát ide kell építeni. Megegyezünk, meg is rajzolom és mondom nekik, hogy először ássák meg, hogy lássuk mi van. Ásna két méteres gödröt, csontok jönnek elő, két méter mélyen. Mondom nekik, hogy hát igen, ezek szerint itt valami volt, temető, cinterem, kezdjék el a kutatást. El is kezdik, csak jönnek elő a csontok. Mondom, csináljanak egy nagy ládát, gyűjtsék össze a csontokat, azzal a pappal, ahová ők tartoznak, beszéljék meg, hogy újra el kell temetni őket. Kiássák az alapokat, az összes csontot egy hatalmas ládába összegyűjtik, de már ezeregyszázról való pénz jön elő, ezerhat-száz-ezerhatszáz évesből való vékony téglák, törmelék, egyebek.

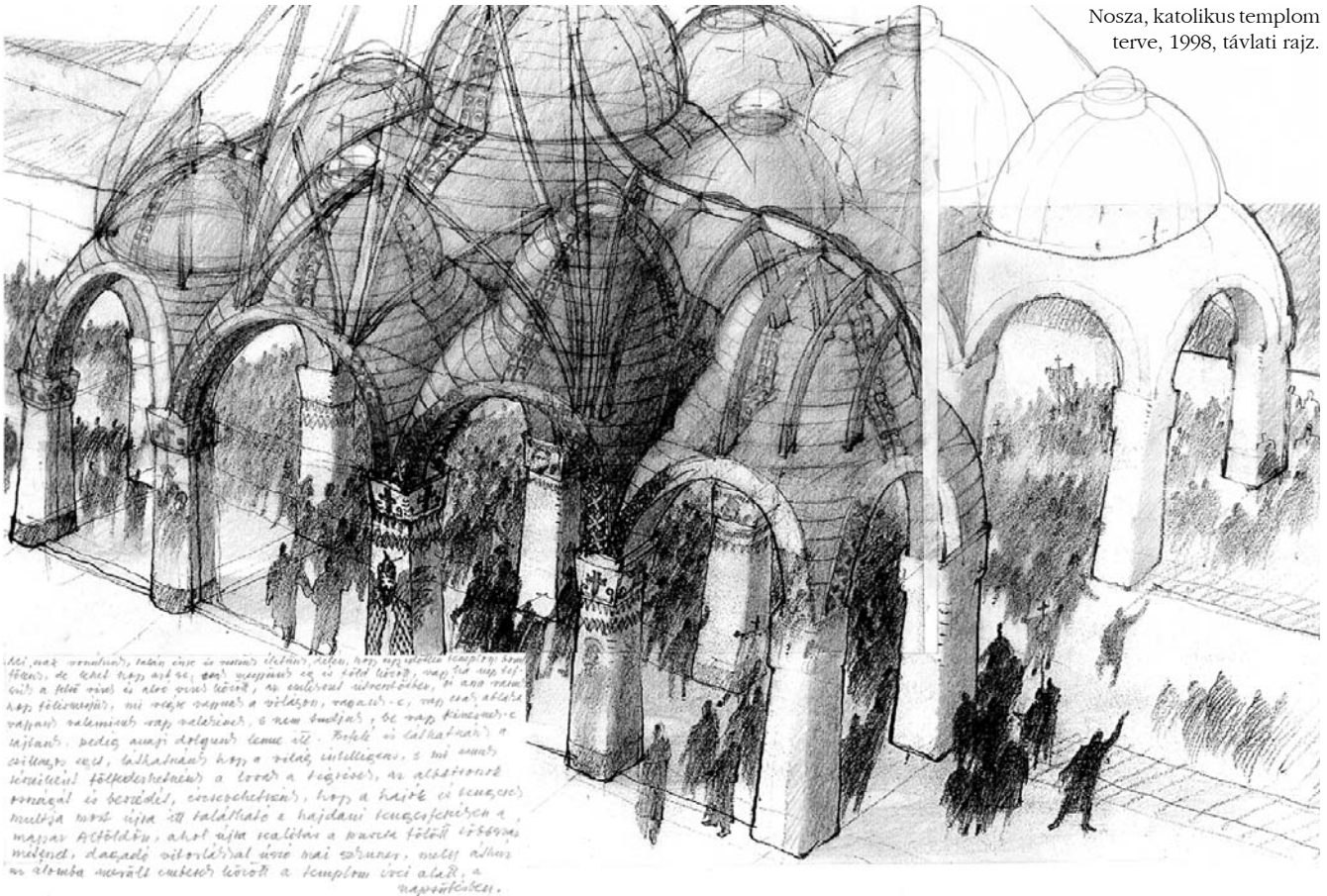
Eljön a nap, amikor három pap teljes ornátusban eltemeti a holtakat, körülállja a falu a sírt, énekelnek, bocsánatot kérnek a megbolygatott halottaktól és újra eltemetik őket, dombot emelünk följük és arra egy nagy keresztet és folyik az építkezés. Azért vágtak bele az építkezésbe, mert amikor a falu elhatározta, hogy templomot fog építeni, a helyi képviselőjelölt ígérte, hogy segíteni fog. Ezért az egész falu a kisgazdákra szavazott. Ez a képviselő nem

támogatja őket. Én kapcsolatot keresek a kisgazdákkal, Horváth Bélával, megkeresem Boross miniszter urat és mondom neki, hogy ő is Zala megye képviselője, segítsen ennek a falunak egy kis pénzzel, mással nem kell. Nem találván pénzforrást, nem tud segíteni. Megkeresem Nemeskürty Istvánt, kérem, hogy támogassa a falut. Egy jelentéktelen összeggel, kétmillió forinttal tudja támogatni.

Petőhelye, katolikus templom, vázlat, 1999: főhomlokzat (fent), metszet, oldalnézet és alaprajz (lent)

Mi csak gondolom, talán én is rosszul életem, de én, egy idős templom bontás
főnök, de lehet hogy azt se, az meggyűlölet és a föld között, vagy ha meg fej-
sűt a felső rész, és alsó rész között, az emelést utóbbiakban, és ana vatták
kap fölismertük, mi vagyunk vagyunk a világon, vagyunk - e, vagy csak, abból
vagyunk valamire vagy valakire, s nem tudjuk, be vagy kiveszünk - e
látunk, pedig a mi dolgunk lenne itt. Bizetlenség is láthatnánk a
csillagok eset, láthatnánk hogy a világ intelligens, s mi csak
kérdések fölfelelhetünk a lovad a tigrisek, az albatrossok
magát is becsüld, cserebehetünk, hogy a hajók és tengerek
multja most újra itt található a hajdani tengerfenéken a
magyar Ártóddön, ahol újra realitás a pusztá fölött többek
mindent, daagadó vitorlával úszó mai szerény, mely ahhoz
az álomba merült emberek között a templom íve alatt, a
napfényben.

Kicsi templom ez, de akármilyen kicsi, egy templom többbe kerül, mint egy családi ház. Még ha csak száz ember fér be, akkor is.

Deák István, egy parasztember, az ottani alapítvány elnöke, nem hagyja annyiban a dolgot, bontott téglákat vásárol, a cigányok lepucolatlanul feleáron adják neki, az asszonyok ott a dombon pucolják a téglákat és folyik az

építkezés. Az igazi problémája a falnak az, hogy el van öregedve, és azok a fiatalok, akik munkára foghatók volnának, elmentek. Ezért asszonyok és öregemberek dolgoznak. Az a kicsi pénz, amit adományokból össze tudtak szedni, elfogy. Akkor sikerül megszervezni, hogy Marosvásárhely környékéről jöjjen hét ember, akik hajlandók kosztért, kvártélyért és használt ruháért dolgozni. A szom-

Mi csak gondolom, talán én is rosszul életem, de én, egy idős templom bontás
főnök, de lehet hogy azt se, az meggyűlölet és a föld között, vagy ha meg fej-
sűt a felső rész, és alsó rész között, az emelést utóbbiakban, és ana vatták
kap fölismertük, mi vagyunk vagyunk a világon, vagyunk - e, vagy csak, abból
vagyunk valamire vagy valakire, s nem tudjuk, be vagy kiveszünk - e
látunk, pedig a mi dolgunk lenne itt. Bizetlenség is láthatnánk a
csillagok eset, láthatnánk hogy a világ intelligens, s mi csak
kérdések fölfelelhetünk a lovad a tigrisek, az albatrossok
magát is becsüld, cserebehetünk, hogy a hajók és tengerek
multja most újra itt található a hajdani tengerfenéken a
magyar Ártóddön, ahol újra realitás a pusztá fölött többek
mindent, daagadó vitorlával úszó mai szerény, mely ahhoz
az álomba merült emberek között a templom íve alatt, a
napfényben.

széd falu plébánosánál tudnak aludni. Egy feljelentés alapján, hogy a székelyek, vagy ahogy mondják, románok tyúkot loptak, a plébánosnál házkutatást tartanak, fölforgatnak mindent és azt mondják, hogy kiderült, hogy ezek az emberek munkavállalási engedély nélkül dolgoznak, bezsuppolják őket és kiviszik a határra és elkergetik őket.

Itt tartunk. Leveleket írok a belügyminiszter úrnak, és másoknak, természetesen választ se kapok rá. Boross Imre üzeni, hogy ő mégiscsak lát valami lehetőséget az anyagi támogatásra, de az üzenet óta, amely a titkárnőjétől jött, nem tudom megtalálni Boross urat. Várjuk a csodát, hogy valahonnan mégiscsak lesz valami pénz, az építkezés meg folyik, a semmiből. A falak már állnak, de nincs pénz a faanyagra, noha fillérekért tudnánk a környező erdőkből szerezni. Ahogy én Deák Istvánt és most már kicsit a falut is ismerem, a templomot meg fogják építeni, de hogy hogyan, azt nem tudom.

A noszai történet ott kezdődik, hogy Kasza József szabadkai polgármester megbízott bennünket Szabadkán a Magyar Ház megtervezésével. Azt meg is terveztük, meg is épült. Ott, a Bácskában való járás-kelésem rendkívül különös és mély benyomást gyakorolt rám. Ezen a hatalmas, lapos vidéken egy valamikor virágzó mezőgazdaság nyomait látja az ember, különös, magányos, kastélyszerű épületekkel, gyönyörű utakkal, ligetekkel. Aztán ott van maga Palics, ahová Kasza minket kivitt, hogy ezzel ki kell találni valamit. Az a hely is rendkívüli benyomást tett rám. Palics, ugye, a századfordulón keletkezett, mint szórakozóhely, a hatalmas, mesterséges tó körül, a környezetében gyönyörű emeletes villák épültek, kaszinó a szervezett társas és társadalmi összejövetelek céljára, mai szemmel hihetetlenül magas színvonalon. Ez a Közép-Európára jellemző lokális turizmus világa volt, a monarchia egész területén voltak ilyen helyek, Szováta, Poprád, Herkulesfürdő, Marienbad és a többi. Ami ott volt Palicson, most csupán rom. Ürülék, szemét, romok, lefoszlott Morrisz textiltapéták megfeketedve, a házakhoz hozzá nem nyúltak hetven éve. Közben a távolból techno szól, a palicsi tó meg bűdös, mert Szabadka szennyvizét beleengedik. És azt mondta Kasza, segítsünk kitalálni, hogy mi legyen vele.

Megnéztem kicsit jobban, milyen is volt az a világ, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső és a többiek világa. Szabadka egy eruptív úri magyar és zsidó és népi kultúra szimbiózisa, ahol nem kérdés, hogy ki a bunyevác, ki a magyar, ki a szerb vagy ki a zsidó, hanem egy különös, fiatal szellemiség hatja át ezt az egész, etnikai ellentétekkel terhes, de barátságos egymás mellett élésre képes világot, amely ma romokban, bűzben él. Ez rám, mondom, rendkívüli benyomást tett. És azt is mondta nekem Kasza, hogy Noszára csináljak egy templomot.

Elmentünk Noszára, nincs messze Szabadkától. Egy lapos domb az egész, a falu egy kör a domb körül. Bemész a körbe, a domb kopasz közepén és a házak körbemennek körülötte. Mutattak nekem egy telket a körben, hogy arra kellene a templomot építeni. Mondtam, holtbiztos, hogy ennek a dombnak a közepén kellett lennie valamilyen egy templomnak. Azt mondták, oda nem lehet építeni, mert az ásatási terület. Annál inkább, mondtam, ez a bizonyíték. De nem tudtam elérni, hogy a templomot oda

lehessen tervezni. Maradt a körben elhelyezkedő telken.

Ezzel az utazással nagyjából egyidőben keresett meg a fiatal Egyiptom-kutató, Veres Győző, aki az egyiptomi kutatásai során fellelt egy sziklatemplomot, amelynek a belseje ki van festve. Az a többezeréves anyag, amit ott talált, teljesen megfelel a pálos rend szemléletének, vagyis azt igazolja, hogy a pálos rend hagyománya nagyon régi gyökerekből táplálkozik. A pálos rend meg ezen a területen, a Bácskában és följebb, Pusztaszer környékén is megtelepedett. Győző idehozta nekem a könyvét és elmesélte, hogy megmutatta a barlangtemplomról készített fényképeit a magyarországi pálos atyáknak, akik könnyeztek, amikor meglátták az egyiptomi sziklatemplomot, mert ráismertek a pálos hagyományra, a felfestés, a Krisztus-értelmezés, az egyes jelek világára, mint a pálos gondolkodásmód legjellemzőbb elemeire és boldogan fogadták a felfedezést. Rám ez a két dolog erősen hatott, ennek a kör alakú falunak a sajátos hangulata, meg a pálosok bácskai jelenléte és Veres Győző látogatása. Ebből született meg egy végeérhetetlen, az egész földet beborító oszlopcsarnok terve, aminek a templom egy megépített fragmentuma. Azokkal az ősi térformákkal, pálos boltozatokkal, jelekkel együtt, amik akkor az én életembe így bevonultak. Úgy éreztem, hogy a két dolog összetalálkozott, és ezt meg is rajzoltam és el is küldtem nekik.

És akkor, nem tiszta előttem, hogy hogyan, de az ottani újságban megjelent, hogy a Makovecz szerb templomot akar építeni a magyar Nosza falunak. Ez a gondolat az emberek között elterjedt, talán még a nevem is, ugye egy szláv név, befolyásolta az embereket. Kasza először azt mondta, legfeljebb felépül a templom Szabadkán, aztán volt egyéb gondolja, mert ez még a háború előtt volt. Végül megkerestek egy kollégát Magyarokán, és azt megbízták a tervezéssel. Ez a kolléga vonzódik a magyarországi szerves építészethez, és amikor a Kós Károly Egyesülés tízéves ünnepsége és kiállítása volt a Műgyűjtemény aulájában, ahol ő is kiállított, odajött hozzám és azt kérdezte tőlem, hogy ugye, nem baj, hogy én megtervezem a templomot? Azt mondtam neki, hogy nem baj, fiacskám.

Szóval ez a templom megépülés nélkül a mennybe ment. Számomra rendkívül fontos terv volt. Nekem mániám a dráma, ami az építés folyamatát körülveszi és most úgy éreztem, hogy Veres Győző sziklabarlangja, az én ottani utazásaim, az akkori politikai események együtt hozták össze az épülettervet, és hogy itt minden stimmel, minden összeillik. És akkor egy felderítetlen személy azt mondja, hogy a Makovecz szerb templomot akar a noszaiaknak, és ezzel szétlő mindent, kész, az egész dráma leesik, vége.

A templom valóban egy egész földet behálózó erőháló egy darabja, úgy is képzeltem, hogy ég és föld között helyezkedik el és abban vonulnak az emberek. Az életük igazi tartalmának megfelelően ég és föld között, vagy az üdvözülés és a végleges pusztulás partjai között, úgy is rajzoltam meg, vonulnak egy felületen, amin áll ez a templom, de alatta is mélység van és fölötte is.

Mogyoródon egy Szent László kápolnát és kilátót akarnak építeni, és meg is fogják. Ez egyszerűbb történet, megvan rá az építési engedély, amit nem volt könnyű megkapni, mert az adminisztráció egy kicsit nehézkes. A

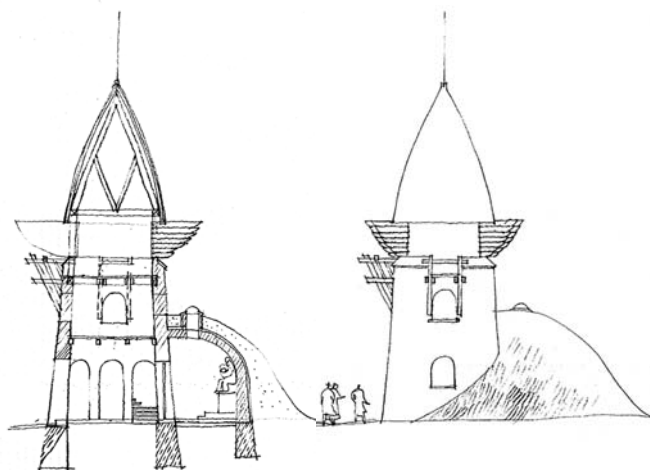

Mogyoród, kápolna és kilátótorony, 2000; távlati kép, metszet és homlokzat

mogyoródi önkormányzat nem merte kiadni az engedélyt, mert az a domb, amelyre a kápolna épülne, az önkormányzat kezelésében van és mivel övé ez a terület, egy másik községhez kell fordulnia. Ez kicsit hosszadalmassá tette a dolgot, amit egy ajándékozó levéllel el lehetett volna intézni, odaadhatták volna a területet, amit az épület elfoglal, annak a társaságnak, aki az építést kezdeményezte és abban a pillanatban ez már nem probléma. De most már rendben van és napokon belül elkezdődik az építkezés. Ez még kisebb, mint a petőhenyei templom.

Gerle János: Nem arról van-e szó, hogy egy meghatározott szellemiséget az említett problémák sokkal súlyosabban érintenek? Az örület, amit említesz, bizonyos szellemiségnek kedvez, egy másiknak meg nem.

Makovecz Imre: Igen, ez így van. Én is így látom, csak nem tudom, hogy hogyan tud ez a szellemiség megbirkózni ezzel a különös új hangulattal, ami valójában nem csak Magyarországon van, Németországban ugyanúgy létezik. Mesélhetnek egy német megrendelőmmel való kapcsolata-

tom sikertelen történetéről is. Velem van a baj! Én már nem tudok átállni egy keményebb érdekérvényesítő magatartásra. Én a bizalmat tartom a legfontosabbnak, az üzleti életben is. A hosszú távú üzleti életben, egy olyan üzleti életben, ahol nem a harácsolás a döntő, nem kizárólag a pénz, hanem a pénz képes motiválni a célt. Tehát, hogy mit kell tennem, azért, hogy pénzt szerezzek. Azon, hogy mit kell tennem, nálam jóval nagyobb hangsúly van, mint a nevetséges aprólékossággal küszködő partnereimnél, akik egy tervezési díjjal, amelyik jelentéktelen hányada egy németországi vagy akár egy romániai kolléga tervezési díjának, egy francia megrendelőmre utalok most, hihetetlen részletességgel bajlódnak, hogy kvázi öt forintot meg tudjanak spórolni. És a dolognak semmi értelme világon, mert az egész beruházás szempontjából nincs jelentősége ennek a pénznek, viszont a tervezés szempontjából nagyon nagy jelentősége van, mert nekem a kedvemet szegi, elveszi a jókedvemet ez az értelmetlen játszma.

De én gyanús vagyok magamnak, hogy a koromnál fogva nem vagyok alkalmas arra, hogy kellő rugalmassággal tudjak ilyen ügyeket kezelni. Bár, ha Finta Józsiára gondolok, akkor azt kell, hogy mondjam, hogy a Jóska egy évvel öregebb nálam és ezt jól bírja. Lehet, hogy nem a korommal van baj, hanem a szemlélettel.

Gerle János: Csakhogy egyáltalán nem biztos, hogy ez az érdekérvényesítésre való hajlam, meg ez a rugalmasság összeférhet azzal a fajta szemlélettel, amiből a házaid, meg az építészeted fakadnak.

Makovecz Imre: Igen, majdnem azt mondhatnám, hogy hülye vagyok. Az életemet egy legendának fogom föl, egy legendás vendégségnek. Amelybe bizonyos dolgok nem passzolnak bele.

Gerle János: Ez mindenkire egyformán vonatkozik. Hogy nem passzol bele egy fajta életbe egy másfajta magatartás. A probléma éppen az, hogy ma erre a magatartásra kényszerül mindenki, vagyis a kívülállást egyszerűen nem tolerálja a világ.

Makovecz Imre: Nem tudom, hogy mire megy ki a játék. Itt van például, hogy iszonyatos pazarlás folyik az emberek szellemi és anyagi képességeivel, vagy a Föld anyagi lehetőségeivel, ezt is hozzátehetem. Napokat, órákat kell eltölteni jelentéktelen és nevetséges szerződésbeli problémákkal, amelyek semmire garanciát nem adnak, mert minden szerződést mindenki fel tud rugni és örület, hogy közben mi energiát és mi személyes ambíciót fordítanak arra, hogy csapdába húzzák a másikat, aki ugyanúgy áttekinti azt, hogy őt csapdába akarják húzni, de ő is megpróbál pillanatnyi hatalmi előnyöket szerezni a másik felett, mire való ez? Nem látom be, hogy mire való. Valami olyan különös dolog ez, mintha az, hogy a pénz vagy a hatalom bűvkörében foglyul kell ejteni a másikat, az fontosabb volna, mint a cél, amiért egyáltalán kapcsolatba kerültek egymással.

Fejletlen, kialakulatlan szubjektív szemléletek óhajtják magukat érvényesíteni olyan területeken, ahol nem érvényesülhetnek, csak elronthatnak magasabbrendű szellemi teljesítményeket. Pusztán azért, mondjuk, mert egy olyan háttérkonceptió mozgatja, mondjuk például a bevásárlóközpontok létesítésekor, amelyek figyelmen kívül hagyják

magukat az embereket. Amikor egy katonai gazdasági struktúra, márpedig a miénk az, raktárakat épít a város peremterületein, ahol nagyteljesítményű benzinkutak is állnak, nyilvánvaló, hogy a katonai struktúra kiépítéséről van szó. Tehát hatalmas raktárak, amelyek el tudnak látni megadott válságos időpontokban egy várost.

És azt mondják az embereknek, hogy tanuljanak meg kulturáltan vásárolni és minden héten menjenek ki gépkocsival és vásárolják össze az egy hétre vagy még jobb ha egy hónapra valót, mert ez kulturáltabb, nagyobb választékot jelent, és így tovább. Az autózással, egyebekkel semmivel sem lesz olcsóbb az áru, amit ott vásárol, ugyanakkor bezárnak a helyi kisebb üzletek, lehetetlen őket fenntartani,

aztán azokat ezek a nagy cégek szépen sorban fölvásárolják és más üzleti célokra használják. Egy ilyen raktárat már nem az építészeti törvényei szerint építene meg, hanem teljesen új metódus szerint. Én most nem akarom végigmondani, közismert, hogy hogyan. Tehát az építészeti tulajdonképpen nem áll másból, mint fazonírozásból és egy dokumentáció összeállításából, ami lehetővé teszi, hogy értelmesen ezt az egész tákolmányt össze lehessen hozni.

Gerle János: Azt mondd, hogy az emberek nem a céllal, hanem önmaguk biztosításával foglalkoznak és egymás csapdába ejtésével. A kérdés az, hogy a cél megvan-e még egyáltalán, hiszen amiért folynak a harcok, az maga a cél. Hiányzik belőle az az emberi tartalom, amit valóban csak bizalommal lehet elérni.

Makovecz Imre: Igen, így van. Csak én erről nagyon nehezen mondok le. Mindig szeretném feltételezni, hogy azért nincs ekkora baj. Az emberben van egy tiltakozás azellen a gondolat ellen, hogy itt olyan világ épül, ami lakhatatlan. Ezt nem akarja az ember elfogadni.

Gerle János: Van egy másik téma, ami azért ehhez is kötődik. Az *Országépítő* tíz éve létezik és fontos, hogy egyfajta belterjességtől és egy a cél érdekében eddig követett kompromisszumkésztségtől megszabadulva magasabb színvonalú fórum legyen. Ennek az a fő nehézsége, hogy Magyarországon létezik háromezernégyszáz kulturális folyóirat, ami azt eredményezi, hogy minden komoly értéket képviselő kulturális folyóiratnak, megvan egy író- és olvasótábora, és ezek önmagukba záródnak, és miközben én ismerek tíz olyan folyóiratot, amellyel jó volna együttműködni, és együtt egy valóban nagyon színvonalas és nagyon széles kört érintő folyóirat jöhetne létre, erre semmi lehetőség nincs, ahogy persze én sem adnám oda ezt a folyóiratot. Túlkinálat van, szemben azzal a helyzettel, amilyenben például a Nyugat megjelent, és egyértelmű volt,

hogy ez az egyetlen olyan fórum, ahol egy bizonyos kör, irányzat, színvonal meg tud jelenni. Miközben rendkívül intenzív kulturális élet és lehetőség van, ez mégis egymástól elszigetelt jelenségek halmaza, amelyek között alig van kommunikáció. Ebből a fajta elszigeteltségből mégis ki kellene tudni törni, de még nem látom az útját.

Makovecz Imre: Ebben is ugyanaz a magatartás rejlik, mint amit saját magamról elmondtam. Ugye, te is feltételezed, hogy legalább tíz olyan folyóirat van, amelyekkel együtt lehetne működni, vagy volna néhány, amelyeket össze lehetne vonni és vagy kapcsolatokat teremteni vagy szálakat kiépíteni, holott azt hiszem, hogy itt semmi más mód nincs, mint hogy melyik fog előbb-utóbb csődbe menni és melyik marad talpon. Tehát csak egy ilyen kiválasztódási folyamat az, amelyik lehetőséget kínál és ez a harmonizációs szándék, ez valószínűleg lehetetlen. Pedig igazad van, pedig valóban együttműködés kellene, értünk kellene, hogy mi van körülöttünk. Engem nagyon megdöbbentett, és nagy hatással volt rám az *Országépítő*-ben az oroszok bemutatása. Szinte hihetetlen, hogy ugyanazon a csapáson haladnak, mint ami itt is adódik bizonyos szellemi körök számára. Hogy felmerül bennük Piranesi, John Soane, megjelenik bennük egy új rend, egy új utópia képe, úgy látják a világot, ahogyan mi is látjuk. Nagyon érdekes, hogy több a hitük a világ megújulásában, mint a nyugatnak. Romnak tekintik a múltat, ugyanakkor bíznak a fantasztikus, új katedrálisok megvalósulásában. Ugyanezt a szemléletet hiába keresem az úgynevezett nyugat sztárjai között, nagyon jó példa erre a Velencei Biennálé többi része, amelyre azt kell, hogy mondjam, hogy zömében komolytalan és hazug. Kivéve például a magyar pavilont, amelyik számomra túlságosan heterogén, nem igazán szerencsés, hogy nem egyetlen, félreérthetetlen mondatot mond ki, ennek ellenére hit van benne, elevenség, fantázia és valami különös erő, ami a nyugati kollégák munkáiban szinte sehol nem tud megjelenni. Az *Országépítő*-t nagyon fontos újségnek tartom, az igazi problémája, a terjesztés. Sokkal több ember szeretne hozzájutni, mint amennyihez eljut. De ez ugyanaz a problémakör, mint a sok lap. Egyetértek veled, hogy az *Országépítő* tartományát bővíteni lehetne, de nem hiszek abban, hogy ez az újság alapvetően meg tud változni.

Gerle János: Arra gondolok, amiket te mondtál el a vándoriskolások diplomázásakor kritikaként. Én kötelességemnek tartottam, hogy a vándorok munkáit bemutassam, akkor is, ha szövegben, rajzban, a terv szellemiségében gyengék voltak. Egyszerűen túl kell ezen lépni, nem képviselheti a szerves építészetet, csak azért, mert valaki vándoriskolás, egy gyenge munka. Nincs értelme közölni, magunkat járattuk le...

Makovecz Imre: És őt pedig olyan dicsőséghez juttatjuk, amit nem érdemel meg.

Gerle János: Tehát egy bizonyos színvonal alá nem lehet lemenni. Ez azt jelenti, hogy minden területen ahol tájépítészetről vagy gazdasági életről legyen szó, ez a legfontosabb szempont.

Makovecz Imre: Azon kívül nagyon jó lenne, most hogy ezt említet, a mestereket összehívni és nagyon világosan és nyersen megfogalmazni, hogy mi is van a szerves

Az előző oldalon az 1995 óta épülő művelődési ház és színház, Lendva (Lendava – Szlovénia); itt: az ez év októberében átadásra kerülő csengeri görög katolikus templom építés közben és befejezés előtt (Csertő Lajos idei felvételei).

építéssel, amikor a vándorokról van szó. Mert amit én elmondtam itt a mestervizsgán, az sajnos igaz. A tervek általában jellemző, hogy a hatvanas évek eleje óta fokozatosan kialakult úgynevezett szerves építészet, legyünk nyersekek, a hatvanas évek óta Makovecz által gyakorolt építészet archetípusait összefüggések nélkül használják. Mondok példát. A Mezőgazdasági Vásár területén megépült az esernyőszerkezetű birkaudvara, amelynek két oszlop és az oszlopból nagyjából fele magasságban kinyúló ferde támaszok tartották az egész tetőszerkezetét, ezt Makovecz később újabb és újabb változatokban használta. Makovecz kipróbálta az ökörszemablakot, majd az íves, nagyobb ablakokat, amelyek a tetőszerkezetből kiállnak, a legörbültebb tetőket, amelyek a tiszta nyomást próbálták meg a szocializmus kegyetlen éveiben megfogalmazni, hogy a szerves építészet ne negatív, hanem pozitív formákkal próbálja elmondani azt, amit szeretne, mert a negatív forma kvázi az ördögé, a pozitív pedig az angyalé. Szóval ez ilyen egyszerű dolog. Ezekből az építészeti gesztusokból kialakult egy nyelv. Na most ezt a nyelvet a fiatalok úgy használják, hogy addícióval építenek föl egy alaprajzot. Tehát van egy belső valamilyen tér, és ahhoz, ahogy a nagyságrend követeli, ragasztják hozzá a különböző kisebb és alacsonyabb épületrészeket Turányis tetőkel, de sugaras és párhuzamos ferde támaszokkal kombinálva, majd ez a dolog átmegy egy kolonnádba, a kolonnából pedig egy újabb épülettömegbe. Ez a trehány – nagyon finoman fogalmaztam, hogy *additív* – alapszervezés, amely keveri az úgynevezett *zónákra bontott*, még a hetvenes évek rendszerelméletéből származó tervezői gondolkodásból kialakult alaprajzi rendszert, az utánzó, de valójában nem működtetett, Makovecz által kialakított építészet nyelvvel. Ebből egy turmix jön ki és ezt úgy fogalmazzák meg például, hogy ez egy *erős* épület. Azt mondja, hogy erős, amitől énnekem lúdbőrzik a hátam, mert ilyen nincs. Erőművész van a Czája cirkuszban, igen, de erős épületről én még nem hallottam. Jóról, rosszról igen, de hogy erős... Valójában szellemi trehányságok és restségek húzódnak meg az ilyen álideologikus megfogalmazások mögött, és a mesterekkel valami módon el kell tudni érni, hogy ezt ne hagyják, ebből ki kell tudni emelni a növendékeket, nem szabad elfogadni ezeket a terveket,

fel kell tudni emelni a tervezést egy elfogadható szellemi színvonalra.. Ehhez az kell, hogy megújuljon a Kós Károly Egyesülés, újra és újra képes legyen megfogalmazni, változott formákban a saját álláspontját. Engem ingerel a magyarországi szerves építészet cool változata, nem látom a létjogosultságát, csak egy entropikus, az alacsonyabb szintű rendszer felé törekvő folyamatnak látom. A mesterek munkái között is a legtöbb az ízlés szintjén mozog, és szellemi kockázatot nem vállal. Alaprajzaik a konceptuális művészeteken nyugszanak és anyaghasználatuk is úgynevezett *cool* karakterű, ami nem jelent az én szememben mást, mint egy szellemi kockázatról való lemondást és Lukács Györgynek az igazát, aki azt mondta, hogy az építészet nem tartozik a művészetek területére, mert az nem egyéb, mint az ízlés egy bizonyos szintjének a kielégítése. És ez nem igaz, az építészet nem ez. Ha az építészet csak ez, akkor nekem nem lehet mondanivalóm az építészetéről.

Gerle János: A Velencei Biennálé kapcsán alakult ki az a véleményem, hogy egy új impulzusnak abból a felismerésből kell fakadnia, hogy minden szempontból mennyire súlyos a helyzet, amelyben élünk. A megújulás már nem az építészet területére tartozik. És akinek nincsen elképzelése arról, hogy hogyan lehet totális választ adni erre a totális problémára, az marad az ízlés meg a pénz területén. Ha nem jön egy olyan nemzedék, amelyik képes veleszületett belső érzékenységgel reagálni a globális problémákra, akkor nem lesz megoldás, akkor teljesen mindegy, hogy a mesterek hogy próbálnak tanítani, mert a mesterek sincsenek felkészülve arra, hogy az igazi választ megtanítsák és nem is lesz kinek. Ezért volt számomra a Velencei Biennálé előkészületei során a legfontosabb a találkozás Marko Pogacnikkal. Az ő művészete nagyon józan, világos válasz olyan globális kihívásra, ami egyúttal az építészet alapkérdése is, hogy az egész környezetet, annak fizikai, lelki, szellemi vonatkozásait áttekintve, hogyan lehet gyógyítóan beavatkozni egy adott ponton. Ez nem ízlés kérdése, hanem lényegi tudás kérdése, nem is intellektuális tudásé, amit éppen ezért nem is lehet a megszokott iskolázással elsajátítani. De végletes helyzetben vagyunk, nem nagyon tudok elképzelni más megközelítést az építészetben sem.

V Á N D O R I S K O L A

Szeptember elsején került sor a Vándoriskola végzett növendékeinek diplomázására, és az újonnan jelentkezettek felvételi bemutatkozására. A Magyar Művészeti Akadémia székházának nagyermeiben a mesterek zsűrije előtt Fiülöp István, Márton László Attila és Révai Attila mutatta be diplomamunkáját. Tevékenységük elismeréseképpen a zsűri mindhármuknak diplomát adott. Az öt jelentkező közül

felvételt nyert Berta Attila (Pozsonyi Műegyetem), Krieger Orsolya (Ybl Miklós Műszaki Főiskola) és Gutowski Róbert (BME). A felvettek a Bodonyi, a KVADRUM és a KÖR irodákban kezdik vándoréveiket. Alább közöljük a diplomát nyert vándoriskolások számadását vándoréveikről, és Szécsi Zsolt beszámolóját is, amely legutóbbi (1999/4) híradásunkból sajnálatosan kimaradt.

A Magyar Művészeti Akadémia Kecse utcai székházában a diplomázásra és felvételi vizsgára összeült zsűri. A tagok, balról: Makovecz Imre, Sáros László, Bodonyi Csaba, Dévényi Sándor, Zsigmond László, Kampis Miklós, Krizsán András és Herczeg Ágnes

SZÉCSI ZSOLT

1992-ben Ekler Dezső irányítása mellett készítettem komplex féléves tervemet a városépítészeti tanszéken. Ekkor találkoztam először a Makona Egyesülés által képviselt építésszel, gondolkodással.

1994-ben felvételiztem a Vándoriskolába, de csak 1995 tavaszán kezdtem meg vándoréveimet a Makona Kft.-ben, Makovecz Imre irányítása mellett. Az első nagyobb feladat a lendvai színház belső falnézeteinek építészeti megjelenítése volt. Ebben a munkában főleg Gerencsér Judittal dolgoztam együtt. Felejthetetlen emlékek Makovecz Imre konzultációi, a vele való beszélgetések. Örülök, hogy megismerhettem őt, és köszönöm, hogy a tőle kapott energiával feltöltődve számos magánéleti válságon tudtam túljutni.

A drezdai Weise und Treuner iroda olyan, mint egy nagy család. Jó hogy nem túl nagy a korkülönbség mester és tanítvány között. Sok érdekes munkán dolgoztam, de különösen nagy hatást tett rám a nyugalom és az odafigyelés egymásra és az ott folyó munkákra. Drezda a maga hihetetlen szépségeivel, a vasárnapi séták a Zwingerben, az esti sörözések, beszélgetések Andreással és Kelffel azóta is eszembe jutnak. Először itt éreztem a hátrányát annak, hogy nem értek a számítógépekhez. Következő utam Kecskemétre, a Farkas és Guha építészirodába vezetett.

Farkas Gábor személyében egy sok tapasztalattal rendelkező, nagy tudású mestert ismertem meg, aki igyekezett tudása legjavát átadni és segítségemre lenni. Sok érdekes és megtisztelő munkán dolgoztam. Ilyen volt az izsáki Piac tér tanulmányterve, vagy a diplomamunkám során bemutatásra kerülő ikerház. Itt ismerkedtem meg a számítógépes rajzolás alapjaival.

A következő állomás az AXIS építésziroda volt. Sajnos nem tudtam úgy bekapcsolódni az iroda munkáiba, ahogy azt Salamin Feri és én is szeretnénk volna. 1997 januárjában státuszt ajánlottak fel az újjászerveződött Lakóterv Rt. ben, amit elfogadtam. Így az ottani munka mellett folytattam a vándoriskolát.

Utolsó állomáshelyem a Paralel Kft. volt. Mestereim, Kravár Ágnes és Szentesi Anikó kezdetől fogva felnőtt építészként kezeltek. Első nagyobb lélegzetű munkám a bakonybéli volt SZOT szálló átalakítása volt Kravár Ágnes irányítása mellett. A második nagylélegzetű feladatom a Merényi Gusztáv Kórház és Rendelőintézet átalakítása volt Szentesi Anikó instrukciói alapján.

A vándorállomásokon végignézve örülök, hogy megfordulhattam a Makona Egyesülés szellemi műhelyében, és jó látni és tudni, hogy tartozom valahová. Végezetül: köszönöm valamennyi mesterem és munkatársam bizalmát, türelmét és barátságát.

FÜLÖP ISTVÁN

1995. Diploma előtt, de a népi építészeti TDK és a Csete-táborok után. A mindent és semmit sem tudás időszaka. Vándoriskola. Kósza hír. Kósza lehetőség. Érdekes próbatételnek ígérkezett a felvételi: *Nagymaros, ravatalozó*. Akkor éppen Hollandiában voltam. A diplomához a börtönöket, a felvételihez a temetőket jártam. A zsűriből csak Imre bácsit ismertem. Látásból. Felvettek. Valami – amiről akkor fogalmam sem volt – elindult. Bennem is.

Az első iroda a Kvadrum volt. Legelőször Batának húztam valamit. Dunaszerdahelyre. Aztán jött Zsiga. Családi ház-konszignáció. Nehezen ment, de elmondta. És még nagyon sok mindent elmondott, amin azóta már mosolygok. Zsigánál épszerk.-kérdések nem voltak. Mások igen. Ahhoz meg, hogy a tárgyalás-, szerződés-, művezetés – és még Isten tudja mibeli jártasságát, jártasságot nem, hogy kitanuljam, de egyáltalán megközelítsem – kis mafla voltam. Zsiga érezte ezt. Közben elkészült a börtön terve is. Bata érdeklődött. Jólesett. Emlékszem a vanília-citromos illatra. Jani folyton üvöltött, Heil Tibi asztala meg folyton kávéfoltos, grafitos és egyáltalán, a végletekig lehasznált volt, és – vagy de – mindig kikerekedett valami a kb. 1:400-as vázlatokból. Keveset beszélt, de a hangulatokra emlékszem. Balassa irtózatosságot tudott dolgozni – egy kézzel is. Mindenki tanított, ha nem is tudott róla. Mindegyiküktől tanultam, ha akkor nem is tudtam róla.

Megépült első tervem – a Kvadrum Kecse utcai falépcsője. Tízből heten megbotlanak rajta. Megszületett a saját sír, azóta is egyik legkedvesebb tervem. Aztán Kampis mester születésnapja Lajosmizsén. Akkor azt hittem minden konferencia olyan lesz, de hamar rájöttem, hogy nem.

'97 áprilisában átültem az Axisba. A Szilágyi Dezső tér megszűnt. Nagyon sokat járok arra. Mostanság minden nap. Közben elindult a főiskolán a másoddiplomás szakmérnöki képzés. Senki sem értette, hogy mi ez és minek.

Először Tusival rajzoltam egy lovarda-kivitel Hortobágyra. Aztán az első önálló kiviteli terv. Nagyon lassan és nehezen, kínlódva ment, de megettem. Közben Vincze Laci és Tamás is rámcodálkozott néha. Először találkoztam építetővel egyedül. Izzadtam. Laci lepasszolt egy pincét Szerencsre. Megépült. Annyira otrombát azóta se építettek. Nekem. Tamást ritkán láttam. Nyári időszak volt, állandóan művezetett. Egy alkalommal levitt magával Szombathelyre és Sopronnémetibe. Az ilyen felállású utazásokban van valami nagy csuda. Szinte minden pillanatára emlékszem. Talán máshogy nem is lehet kijönni belőle. Tamás tudta ezt. Minden mondata dolgoztatott. Születésnapjára meghívott. Fehér inget vettem, meg egy üveg bort. Tóni bácsi is így érezhette magát Kassáknál. Azóta is emlegeti. Megszólalni nem, csak figyelni. A kutyát meg magázni. Salával máskepp volt. Nem érttem, mit miért csinál. Az én dolgaim belülről jöttek, én voltam. Éjjel „röpültem a ködben”, nappal meg valami egészen mást rajzoltam. Időnként elbeszélünk egymás mellett, különben meg igyekeztem ott lenni. Sokkal távolabb voltam, maradtam mindenkitől, mint fél évvel korábban. Az útleveél pontosan leírja ezt az állapotot.

Ősztől várt Kund Feri, Esztergom. Minimális munkalehetőség adódott a teljes időszakban. Inkább csak moso-

lyogtunk egymásra. Munkát kellett keresnem. Másutt. Közben szakmérnöki, jobbra-balra dolgoztam, időnként találkoztunk Ferivel és valami apróságot ettünk ketten. Akartam Esztergomba menni. Ismeretlenül is magaménak éreztem a szakállasok dolgait, így aztán rettenetesen fájlalom Esztergom így-elmúlását. A végén elmentem Velencébe, a biennáléra. Ez a Bachmannos ügy izgatott. Aztán kiérve és látva lecsillapodtam.

'97 nyarán lementem Pécsre. Az irodában végre újra éreztem valami olyanfajta pezsgést, mint akkor már majdnem két éve a Kvadrumban. Ősszel beindultak az iskolák, ami később a vesztetet is okozta. Nagyon sokat voltam távol – iskolában. Talán ekkor kezdett hajszálrepedni a Dévényi vonal. Kaptam egy házat Érdre, amit vihettem volna tovább diplomára, de nem tudtam zöld ágra vergődni sem Sándorral, sem a házzal. Annak előbb-utóbb el kellett úszni. El is úszott. Sándor attól kezdve már tudatosan csak befejező-feldolgozó minimálmunkákkal bízott meg. Az egyetlen épkezésláb tervem – ami csak szöveg – a Mohácsra készült emlékeztető tömb.

A szakmérnökön eljött az utolsó félév. Középpület, amit volt szerencsém Plesz Tóni bácsival korrigáltatni. Hetente, kéthetente utaztam hozzá, kocsmázások, azóta már számtalanszor hallott, de akkor új gondolatok, irányok, elvek, vallomások, felismerések. Azóta is ezekből élek.

No, de a félév: a sok-sok iskolába lógás, a csődbe ment Katula-ház és egyáltalán: újévre megérlelték a döntést: vagy csináljam máskepp vagy menjek a francba. Eljöttem. Mindezek ellenére a pécsi időszakot összességében a legjobbbnak ítélem. És visszaírom. Ez már '98 február.

Átültem Eklerhez. Újra Pesten voltam, sikerült saját lakásba költözni és örültem Dezsőnek. A pécsi elbocsátásból próbáltam tanulni és nagyon odafigyelni a munkámra. Eleinte ment, aztán már nem. Elúsztatam egy újabb diplomára szánt házat. A többi meg lassan ment, de kapkodni nem szokásom. Egyszer aszongya a Dezső, hogy nem akar több munkát adni, keressek másik helyet. Hm. Beszélni nem sikerült róla, később sem. Valami volt az Ekler irodában. Egy-másfél évvel későbbre az utolsó emberig eljött mindenki. Azóta egyszer találkoztam Dezsővel. Máskepp mennek a dolgai. Értékelné? Nem a legjobb félévem volt, mindenesetre tanultam belőle. Sajnálom. A félévet is.

Májusban átültem Sároshoz, akit ebben a félévben nem választott senki. Morcos volt. Akkor azt hittem, aztán rájöttem, hogy mindig olyan. Lacinál aztán újra ég és föld. Maximális odafigyelés a vándorra, talán már túlzottan is. A zene-pavilon kiviteli terve minimálfeladatnak indult, aztán nem az lett. 20-ban rajzoltam az egészet. Élveztem. Kaptam egy új házat, inkább kis átalakítás, ami (talán) elkészült, de vállalhatatlan. Később nagyobb munkák kisebb részfeladatai jutottak. Laci bombázott könyvekkel, de beszélni sosem tudtunk róla. Nem volt közös nyelvünk erre. Kultuszhangulat volt, ami zavart. Ma is. Később Svédország volt. Järna.

Ezzel aztán hirtelen vége is lett a három évnek. Nem tudtam és nem is akartam mindent kiírni magamból. A vándoriskola ennél sokkal több, és lehet más is. Belőlem ez jött most ki. Talán egy kicsit neki vagyok keseredve. Talán nem. Ha újra ott lennék, újra végigcsinálnám. Mert végig kellett csinálnom.

MÁRTON LÁSZLÓ ATTILA

Az én Mesterem, Jánossy György úgy tanított minket a Főiskolán, hogy lapozzuk végig a folyóiratokat, könyveket, nézzük meg az épületeket, és válasszuk ki magunknak azt, ami fontos nekünk, és rögzítsük, raktározzuk el.

A Főiskolai tanulóévek indíttatása nem vezetett egyenesen a Vándoriskola (az organikus építészet) felé, de a kíváncsiság igen. Fontos volt a lehetőség, neves, jó építészekkel együtt dolgozni, megismerni a szakmát a valóságos oldaláról is. A szervezettség további vonzerőt jelentett, és biztosságot adott a tudat, hogy három évig van munkám. A Magyar Iparművészeti Egyetemről, de gondolom a máshonnan is kikerülő fiataloknak fontos, hogy megismerjék szakmájukat, tanulni lehet a jóból, és a rosszból is. Mindenki eldöntheti, hogy a vándorállomásai közül melyik irodában kinek a munkáját tartja jónak, mint ahogy az irodákat is rendszerezheti, melyiket tartja követendőnek, és melyiket nem.

A felvételi után Bodonyi Csabához jelentkeztem, de mivel nem tudott fogadni, a Triskell-hez kerültem. Első munkám a Piliscsabai Katolikus Egyetem egyetemi klubjának kiviteli terve. Kihívást jelentett ez az épület, mivel formálásával teljesen új volt számomra. Nehéz volt beilleszkedni Turi Attila gondolkodásmódjába, de egyszer ezt is ki kell próbálni. E munkával bepillantást nyerhettem az auditorium maximum épületének tervezésébe is. Tanulságos volt látni, mennyire fontos, hogy legyen egy ember, aki össze tudja fogni az épület kiviteli tervén dolgozó munkatársakat. A másik, számomra érdekes munka a herendi pályázat volt. Izgalmas volt két fordulón keresztül látni a kétfajta építészeti felfogás (Turányi Gábor - Triskell) ütközését. Az itt eltöltött idő bepillantást engedett a Kecse utca mindennapi életébe.

Bodonyi Csabával a Főiskolán, a miskolci kollektív ház építészeivel együtt tartott előadás során találkoztam először. Most lehetőség adódott, hogy a második félév során nála dolgozzam, így kerültem hozzá. Itt tapasztaltam meg először, mit jelent az, amikor valaki egyszerre több dologgal foglalkozik (kamara, főépítészség), és az építészetre már csak kevés ideje marad. A munkák során fontos volt az, hogy nem kellett őt „vadászni”, ha probléma adódott; ha kellett, mindig segített (feltéve, ha bent volt az irodában). Részesévé válhattam a Miskolci Színház szabadtéri nézőtere lefedési munkáinak, az encsi rendőrkapitányság pályázatának. A munkákon volt idő önállóan gondolkodni, vázlatozni, noha sokszor a végeredmény más lett. Meg kell még említenem Győző bácsi nevét, aki igazi, fehér köpenyes „régibűtör” volt, szerkezeti tudásával sokszor segített nekem.

Néhány hónap otthoni munka következett. 1993-ban Jakab Csabával Farkaslakán felmérő munkába kezdünk. Ekkorra már (1997) kb. 14 porta, 48-50 épület adatait jegyeztük föl. Közben a farkaslaki monográfia pályázatot is megnyertük, ezért fontossá vált a begyűjtött anyag rendezése, feldolgozása.

A Pagony nem éppen az az iroda, ahol egymást érnék a vándorok (másként lenne, ha tudnák milyen csinos egyetemista lányok dolgoznak ott...), pedig a Vándoriskola mű-

ködési rendje is rendelkezik eziránt (11. §.). Túl sokat nem lehet tudni róluk, pedig igazi műhelyhangulat van náluk. Fát ültetnek, előadásokat szerveznek, könyvet fordítanak, alapítványt működtetnek és egy cukrász (az egyik munkatárshölgy) rendszeresen süteményt is készít a dolgozóknak. Felépítésük és működésük az egyik olyan példa volt számomra, amiből remélhetően a későbbiekben is tudok meríteni. Családi házak kertépítészeti engedélyezési és kiviteli tervei mellett részt vettem piac, utca, nagyobb közpark tervezésében is, egészen a tájtervezési munkáig. Megfordítva a sorrendet, a minket befogadó tájtól az utcabútorig többféle léptékkal megismerkedhettem. Részt vettem az általuk szervezett tájmegfigyelési gyakorlatokon is. Érdekes volt egy adott hely változásának hétről hétre való nyomonkövetése.

A következő állomás a Kör Kft. volt. Velük már korábban is volt kapcsolat, Reppert Béla volt a főiskolai diplomám opponense, Vizér Péter (a Kör Kft. másik irodájából) pedig a mesterdiplomám konzulense. Ebben az irodában is én voltam az első vándor, Krizsán Andrásnak kerültem. Ő egyből a mélyvízbe dobott, feszített tempóban (egy nyár alatt) dolgoztuk ki három nagyobb épület kiviteli tervét, és két engedélyezési tervet. A tervezés mellett András még vidékre is járt művezetni, ezért fontos volt, hogy az irodában haladjanak a munkák. Mára ezek a házak már felépültek, tanulságos volt látni az irodai munka eredményét.

Axis. Néha borzasztó volt. Feritől lehetett tanulni, türelmet, alaposágot. Rosszul éreztem magam, amikor harmadszorra is végigjavította a kiviteli terveket, és még akkor is volt ereje elmagyarázni azt, amit rosszul csináltam. Tanulságos volt azért is, mivel a tőle kapott diplomafeladatom nagyon hamar elkezdtek építeni, és én voltam a tervező és a művezető is. A rosszul bekottázott terveket, elmaradt csomópontokat ugyan tudtam pótolni, de ezeket a hibákat már a saját bőrömmön kellett megtapasztalnom. Néha bepillanthattam Nagy Tamás és Vincze Laci munkáiba is. Nagyobb lélegzetű munka volt a Király-udvar felmérése és átalakítása. Már korábban is dolgoztam számítógéppel, de egy régi épület felmérésének a feldolgozása türelmet próbáló feladat. A munka legizgalmasabb része a Tokaj Kereskedőház kísérleti borpincéjének felmérése volt. Itt többször is megfordultunk, sikerült a pincemesterrel és néhány kísérleti borral is közelebbről megismerkednünk.

Az utolsó állomás a Paralel iroda volt. A Kecse utcában kezdtem, és itt is fejeztem be a vándorlásomat. Azt mondják, az építészet elsősorban a férfiak szakmája, nők ritkán rúgnak labdába. Az itt eltöltött idő alatt megbizonyosodhattam, hogy az itt dolgozó két nő sokszor férfiakat megszégyenítő eréllyel tudja munkáit végigvinni, felépíttetni úgy, ahogyan azt ők elképzelték. Velük együtt dolgozva, más irodáktól eltérően, nagyobb szabadságot kaptam a tervek kidolgozásánál, egy-egy saját ötletet is be lehetett építeni a tervbe. Ha nem csupán rajzoló, hanem alkalmazzák az embert, jobb kedvvel dolgozik a munkán. A letöltött félév után még tovább maradtam, az éppen folyó építészeti tervek mellé, önálló tervezőként, belső-építészettel foglalkoztam.

RÉVAI ATTILA

1996 júniusában diplomáztam a Budapesti Műszaki Egyetem építészmérnöki karán, augusztusban felvételiztem a Vándoriskolába. Kialakult elképzelésem nem volt sem a „hogyan tovább”-ról, sem az intézményről, ahová jelentkeztem. Egyet éreztem biztosan: nem szabad kiengedni, mert a diploma nem valaminek a vége, hanem a kezdete. Így kísérleti alapon vágtam bele.

Az iskola működési szabályzata kicsit elrettentett a kezdet kezdetén, bizonyos szigorúságot éreztem az utolsó egyetemi évek laza életviteléhez képest. Véleményem szerint ez a drasztikus váltás jónéhány tehetséges fiatal elrettent az iskolától, nem mintha diploma után munkába állva kedvezőbb feltételek várnák a végzősöket bárhol is. Az iskola vándorlásos rendszere vitathatatlanul a legszerencsésebb működési elv egy fiatal, fogékony, látni kívánó ember számára. (Egyéni problémám, hogy igazán nem tudtam kiaknázni a benne rejlő lehetőségeket.) A merev, (elvieken) kötelező, félévenkénti váltást viszont nem tartom jónak, mert akad olyan helyzet, ahol ez sem a mester, sem a vándor érdekeit nem szolgálja, sőt mindkét fél dolgát megnehezíti. A probléma szabályozott orvoslására az utóbbi években történtek kísérletek. A valós feladatokon révén történő tapasztalatszerzés nem váltható ki semmilyen más képzéssel. Az ezen alapuló rendszer az iskola fő erőssége, továbbá az a sokszínűség, amelyet három év több munkakapcsolatában megtapasztaltam én is.

Az iskola gyengéjének tartom viszont az elméleti képzést, részben kontrollálatlansága, részben a kedvezőtlen időpontok miatt. Az ellenőrizetlen, autodidakta jellegű összejövetelek felszínes információk közvetítésére alkalmasak csak, a lényeg nem kerül felszínre, a félinformációk és pongyola megfogalmazások tévútra viszik a résztvevőket. Felbecsülhetetlen értékűek viszont azok az alkalmak, amikor jelentős vendégek, mesterek vannak jelen, adnak elő. Nemcsak a konkrét mondanivaló, hanem sze-

mélyes kisugárzásuk, szellemiségük, műveltségük miatt is, ami önmagában is ösztönző. A péntek esti időpont szerintem a lehető legrosszabb, mivel mindenki félig kiengedett, a heti hajtás után szellemileg és tán fizikailag is kimerülve érkeznek az összejövetelekre, ahol teljes szellemi fogékonysággal, frissességgel gondolatokat cserélni, vitatkozni, tanulni, megérteni kellene. Javaslatom szerint teljes napot kellene ezekre a dolgokra szánni. Két-három hetente egy pénteki napot, amikor reggel kipihenten, tervmegbeszélésektől kezdve épületlátogatásokon, kirándulásokon keresztül, közös alkotóműhelyekkel, elméleti feladatokkal fűszerezve az eddig már megvalósult építésztörténeti és -elméleti előadásokkal hatásos munkát lehetne végezni.

Kapcsolataim mestereimmel nagyon jók voltak, talán kis túlzással barátinak is mondhatók. Mindenhol bejártott, működő rendszer fogadott, amelybe beilleszkedni nem okozott nehézséget.

Első mesteremtől, Sáros Lászlótól „mindent” tanultam. Az egyetemről kijöve minden szó információ volt, a szakmai dolgoktól kezdve a jogi kérdésekig. Szerettem nála dolgozni, családias baráti hangulatban.

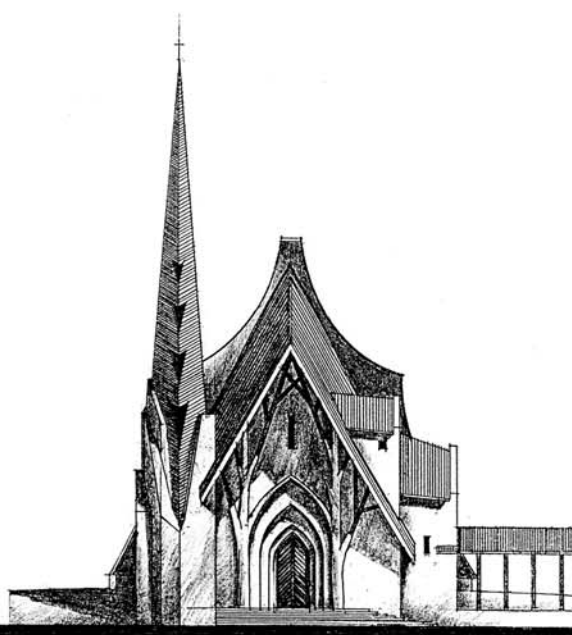
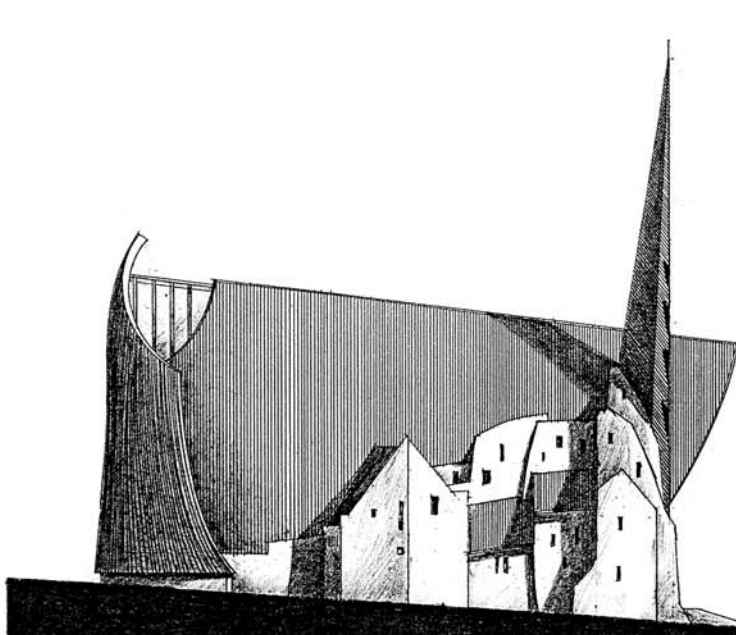
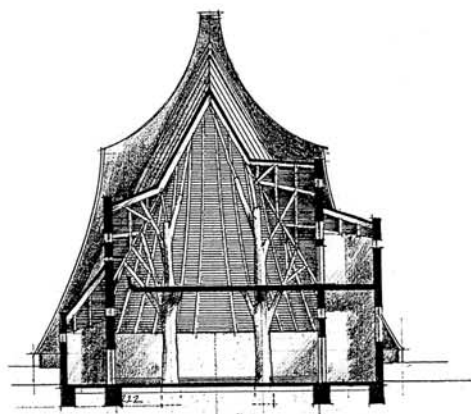
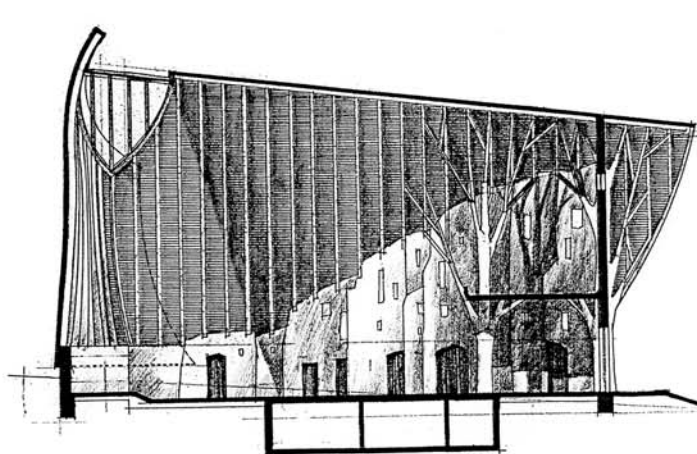
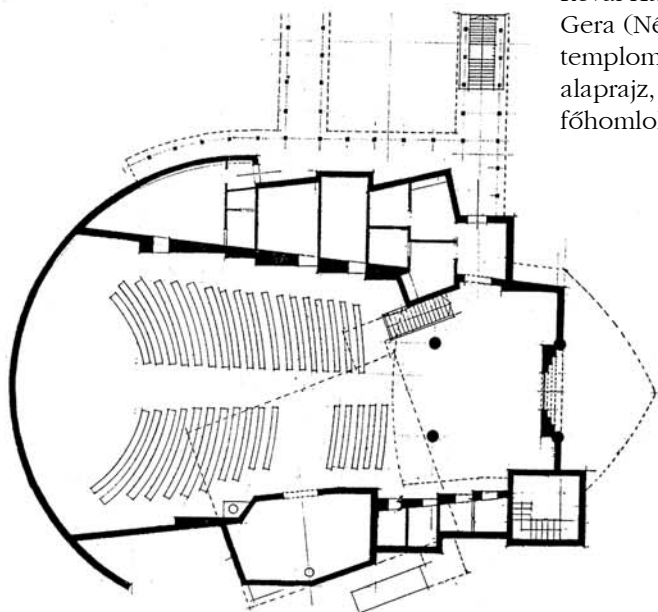
Makovecz Imre kihagyhatatlan, nem szabad elszalasztani a lehetőséget, hogy a kortárs magyar építészet legkiemelkedőbb egyéniségét és alkotói felfogását kicsit közelebből megismerje az ember, irodájában dolgozzon. Kund Ferenc műhelye volt harmadik állomásom, egy fantasztikus miliő, a „mediterrán” Esztergom közepén. A nyugodt, napfényes-derűs munka, a baráti hangulat emlékei élnek bennem a legerősebben.

Utolsó utam Ekler Dezsőhöz vezetett. Sajátos vibráló egyéniségéből következő dinamikus alkotói módszere már a kezdetben is élvezetes, szellemi tornával egybekötött tervezést jelentett. Az állandóan változó, a körülményekhez ezer szállal kapcsolódó és azokra érzékenyen reagáló tervezési metodika az élet organikus egységének metaforáját jelenti számomra. Jelenleg is itt dolgozom, Ekler Dezsőt mesteremnek és barátomnak tekintem.

A három új diplomás vándor a Kecske utcai iroda kertjében; balról: Révai Attila, Márton László Attila és Fülöp István. A csoportképen a zsüri tagjai és a vizsgát meghallgató vándorok, valamint az újonnan felvételt nyert építészek. (Salamin Ferenc felvételei)

Révai Attilának a MAKONA irodában készített terve:
Gera (Németország), Szent Erzsébet római katolikus
templom, meghívásos pályázat, 1998. Földszinti
alaprész, hossz- és keresztmetszet, valamint oldal- és
főhomlokzat. A terv megvételt nyert.

TÖRVÉNY A JÖVŐ NEMZEDÉKEKRŐL

A VÉDEGYLET

Kísértet járja be Európát, a konzumizmus kísértete. Útját betonsivatag, hulladékhegyek, néma erdők, megmérgezett folyók szegélyezik. És meghajszolt emberek milliói, akiknek az élete sivárabb, mint az ipari táj. Nincs fenntartható fejlődés, ami van, nem tartható fenn, és nem fejlődés. A fejlődést ma újrakezdeni kellene: megállítani az élethelehetőségek gazdag változatosságának rohamos fogyatkozását, begyógyítani a végső veszélybe jutott bolygó sebeit. Jóvátenni, amit utódaink ellen naponta elkövetünk.

Utódaink, földi otthonunk és hazánk jövője iránti aggodalomtól vezetve 2000. márciusában elhatároztuk, hogy *Védegylet* néven civil politikai szervezetet alakítunk. Jelenleg mintegy 250 tagunk van. Célunk a természeti és kulturális sokféleség megőrzése, egy jobb minőségű élet feltételeinek megteremtése Magyarország minden lakója számára, a környezetünkért viselt felelősség tudatának megerősítése. Ennek érdekében akciókat szervezünk, és különféle kezdeményezéseket indítunk. Együttműködésre törekszünk számos hazai civil szervezettel annak érdekében, hogy tevékenységünk minél nagyobb nyilvánosságot kapjon, és elképzeléseiket figyelembe vegyék a döntések meghozatalakor.

A *Védegylet* vezetőségének tagjai: Ángyán József (agrárközgazdász, a gödöllői Szent István Egyetem tanára); Karátson Gábor (festőművész, író, a *Védegylet* elnöke); Nagy J. Endre (szociológus, a Pécsi Tudományegyetem tanára); Sólyom László (alkotmányjogász, az Alkotmánybíróság volt elnöke); Vásárhelyi Judit (a Független Ökológiai Központ volt igazgatója); Vida Gábor (genetikus, az MTA rendes tagja); Zelnik József (a Magyar Kulturális Szövetség elnöke). A *Védegylet* főtitkára Csonka András (a Művészeti és Szabaddművelődési Alapítvány igazgatója), szövivője Lányi András (író, az ELTE tanára).

A Védegylet tevékenysége

2000. április: Első akciónk: tiltakozás a Roosevelttéri mélygarázs építése miatt pusztulásra ítélt fák megmentése érdekében. A több héten át tartó megmozdulás során sok száz budapesti polgár írta alá nyilatkozatunkat, és vett részt demonstrációkon. Figyelemfelkeltő akciókkal sikerült a közérdeklődést a budapesti zöldfelületek ellen folytatott irtóhadjáratra irányítanunk.

2000. május: A *Védegylet* javasolja a *Jövő nemzedékek ors. ágyváltási biztosának* törvénybe iktatását. A demokratikus döntéshozatal komoly hiányosságának tartjuk ugyanis, hogy az utánunk következő generációk érdekei semmilyen módon nem jelennek meg a törvénykezésben. A törvénytervezet kidolgozója Sólyom László.

2000. szeptember 8.: A Magyar Tudományos Akadémián konferencia keretében mutatjuk be a *Jövő nemzedékek ors. ágyváltási biztosáról* szóló törvényjavaslatot.

A törvényjavaslat vitájának napirendjén három bevezető szerepelt, amelyek magnóról leírt szövegét rövidített változatban adjuk közre:

Vida Gábor

AZ ÖKOLÓGIAI VÁLSÁGTÓL A TECHNOKULTÚRAIG

A Föld a jelenlegi helyzetében, a jelenleg zajló folyamatok mellett hosszán nem tartható fenn számunkra elfogadható körülmények között. A Föld 4,5 milliárd éves. Nem sokkal kialakulása után, alig néhány száz millió éven belül megjelentek rajta az élet kezdetleges formái, és ezek az idők során jelentősen átalakították a Földet. Megjelent a bioszféra és megindultak az evolúciós folyamatok, melyek révén az élővilág változatossága, diverzitása, valamint növény- és állatvilága kialakult, majd a legvégén, viszonylag roppant rövid időn belül megjelent az ember, és megjelentek az emberi cselekedetek, az emberi változtatások ebben a bioszférában.

Tehát nagyon sokáig valami volt a Földön, ember nélkül, ami működött, és ez a rendszer csodálatos módon tartotta fenn az élet feltételeit. Ennek a folyamatnak a lényege az volt, hogy egyetlen nagy rendszerként működött három alrendszer. A Föld szilárd halmazállapotú része, amit geoszféranak vagy litoszféranak nevezünk, és amelynek legfelső rétege a pedoszféra, a talaj, külön szféraként említhető, interakcióban, kölcsönhatásban az atmoszférával és a hidroszférával különböző folyamatokon keresztül formálta, alakította a Földet.

Erre a hármas rendszerre hamarosan rátelepült azonban egy negyedik szféra, a biológiai, a bioszféra. Az élővilág azáltal, hogy a Földön birtokba vette először a vizet, azután a többi szférát is; teljesen átalakította a Földet. Az ezerkilencszáz évesekben jöttünk csak rá, hogy az atmoszféra oxigéntartalma biológiai eredetű, ha a Földön az életet elpusztítanánk, az oxigén gyakorlatilag eltűnne, helyette széndioxid kerülne a légkörbe, ennek következtében a hőmérsékleti viszonyok átalakulnának a Vénuszéhoz hasonlóvá, és ha nem is olyan magas, de valószínűleg 100 fok fölötti hőmérséklet uralkodna a Földön. Ma már nyilvánvaló, hogy az a szemlélet, amely a XIX-XX. században uralkodott, mely szerint természetes hogy oxigén van a légkörben, természetes, hogy a vizeink olyanok, amilyenek, hogy a tenger sós és így tovább, alapvetően hamis, és teljesen más körülmények uralkodnának, ha az élővilág nem lenne jelen. Nagyon egyszerűen és vázlatosan: a földi ökoszisztémát a rendszeren átfolyó energiaáramlás tartja fenn. A rendszer működése nagymértékben leegyszerűsítve azon múlik, hogy a napenergia, amely a mi időskálánkon mérve korlátlanul áll rendelkezésre, kémiai energiává transzformálódik a fotoszintézis csodálatos mechanizmu-

sa révén, és ennek hasznosításával működik végső soron az egész földi ökoszisztéma. (Pontosabban: vannak kivételek, aminthogy a biológiában mindig vannak: bizonyos mélytengeri élőlények függetleníteni tudják magukat a Napból származó energiaáramlástól, de mennyiségében, hatásában ez a folyamat elhanyagolható.) A fotoszintézis során megkötött energia révén létezhetnek a növényevő állatok, amelyek a táplálékhálózatokban ragadozóknak adnak tápanyagot, míg végül mindegyikük teste a lebontókon keresztül jut vissza az anyagciklusok záródásához.

A kérdés az, hogy ez az egész rendszer sérült-e vagy sem, működik-e ugyanúgy mint eddig vagy nem. Mondhatnánk azt, hogy a növényzetet az emberi civilizáció ugyanúgy szükségesnek tartja, hiszen a gabona, a kukorica, a búza, és más terményeink helyettesítik sok esetben a természetes vegetációt. A növényevők helyén az embert és háziállatainak jelentős részét találjuk, míg a húsevőket mi magunk, esetleg a macskáink és kutyáink helyettesítik. A lebontó szervezeteket lényegében nem bántottuk, azt gondolhatjuk, hogy azok élnek a talajban, mint eddig, és az egész rendszer működik tovább. A helyzet azonban nem ilyen egyszerű, mert egyrészt jelentős kvantitatív változásokat tapasztalunk a növényzet biomasszájában, elég elképzelni, hogy Magyarországon egy ún. *klímax* erdő, tehát az, ami magától, a klimatikus tényezők hatására itt kialakulna, milyen bonyolult, és milyen nagy élőtömeget jelent, összehasonlítva mondjuk egy búzatáblával vagy akár egy kukoricatáblával.

A változatosság fajsztinon, és a fajon belüli ún. genetikai diverzitás szintjén a természetes ökoszisztémákban óriási nagy volt, ezzel szemben az ember által létesítettekben minimális. Igen ám, csak hogy ennek a logikus változtatásnak a hatására működésbeli problémák jeletkeznek, főleg a stabilitás vonatkozásában, és pedig elsősorban nem rövid, hanem hosszú távon.

A problémák széles köréből a diverzitáson és a tömegvonatkozásokon kívül még kiemelném a ciklusok működésével kapcsolatos nehézségeket. Az anyagkörforgások rendszerében az emberi beavatkozások hatására olyan, igen erős változások mentek végbe, amelyek hatására a ciklusok nem záródnak tökéletesen. A természetben a ciklusok záródnak, hiszen ha nem záródnának, akkor rövid időn belül a cirkuláló elemek valamelyike elfogyna, és a rendszer tönkremenne. De ha belegondolunk a vizeinkben felhalmozódott rengeteg nitrogén jelenlétébe, vagy felvetjük a kérdést, hogy mitől van a légkörben túl sok savkeltő kéndioxid és más vegyület, nyilvánvaló, hogy a ciklusok nem záródnak teljesen, ami jelzi, hogy ez az állapot nem tartható fenn. Ahhoz, hogy ezeknek a hatásoknak a nagyságát meg tudjuk becsülni, tudnunk kellene, milyen mértékben változtattuk meg ezeket a rendszereket a Földön.

A világ egészében is ez az átalakítás már 50%-nál nagyobb felületre terjed ki, ami azt is jelzi, hogy a gondok ennek kapcsán kezdenek szaporodni. Nagyon triviális hasonlattal élve a Föld felszínét emberi bőrként képzelhetjük el. Ha megég a kezünk, és egy kis darabon a bőr elhal, az még könnyen regenerálódik. De ha a roncsolódás eléri az ötven százalék körüli értéket, akkor általában már nincs esély a túlélésre.

Mindezek hatására az utóbbi évtizedekben komoly aggályok jelentek meg az ökológus gondolkodók körében is. Az aggodalom alapja, bármennyire furcsának is tűnjön ez Magyarországon, a túlnépesedés. Az emberiség létszáma nagyon hosszú időszakon keresztül gyakorlatilag állandó, vagy lassan növekvő volt a Földön, és ez a létszám néhány százmillió lehetett. Az ipari forradalom idején és azután ez a lélekszám exponenciális, sőt hiperbolikus, nagyon gyors növekedésnek indult és ez a – Ehrlich kifejezésével – *populációs bomba* mára 6 milliárd fölé vitte a Föld lakosainak a számát.

A túlnépesedés ugyanakkor nem az egyetlen dolog amit figyelembe kell vennünk. Van egy egyszerű formula amit még Ehrlich vezetett be és írt föl. Ez azt mondja ki, hogy a környezetre való hatás három tényező szorzatából adódik. Ezek közül egyik a népességszám, azaz hogy hány ember él a Földön, a következő az, hogy ezek egy főre eső fogyasztása mennyi, és végül a harmadik, amivel szeretünk törődni, és ami sokszor póttevékenységként jelentkezik a környezetvédelemben, a technológiai megoldás, azaz hogy a termelést, aminek az eredményét elfogyasztjuk, milyen technológiával, mennyire környezetbarát módon végezzük. Ha ennek a szorzatnak három tagjából egyetlen egyre, a technológiára koncentrálnunk és arra helyezzük a hangsúlyt, az azt jelenti, hogy gyakorlatilag hiábavaló lesz a megelőző szándékú tevékenység. Magyarország esetében például, ahol a népesség ugyan nem nő, de a fogyasztás és a GDP az utóbbi években dinamikus növekedésnek indult, sőt, ezt tekintjük büszkén az egyik legnagyobb eredményünknek.

A Földön a megváltozott környezethez valamiféle szabályozó mechanizmus illeszti hozzá a létfeltételeket. Példaként elég ha arra utalok, hogy a Nap kisugárzott energiája 4,5 milliárd éves időskálán jelentősen, a kezdethez képest körülbelül 30%-kal növekedett. Ez azt jelenti, hogy vagy akkor kellett volna megfagynunk, és eleve nem keletkezhetett volna élet, vagy most kéne megfőnünk, és akkor szintén nem lenne élet. Csoda tulajdonképpen, hogy a szabályozásnak valamilyen nem ember által megtervezett, hanem egyesek szerint természetfeletti, isteni sugallatra kialakított, mások szerint valamiféle ön-szabályozási rendszerben kialakult formája hogyan tudta ez alatt a hosszú időszak alatt végül mégiscsak fenntartani az életet. Ezt a folyamatot olyasféle módon kell elképzelnünk, ahogy az üvegház kezelése során a gondos kertész este becsukja az ablakokat, hogy a meleget visszatartsa, reggel, amikor a sugárzás erősödik, akkor kinyitja, hogy ne melegedjen túl, és ezzel a környezeti feltételekhez történő folytonos, finom hozzáigazítással többé-kevésbé állandó hőmérsékletet képes fenntartani. Ilyesféle módon váltogatta a globális természeti rendszer az üvegházhatás erősségét a széndioxid parciális nyomásának a változtatásán keresztül.

Nagyon fontos üzenet tehát, hogy a bioszféra fenntartható fejlődést tudott produkálni. Ehhez három nagyon lényeges szempont teljesen egyértelműen hozzájárult. Az egyik a diverzitás, a változatosság. A tudomány számos bizonyítékkal szolgált már arra nézve, hogy a diverzitás növekedése valójában hatékonyságnövekedést is jelent.

Ha többféle élőlény van, akkor azok hatékonyabban tudják a forrásokat kihasználni, az energiaáramlást, és az anyagciklusokat működtetni; másrészt pedig a diverzitás biztosítja az egész rendszer stabilitását is. Ennek a fölborulását jól láthatjuk a monokultúrák létesítésekor. A monokultúra egy terített asztal minden olyan élőlény számára, amely azt hasznosítani tudja. Nem csak az ember jelentkezik ilyen igényekkel, hanem jelentkeznek baktériumok, vírusok, gombák, rovarok, emlősállatok és így tovább. A természetben azért nincs monokultúra, mert hosszabb távon a különféle, erre specializálódó szervezetek megszüntetik, elpusztítják, illetve visszaszorítják olyan szintre, amelyen még működőképes marad, életben marad, de megszűnik a dominanciája. Az ember olyan faj a Földön, amelyik dominanciára jutott és ennek hatására éppígy dominánsá váltak háziállatai, termesztett növényei, néhány élősködője, kártevője, és ez az egész rendszer labilitását mára jelentős mértékben megnövelte.

A másik nagyon fontos mechanizmus, amelyik a bioszféra fenntarthatóságát biztosította, a növekedés és annak szabályozása. Korlátlan növekedés egy véges világban nem létezik. Némelyik faj időnként exponenciális növekedésre képes, és Malthus legfontosabb megállapítása éppen az volt, hogy az emberi fajnál ez bekövetkezhet. Ezt aztán Darwin az összes többi fajra is kiterjesztette, és bebizonyította, hogy potenciálisan minden faj képes exponenciális növekedésre, csak éppen a környezet nem biztosít lehetőséget hosszú távon ennek a fenntartására. És ez az, ami miatt nagyon sok ökológus aggódik, hogy itt a Földön még nagyon sokan hisznek a korlátlan növekedésben. Világos, hogy ez végtelenségig nem megy, azok, akik ezen jobban elgondolkoznak, azt mondják, hogy a növekedést korlátozni kell.

A harmadik tulajdonság a zárt anyagciklusok léte. Energia nem áramolhat zárt ciklusban, de anyagok esetében erre van lehetőség, és a Föld gyakorlatilag egy ilyen zárt rendszernek tekinthető az anyagciklusok vonatkozásában. Csodálatos, ahogyan az élővilág kialakította ezeket a zárt anyagi ciklusokat. A működéséhez szükséges különböző anyagok nem mindig álltak kellő mértékben rendelkezésre, és ez a földtörténet folyamán különböző krízishelyzeteket hozott létre. A bioszféra azonban mindig úgy át tudott váltani fokozatosan valami másra, hogy lehetővé vált fennmaradása, míg végül csaknem valamennyi folyamatát ciklusokra építette fel. Végső soron az oxidáló atmoszféra is egy energiakrízis eredményeképpen alakult ki: amikor az ósóceánban vészesen csökkenni kezdett a primitív élővilágként jelen lévő szerves vegyületek mennyisége, a bioszféra fokozatosan átállt a korlátlan mennyiségben rendelkezésre álló napenergia hasznosítására az oxigéntermelő fotoszintetikus folyamatokon keresztül, amelyeknek hatására megjelent, majd megnövekedett az oxigén koncentrációja a légkörben. Ezek a tapasztalatok azonban homlokegyenest ellentmondanak a manapság domináló közgazdasági szemléletnek.

A mi konferenciánk céljaira vonatkoztatva az eddigieket, hadd mutassak rá arra, hogy a jövő nemzedékek sorsa – nagyon primitív modellekben – pesszimista és optimista verzióban létezik. A biológusok hajlamosabbak a pesszi-

mista verzióra. Egy kísérlet során rénszarvaspopulációt telepítettek Alaszkában egy viszonylag kisméretű szigetre, ahol a zuzmókból és a tundravegetáció más tagjaiból korlátlan tápanyag látszott rendelkezésre állni. Ennek következtében a rénszarvaspopuláció szaporodásnak indult, a szaporodással viszont degradálta a környezetét, leromlott a gyeperősítés, ami végül a teljes populáció kipusztulásához vezetett. Ez az eset arra a mechanizmusra példa, ahol a *resource*, a forrás kimerülésével omlik össze a populáció. Egy másik folyamatot példáz az élesztő. Azt mindenki tudja, hogy ha mustba élesztő kerül, akkor ott a megfelelő körülmények hatására nagyon gyors, exponenciális szaporodásnak indul. A növekvő élesztőpopuláció egyre több cukrot alakít át alkohollá, ami viszont mérgező az élesztő számára, és ennek következtében az egész populáció kipusztul, az érett borban már nincs élő élesztő. Azt mondhatnánk, hogy a környezetüket saját maguk úgy elszenyvezik, hogy ezzel saját életfeltételeiket semmisítik meg.

A közgazdászok másképp gondolkodnak. Többnyire rövid távon értékeli a helyzetet, és előszeretettel hivatkoznak az emberi belátásra. Ez az optimista közgazdászmodell azt mondja, hogy nem kell aggódnunk, megoldunk mindent; okos, előrelátó emberek vagyunk. A kérdés, hogy az optimista közgazdászoknak, vagy az aggódó ökológusoknak van-e igazuk. A legfőbb probléma ezzel kapcsolatban az időelcsúszás, ami a mi vonatkozásunkban azt jelenti, hogy milyen távon tudunk előre gondolkodni, és mennyi idő alatt tudunk reagálni a változásokra. A megfelelő előregondolás akadály lehet, hogy a tudomány még nem tart ott, hogy ezt megtegye. Gondoljunk csak arra, hogy például a meteorológusok milyen távon tudnak biztonságosan előre gondolkodni. A meteorológia különösen jó példa, mivel hasonlóan komplex rendszerekkel dolgozik, mint amilyeneken az ökoszisztéma és az emberiség sorsa múlik, jól jelzi tehát a tudomány előrejelző képességének korlátait. Az időelcsúszás mellett további nehézségekkel is számolnunk kell. Nyilvánvaló, hogy egyáltalán nem mindig gondolkodunk racionálisan, és nem mindig lehetnek elég gyorsak a társadalom válaszai a kihívásokra, számolnunk kell a politikai rendszerek, a választások rövid időciklusával és így tovább. Mindezekből kifolyólag elég komoly lehet az aggály egy pesszimista jóslat megvalósulását illetően.

A megoldás végső soron tehát az lehet, hogy hosszú távú előrelátáson keresztül próbáljunk több információt szerezni, és mindenekelőtt a társadalmi intézményeinket próbáljuk úgy igazítani, hogy a jövő generáció szempontjait figyelembe vegyük. Nézzhetnénk még példákat arra, hogy a tudomány hol tart a kérdés feltárásában és megválaszolásában, de azt gondolom, nincs rá szükség. Konklúzió gyanánt inkább újra kiemelném, hogy nagyon keveset tudunk. Bár ez nagyon sok, amikor meg akarjuk tanulni, de rengeteg mindent mégsem tudunk, és ebben a bizonytalanságban a fék a legjobb megoldás és az intézményrendszerek ennek tudatában történő átalakítása.

Zágoni Miklós
A TECHNIKÁTÓL AZ ETIKÁIG
A TECHNOLÓGIAI NEUTRALIZMUS KRITIKÁJA

A technológiai neutralizmus elve azt mondja, hogy a technika önmagában se nem rossz, se nem jó, és az emberen múlik, hogy tudását jóra vagy rosszra használja fel. Akik ma az emberiség összes problémájának technikai megoldását sugallják, ennek az elvnek a követői. Az elv a techné alkalmazását *közvetlenül* etikai problémává teszi, amennyiben az *alanytól*, a tudás biotokosának szándékától teszi függővé, hogy jóra vagy rosszra használja-e fel. Ezzel azonban ez az elv a technika alkalmazásának problémáját szubjektiválja, a *szándék* függvényévé teszi. Ezzel azt sugallja, hogy az etikai probléma megoldása itt van a kezünkben: csupán a jót kell választanunk, és (neveléssel, felvilágosítással) erre kell rávennünk embertársainkat is, s gondjaink megoldódtak.

Ezzel szemben ebben az előadásban arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy az eszközhasználat problémaköre korántsem ilyen triviális, s hogy mélyebb és robosztusabb meghatározottságokkal állunk szemben, semmint hogy pusztán a „jó” etikai választásával azokon úrrá tudjunk lenni. Azt állítom, hogy a technikai neutralizmus *ismeretelméleti* kérdésként kezeli a technológia problémáját és akként kívánja megoldani is, miközben valójában egy objektív, genetikai, vagyis *ontológiai* meghatározottságú folyamattal állunk szemben, amelynek befolyásolása jórészt lehetőségeink határán túl fekszik, s éppen ezért nem tartom könnyű kézzel kezelhetőnek.

Az eszközhasználat ugyanis az embernél *genetikailag kódolt sajátosság*. Az ember eszközt használ már magának az eszköznek a megszerzésére és átalakítására, célra irányítására is. Ezzel azonban az eszközök száma az ember kezében már a legelső lépésnél megkétszereződik, s ahogyan újabb és újabb eszközöket (szerszámok) vet be az eredeti eszközök fejlesztésére, javítására, úgy ezek száma elkezdi hatvány szerint gyarapodni: a szaporodás üteme maguknak az eszközöknek a számával arányos.

Az embert eszközhasználat mellett célirányultsága, intencionalitása is jellemzi: a megismeréstudomány úgy mondja, az ember *intencionális lény*. Ez kettős szintű fogalom: egyrészt azt mondja, hogy nem tudunk „csak úgy”, általában „gondolni”, mindig *valamit* gondolunk, másrészt tevékenységünk mindig egy gondolt tárgyra vagy dologra vonatkozik.

Létében, tevékenységében nem tetteinek *teljes következményrendszerét* vizsgálja, hanem csakis azt, hogy az adott cselekvés *kittűzött cél* felé vezeti-e, vagy sem. Így áll elő az a helyzet, hogy midőn hatások egész sokadalmát, bombáját indítja el, csupán egyetlen dolgot vizsgál: hogy a szerte repülő hatásrepekerek valamelyike eltalálja-e az általa vágyott célt. ... S itt van a lényeg: e figyelmen kívül hagyás nem szubjektív, szándékoltan valósul meg, hanem biológiai meghatározottságaink szerint.

Ugyanis ez a fajta teleologikus, célra irányuló viselkedés azért alakulhatott ki, mert akkor olyan környezetben élt az ember, ami lehetővé tette a másodlagos hatások

vizsgálatának elhagyását, lévén hogy felvette, eltüntetette azokat. Így a valóság-elemek komplex sokféleségéből lehetőség volt csak azokat beengedni a tudatunkba, amelyek az akkori fennmaradásunk szempontjából leginkább szükségesek és hasznosak voltak. Itt egy megismerési szűrő, a biológiai szelekció egy fajtája, egy *ismeretelméleti szelekciós mechanizmus* működött. Azonban az ember a 20. század végére olyan mesterséges környezetet hozott létre technikai-civilizációs elemekből, amelyben a régi feltételek között jól működő kognitív funkciók diszfunkcionálissá, a szelekciók kontraszelekcióvá váltak. Hiszen az úgynevezett „mellék”-hatások már domináltak, elnyomták a fő célt, s figyelmen kívül hagyásuk immár az eredeti célok elérhetetlenségéhez vezetett.

Ha az autó kereke zötykölődik a földúton, kézenfekvő, hogy sima utat kell csinálni. Öntsünk le betont, aszfaltot. Kész, a cél eléretett, a dolog elintéztetett. Hogy közben az adott földfelszínről minden élőt, növényt és állatot eltűntettünk, a föld lélegzését, kapcsolatát a légkörrel megszüntettük, albedóját, fényvisszaverő-képességét megváltoztattuk, hőmérsékletét megnöveltük, mikroklíma-képző és -megtartó képességét tönkretettük – e hatások intencionális értelemben nem léteznek, nincsenek.

A figyelembe nem vett mellékhatások az elmúlt két-száz évben főhatásokká növekedtek, s összemérhetetlenül nagyobb hányadot tesznek ki, mint az eredeti, szándékolt hatás. Vegyük csak az autót példának: amikor egy ötven kilós hölgy kéttonnás dzsippel közlekedik, egy a negyvenhez az arány a célzott és a tényleges tömegmozgatás között. A kérdés attól válik létkérdéssé, hogy az elmúlt két évszázad során az emberiség lélekszáma meghatszorozódott, az egy főre jutó anyag- és energiafelhasználás hússzorosára növekedett, így összetevékenysége ennyi idő alatt mintegy *százszorosára* nőtt, ami által mára a mellékhatások mennyisége és mértéke körbeéri a Földet s lefedi glóbuszunkat. Különösen az elmúlt negyven év hozott drámai változást: a lélekszám megduplázódott az 1960-as hárommilliárdról a mai hatmilliárdra, az egy főre eső tevékenység világátlagban meghatszorozódott (ehhez átlagban évi 5 %-os növekedés elég volt). Mindez azt jelenti, hogy az elmúlt négy évtized összesen több mint *tízszerezésre növekedett* emberi hatással járt. Nehéz lenne találni olyan természeti paramétert, amely negyven év alatt 1000 százalékos növekedést produkál. Ma még ismeretlen, hogy az ökológiai rendszer miként viseli majd el ezt a terhelésnövekedést. Az már világos, hogy e néhány évtized alatt több minden változott a Földön, mint előtte több-millió év alatt. Az inercia még tartja, viszi a természet rendszereit a megszokott mederben, de az állításom az, hogy a környezeti-klimatikus bomba gyutacsát már meggyújtottuk, a kanóc már elérte a lőport, s sajnos meggyőződés, hogy a robbanás legelső pillanataiban járunk. Cselekvésünk azonban még mindig rövidtávúan antropomorf, s a célkitűzésekben a „mellék”-hatások még mindig alig-alig, nyögve-nyelve jelennek meg.

A legelső vészjelzések, mint Fritz Baade német professzor 1961-es *Versenyfutás a 2000-ik évig* c. műve (mely a növekedésbomba meglehetősen pontos leírását adta) és Rachel Carson *Néma tavasz* című, 1962-es munkája

(amely többek közt a DDT rovarirtó-növényvédőszer váratlan és gyilkos mellékhatásaira hívta fel a figyelmet) ugyan előkészítették a talajt a Római Klub 1968-as megalakulására (akiknek a jelentése először használta a „globális” kifejezést és szemléletmódot), de az áttörés a mai napig nem következett be. Egyúttal pedig a „globalizáció” kifejezést kisajátítják a pénzpiacok vagy a piacgazdaságok egységesülési folyamatára, megfosztva ezzel eredeti, *felrázni, riadóztatni szándékozó*, morális-felelősségvállalási tartalmától. Én magam a jövő nemzedékek ombudsmanját éppen ezért tartom elengedhetetlen – ámbár csupán nagyon kicsiny – lépésnek, hogy a fogalom eme eredeti értelmét, mozgósító és értékőrző tartalmát legalább ezen az egyetlen ponton visszaadhassuk. Korunk egyik specifikuma ugyanis, hogy a beruházók, tőketulajdonosok, politikai vezetők rövid- és hosszútávú érdekei elváltak egymástól. A rövid távú nyereségérdekeltség ma ellentétben van a hosszú távú fenntarthatóság követelményével. Akinek gyermekei és unokái vannak, legyen az politikus vagy üzletember, tudnia kell, hogy egyéni érdekei immár szemben állnak csoportérdekeivel.

Szó sincs arról, hogy a szóban forgó ombudsmani intézmény egyszerűen egyike lenne a már létező struktúráknak, vagy hogy akkor további – pl. honvédelmi – szószólóknak volna helye. Ellenkezőleg, itt az ember újkori fejlődésének, az egyén és a civilizáció koevolúciójának egy olyan specifikumáról van szó – a bekódolt és a felismert, illetve a rövid távú és a hosszabb távú érdek, valamint az egyéni és a csoportérdek ütközésének kezeléséről –, amely teljességgel eredeti és kiemelt helyet jelöl ki a most javasolt intézmény számára. Ugyanis először fordulna elő a történelemben, hogy a célkijelölés egylépcsős, spontán aktus helyett egy elemző, iterációs folyamat végeredményeként alakulna ki mind egyéni, mind csoport- és ösztársadalmi szinten.

Gondoljunk akár a géntechnológiára, akár magára a gazdasági növekedésre – mindkét esetben a komplex hatásrendszer teljességgel feltáratlan, s mindkét esetben mind a mai napig az automatikus, spontán célkijelölés működik a következmények vizsgálata nélkül. Úgy látom, létalapjaiban kellene itt megkérdőjelezni az emberi lényt ahhoz, hogy belső céltételezési szabadságát alárendeljük külső következményrendszerének.

A gyógyszerek helyett mindenre, emberi tevékenységünk minden elemére és mozzanatára rá kellene írni, hogy „A kockázatok és mellékhatások tekintetében kérdezze meg ökológusát, filozófusát”.

Lányi András
AZ ETIKÁTÓL A POLITIKÁIG

Előadásomban azzal foglalkoznék, hogy miért teszi próbára politikai gondolkodásunkat az utánunk jövő nemzedékek jogainak érvényesítése. Merthogy próbára teszi. Maga az utódokról való gondoskodás enyhén szólva nem új ötlet, hanem a társadalmi együttélés értelme és a legalapvetőbb emberi feladat, ami az embert emberré teszi. Hagyományosan a családra és a kisebb közösségekre hárult

ez a feladat, ilyen kisebb közösség a falu. Az sem újdonság, hogy az utódokról való gondoskodásnak a körébe beszámítják azoknak a természeti életfeltételeknek a megőrzését, amelyekről a XVIII. században rögzített több száz éves hagyományt megőrkítő székely falutörvények megemlékeznek.

Ugyanekkor, tehát a modern nemzetállam kialakulásának időszakában Edmund Burke arról elmélkedik, hogy a nemzet is olyan kötelék, amely elsősorban az előttünk jártakkal és az utánunk jövőkkel köt össze bennünket. Tehát nem arról van szó, hogy a jövőről való gondoskodás új köteleesség, az újdonság az, hogy mi ennek a kötelezettségnek nem vagyunk képesek eleget tenni. Vajon miért? A gondoskodás feladata a közösségekről a társadalmakra kerül át, tehát személytelen intézményekre. Olyan emberekről gondoskodunk, akiket nincs szerencsénk ismerni. Ennek megfelelően a hangsúly a gondoskodó személyes, morális felelősségéről áttevődik – éppen áttevődésben van – a célszemélyek, tehát az utódok jogaira. És úgy tűnik, mintha az a modern társadalomelméletnek jobban meg is felelne, hiszen ez az egész gondolkodás az emberi jogok alapján áll. Vajon belefér-e az emberek jogairól való hagyományos gondolkodásunkba a jövő nemzedékek elfogadása? Nem. Annak dacára, hogy másfél évtizeddel az Emberi Jogok Nyilatkozatát követően Thomas Jefferson egy levélben arra hívja fel elnökutódjának figyelmét, hogy az államoknak nincs joguk olyan adósságokat felhalmozni, amelyek harminc éven belül nem fizethetők meg, hiszen ezzel utódaink szabad rendelkezésre, céljaik szabad kitűzésére vonatkozó jogait korlátoznánk. Kíváncsi vagyok, hogy a demokrácia és az emberi jogok atyja, Jefferson mit gondolna rólunk és viselt dolgainkról, akik az élővilággal szemben olyan többezer éves adósságot halmozunk fel, amit nemzedékek hosszú sora fog nyögni. Mennyire lehetünk mi tisztelői az emberi jogoknak, mennyire lehetünk mi demokraták, ha így járunk el?

Semmi elméleti ellentmondást nem jelent, hogy ha nekünk vannak emberi jogaink, akkor a jövő nemzedékeknek is legyenek. Akkor mi a probléma? Az emberi jogi gondolkodás alapvetően formális jogokról beszél. Azok az alapjogok, amelyekről úgy gondoljuk, hogy minden embert megilletnek, nem mondják meg, hogy kinek mit kellene tennie vagy kinek mi jár. Abban a pillanatban, amikor mi megtudtuk, hogy utódainknak mi jár, és jól azonosítható értékekhez rendeljük az ő emberi jogaik érvényesülését, – tudniük, hogy nem élhetnek emberhez méltó életet, nem választhatják meg szabadon életformájukat, hogyha a földi élővilág gazdag változatosságát fönn nem tartjuk számukra, – ezzel áttörtük a formális jog és bizonyos értelemben az állam semlegességének a rendszerét és egy másik rendszerre tértünk át. Hogy ezt meg kell tennünk, arra először Hans Jonas hívta fel korunk figyelmét, aki azt mondta, hogy bizony, a technológia fejlődésével, tehát azáltal, hogy a mi beavatkozásunk az élővilágba a természet létalapjait képes fenyegetni, tehát olyasvalamit, amiről azt hittük, hogy úgy magától van és mindig is lesz; ettől az, amit mi a természettel művelünk, erkölcsi megítélés tárgyává lett. Vagyis, – szemben az eddigi feltételezésünkkel – az emberhez méltó élet, egyálta-

lán az erkölcsi univerzum a természeti univerzum egy meghatározott állapotához kötött, evvel függ össze és enélkül nem működik.

Ameddig mi a jövő nemzedékekről való gondoskodást, azaz az élővilág gazdag változatosságának fönntartását, mint morális követelményt, katedráról hirdetjük, addig súlyosabb ellenállásba nem ütközünk, legföljebb a szomszédos tanszéken csóválja valaki a fejét. A baj akkor kezdődik, amikor az ebből következő politikai követeléseket kezdjük megfogalmazni. De vajon miért? Azért, mert be kell látnunk, hogy a jelenlegi politikai-gazdasági rendszer működése lényege szerint és szükségképpen teszi lehetővé, hogy utódainknak az ép természeti környezethez való joga érvényesüljön. A képviselői demokrácia, amely a pillanatnyilag adott népesség akaratának kinyilvánításán alapul, szükségképpen a rövidtávú teljesítményt jutalmazza és azokat a politikai csoportokat juttatja hatalomra, amelyek ilyen rövidtávú eredményeket képesek felhozni. A piactudományban, – amely elsősorban meghatározza ma a hatalom eloszlását a világban – tehát a piactudományban pedig a növekedés, tehát az erőforrások növekvő használata vastörvény, tudniillik a haszon, ami ezt a rendszert működteti, nem egyéb, mint a növekvő befektetési, beruházási lehetőség. A javak vésses, tragikus fogyása, ami a naturáliák nyelvén már rég fajok kipusztulását, embertömegek nélkülözését jelenti, adott esetben a piacon mint nyereség könnyelhető el. Tehát ha a piacon az arany megfogyatkozik, akkor érdemessé válik az aranyat a meddőből is kitermelni, akár a csián közbeiktatásával is, lesz ami lesz. Tehát mi sem jellemző jobban ennek a politikai-gazdasági rendszernek a működésére, mint az, hogy ma egy vitán felül zajló ökológiai krízis közepette a legfőbb törekvésünk az, hogy a szabadkereskedelem útjából, e pazarló gazdálkodás útjából elhárítsuk a még létező utolsó akadályokat is. Erről tárgyalnak hamarosan ismét a világ hatalmasságai és ez ellen fognak most már remélhetőleg Közép-Európában is tiltakozni azok, akik inkább mégiscsak élni szeretnének. Alapjában véve tehát mi egy zsákmányoló civilizáció vagyunk, csak azt hittük, hogy azok a jogi és morális alapvetések, amelyek jegyében élni méltóztatunk, ezek bennünket a kényszer, az erőszak, a zsákmányolás durva formáitól mentesítenek, de nem, csak mi a zsákmányt nem más embercsoportoktól vesszük el – a fenét nem, elveszük természetesen a harmadik világtól, elveszük egymástól is, – de alapvetően a természettől. De nem egy elvont természettől zsákmányolunk, hanem utódaink örökségét zsákmányoljuk, és ezen osztozkodunk. És ez a zsákmány fölötti osztozkodás biztosítja társadalmi rendünk stabilitását.

Mégis, ha most érvelnem kell olyan jogintézmény megalkotása mellett, mint a jövő nemzedékek képviselője, akkor súlyos nehézségekbe ütközöm, éppen azért, mert a képviselői demokrácia rendszerén kívül, a piactudomány viszonyaitól független pozíciót jelölök ki, egy partikuláris politikai érdeknek és értéknek. Vajon hogyan érvelhetünk emellett a mai világban? Muszáj kétféleképpen érvelnünk, hogyha jobb és baloldali politikusok egyetértésére és együttműködésére is igényt tartunk. Tehát megpróbálom a két érvelést összebékíteni egymással.

A baloldali érv igen egyszerű, hiszen a politikai baloldal mindig is a jogok kiterjesztésével határozta meg önmagát, tehát baloldalinak lenni annyi, mint a jogok kiterjesztését akarni, és valóban ez így ment az utolsó két évszázadban, amikor a városi polgárok, a nem nemesek, a nők, bizonyos mértékben a gyermekek jogi emancipációjáról szolt a történet. Azt mondhatjuk, hogy ennek a jogkiterjesztésnek a végső fejleménye, amikor a legnagyobb többségre, a még meg nem születettek terjesztjük ki azokat a jogokat, amelyeket az emberi méltósághoz a magunk számára is megkövetelünk. Ezen a ponton a többségre való hivatkozás mégis metaforává válik, hiszen a ma élők akaratát olyan elv nevében korlátozzuk, ami a jelenben mint érték elv van jelen.

Ezen a ponton kell áttérnünk a jobboldali, vagy szívesebben nevezném úgy, hogy a konzervatív politikaelmélet nyelvezetére, amely mindig is arról szolt, hogy a pillanatnyi többség akaratával szemben az értékekre vonatkozó tartós közmegegyezés adja a törvények legitimitását. Ezért Edmund Burke-től Fridrich Hayekig sokan, sokféleképpen gondolkodó emberek állították, hogy a törvény előbbre való, mint a törvényhozó. A törvény ennek a tartós megegyezésnek a megjelenítője. Nekünk érdekünkben áll, hogy bebizonyítsuk: a többségre való hivatkozás és egy értékelvre való hivatkozás nem áll kibékíthetetlen ellentmondásban egymással. Ez feloldható, ha a jövő nemzedékek jogainak érvényesítését, az ebből ránk háruló kötelezettségek teljesítését nem a szabadságunk korlátozásának, hanem a szabadságunk bizonyítékának tekintjük. Nem az bizonyítja-e, hogy szabad lények vagyunk, hogy képesek vagyunk nem csak a magunk céljait követni, hanem képesek vagyunk a mások javával azonosulni, képesek vagyunk a mások szabadságáról gondoskodni, hiszen a szabadság nem valamilyen természeti adottság, amely belénk van programozva, a szabadság közös teljesítmény, a kultúra teljesítménye. Tulajdonképpen a társadalmi együttélés értelme, hogy egymás szabadságáról gondoskodni tudjunk. Így mi, ma élők képesek vagyunk arra, mondhatnám szabadságunkban áll, hogy civilizációnknak ezeket a most már jól ismert önpusztító tendenciáit megfékezzük. Szabadságunkban áll, hogy begyógyítsuk a megsebzett bolygó sebeit, ezáltal szabadságunkban áll, hogy érvényesítsük az euro-amerikai vagy mediterrán vagy zsidó-keresztény, görög, szóval a mi civilizációnk nagyszerű vívmányait. Ez a nagyszerű vívmány a tudományos előrelátás képessége, amely bennünket arra tesz képessé, hogy egy előrelátható katasztrófát megelőzzünk. Szabadságunkban áll, hogy éljünk a szolidaritás, az embertestvériség eszméjének a követelményeivel, ami szintén a mi civilizációnk alkotása. Vagy pedig szabadságunkban áll, hogy mindezt ne tegyük, és utódainkat soha nem látott szenvedésnek, nélkülözésnek és pusztulásnak tegyük ki.

Egyvalami azonban nem áll szabadságunkban: hogy e két alternatíva közül ne válasszunk, miután ezt a felelősséget nem háríthatjuk át sem a társadalom, sem a gazdaság intézményeire. Ez a mi felelősségünk, ez korunk kérdése. Németh László mondja, hogy *a jelen nem kor, hanem választás*. Most ezen a történelmi választáson, egy ilyen jogintézmény megalkotásával, ami a világban ma még

csak mint eszme létezik, tehát a jövő nemzedékek jelenbeli törvényes képviselőjének megalkotásával Magyarország a történelmi fejlődés élvonalába sorolhatja magát, példát mutathat más nemzeteknek, és nem utolsósorban ezáltal kimozdíthatja a magyar közéletet abból a mély erkölcsi válságból, amely a jelen pillanatban bármely gazdasági nehézségnél súlyosabb akadály a fejlődésünknek.

TÖRVÉNYTERVEZET A JÖVŐ NEMZEDÉKEK ORSZÁGGYŰLÉSI BIZTOSÁRÓL

A jelenleg élő és a jövő generációk élete és egészsége természeti alapjainak megőrzésére és az emberi méltóságnak megfelelő környezeti feltételek fenntartására vonatkozó felelőssége tudatában; annak érdekében, hogy a jövő nemzedékek számára a választás szabadságát, az élet minőségét és a természeti erőforrásokhoz való akadálytalan hozzáférést megtartsa, az Alkotmány 32/B.§ (4) bekezdésében foglalt felhatalmazás alapján az Országgyűlés a következő törvényt alkotja:

1.§ (1) Az Országgyűlés a jövő nemzedékek életfeltételeit alapvetően befolyásoló, hosszútávú döntéseknél e nemzedékek érdekeinek képviselőjére, továbbá az Alkotmány 18.§-ában elismert és érvényesíteni rendelt, az egészséges környezethez való jog, és a természet és a környezet védelméről szóló törvények megvalósulása érdekében megválasztja a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát. Az Országgyűlés a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát azok közül a magyar állampolgárok közül választja, akik felsőfokú végzettséggel, a környezetvédelem vagy a természetvédelem területén kiemelkedő elméleti tudással vagy legalább tíz éves szakmai gyakorlattal rendelkeznek, s a természet- vagy környezetvédelmet érintő eljárásokban, azok felügyeletében, vagy a természet- és környezetvédelemre vonatkozó jog érvényesítésében, vagy a tudományos kutatásban jelentős tapasztalatot szereztek, s köztiszteletnek örvendenek.

(2) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosára - az e törvényben írott eltérésekkel - az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló, 1993. évi LIX. törvény rendelkezéseit kell alkalmazni.

2.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa ellenőrzi az Alkotmány és az egyéb jogszabályok azon rendelkezéseinek érvényesülését, amelyek a most felnövekvő és a jövő generációk élete és egészsége természeti alapjainak megőrzésére és környezeti feltételeinek fenntartására vonatkoznak; e körben hivatalból vizsgálatot folytathat és kivizsgálja a hozzá érkezett bejelentéseket. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa véleményt nyilvánít az olyan jogszabálytervezetekről, amelyek a bennük foglalt hosszú távú döntések révén alapvetően befolyásolják a jövő nemzedékek életfeltételeit.

(2) A környezet tevőleges, vagy mulasztásban megnyilvánuló veszélyeztetése, továbbá szennyezése vagy károsítása esetén a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa

a) felhívja a környezethasználót a veszélyeztetés vagy a károsítás megszüntetésére. A környezethasználó haladéktalanul köteles a megtett intézkedésekről a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát 30 napon belül írásban tájékoztatni;

b) a tájékoztatás elmulasztása, továbbá az intézkedések elmulasztása vagy nem kielégítő volta esetén a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a környezethasználó ellen hatósági intézkedéseket kezdeményezhet, pert indíthat a jogsértő magatartástól való eltiltásra és a kármegelőzésre való kötelezésre, továbbá szabálysértési és büntető feljelentést tehet.

c) Ha a károsult nem kívánja érvényesíteni kártérítési igényét a károkozóval szemben, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a kártérítési igényt - a károsult erre vonatkozó nyilatkozata alapján - a környezetvédelmi alapjára érvényesítheti.

d) Ha hatóság elmulasztja környezetvédelemre vonatkozó intézkedés megtételét, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felhívja az intézkedésre. A hatóság köteles az intézkedésről a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát a felhívástól számított 30 napon belül tájékoztatni. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a felhívással egyidejűleg a hatóság felettes szervéhez is fordulhat, a határidő eredménytelen eltelte után a felettes szervhez fordul.

e) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a környezet veszélyeztetésének vagy károsításának tényét és az arra vonatkozó adatokat, továbbá a hatósági intézkedések adatait a vizsgálat befejezése után nyilvánosságra hozhatja; az a) és d) pontban meghatározott határidő eredménytelen eltelte után nyilvánosságra hozza.

(3) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa javaslatot tesz a környezetvédelemre vonatkozó jogszabályok megalkotására és módosítására, véleményezi az ilyen jogszabályok tervezetét.

(4) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felhívására az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszerben (1995. évi LIII. törvény - a továbbiakban Környezetvédelmi törvény - 49.§) kezelt, a lefolytatott vizsgálatlal összefüggő adatot felül kell vizsgálni, a vizsgálat által megállapított adatot az Információs Rendszerben fel kell tüntetni.

(5) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa vizsgálata által megállapított tartós környezetkárosodás tényét, mértékét és jellegét az ingatlan-nyilvántartásban a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa kérelmére fel kell tüntetni. A bejegyzésre egyebekben a Környezetvédelmi törvény 52.§-a irányadó.

(6) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosát a Környezetvédelmi törvény 93.§-a szerinti közmeghallgatásra meg kell hívni, a közmeghallgatási jegyzőkönyvet számára meg kell küldeni. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa kezdeményezésére a Környezetvédelmi törvényben meghatározott eseten kívül is - különösen az egyes területek fejlesztési terveivel, valamint az illető területet érintő, a jövő generációk életfeltételeit alapvetően befolyásoló jogszabálytervezetekkel kapcsolatban - közmeghallgatást kell tartani.

(7) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa előzetesen véleményt nyilvánít a Magyar Köztársaság azon nem-

zetközi kötelezettségvállalásairól, amelyek az emberiség közös örökségét és az emberiség közös ügyét alkotó térségekkel, erőforrásokkal és jelenségekkel, továbbá a környezetvédelemmel és a természetvédelemmel kapcsolatosak, abból a szempontból, hogy a kötelezettségvállalás a jövő nemzedékek érdekeit kellően figyelembe veszi-e. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa az ilyen kötelezettségek végrehajtása ügyében az illetékes szervekhez fordulhat.

3.§ Mindenkinnek joga van ahhoz, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosához bejelentést tegyen és vizsgálatot kérjen, kivéve, ha az adott ügyben bírósági eljárás van folyamatban.

4.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa feladata ellátása során minden természetes és jogi személytől, valamint minden környezethasználótól minden olyan kérdésben felvilágosítást és adatot kérhet, minden olyan adatot, körülményt, tényt, eljárást megismerhet, amely a környezet állapotával, különösen annak veszélyeztetettségével vagy károsodásával összefügg.

(2) Az államtitok, a szolgálati titok és az üzleti titok a jövő nemzedékek országgyűlési biztosát e §-ban meghatározott jogai gyakorlásában nem akadályozhatja, de az államtitok és a szolgálati titok megtartására vonatkozó rendelkezések őt is kötelezik.

5.§ A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa évente beszámol az Országgyűlésnek. A környezet állapotát érintő rendkívüli események kapcsán a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa meghallgatását kérheti az Országgyűléstől és javasolhatja az ügy kivizsgálását.

6.§ Az ügyvitel és előkészítés feladatát a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa hivatala látja el.

7.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosát az Országgyűlés legkésőbb a törvény hatálybalépése előtt két hónappal megválasztja.

(2) Ez a törvény 2001. január 1-jén lép hatályba.

(3) A Környezetvédelmi törvény 39. § d) pontja e törvény hatálybalépésével hatályát veszti.

Általános indokolás

Mint az UNESCO 1997.évi deklarációja megállapítja, a jövő nemzedékekért mindenki, így az államok is felelősséget viselnek. A magyar Alkotmányban biztosított emberi jogok legfontosabbika, az élethez és az emberi méltósághoz való jog (54.§) feloleli az állam kötelességét „a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására”.(64/1991.(XII.17.)Ab határozat, ABH 1991, 303.)

Az ezredforduló különös alkalmat ad arra, hogy az Országgyűlés kifejezze elkötelezettségét és felelősségét a jövő nemzedékek sorsa iránt; olyan intézményt hozzon létre, amely hatékonyan elő tudja segíteni a életfeltételek megőrzését utódaink számára, s képviselket biztosít érdekeiknek az ő életfeltételeiket lényegesen befolyásoló hosszútávú döntéseknél, s különösen a környezet állapotára vonatkozó jogszabályok érvényesülését az országgyűlési biztosok eszközeivel előmozdítja.

Az Alkotmány 32/B.§ (4) bekezdése felhatalmazza az Országgyűlést, hogy egyes alkotmányos jogok védelmére külön országgyűlési biztost válasszon. Az Országgyűlés

már a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény megalkotásakor kifejezte, hogy a környezetvédelmi feladatok megoldásában szükségesnek tartja országgyűlési biztos közreműködését. A törvény 39.§-a szerint „az Országgyűlés a környezet védelme érdekében ... meghatározza az állampolgári jogok országgyűlési biztosa környezetvédelmi feladatait”. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának hatásköre azonban csak arra terjed ki, hogy „hatóságoknál” folytasson vizsgálatot, vagyis a magánszféra, ahol pedig a fő szennyező források találhatóak, nem esik tevékenységi körébe. Eszközei – mint például a felettes szervnek tett ajánlás – szintén nem a környezetvédelmi ügyekre szabottak.

A javaslat ezért külön országgyűlési biztos választására tartja szükségesnek arra a feladatra, hogy a jövő nemzedékekkel szemben fennálló felelősségének az élet természeti alapjainak megóvása, fenntartása, a fejlődés ezzel összhangban tartása területén eleget tegyen. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa hatásköreinek és eszközeinek kialakítása leginkább az adatvédelmi biztoséra hasonlít, aki a magánszférába tartozó adatkezelőkkel kapcsolatban is védi a személyes adatokhoz való jogot.

Részletes indokolás

1.§ A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa választására, az összeférhetetlenségi okokra, mentelmi jogára, a megbízatás megszűnésére, s jogállásának többi elemére is az állampolgári jogok országgyűlési biztosára vonatkozó törvényt kell alkalmazni. Eltérés annyiban van, hogy a javaslat a megválaszthatóság feltételei között nem jogi, hanem felsőfokú végzettséget ír elő, s ennek megfelelően természet- vagy környezetvédelmi szakmai gyakorlatot követel meg. „A természet- és környezetvédelemhez való jog érvényesítésében szerzett jelentős tapasztalat” mint alternatív választhatósági feltétel azt teszi lehetővé, hogy az Országgyűlés az e tárgyba vágó társadalmi mozgalmakban dolgozó jelentős személyiséget is országgyűlési biztossá választhasson, s az ilyen személyek „szakmai gyakorlata” körül ne lehessen vita.

2.§ (1) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa hatáskörét a javaslat – összefoglaló névvel – a „környezetvédelmi” vonatkozó jogszabályokkal határolja be. Vizsgálódási jogosultsága kiterjed tehát mindazokra a területekre, amelyeket a környezetvédelem általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény és a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény, valamint az ezekben meghatározott külön törvények szabályoznak. Véleménynyilvánítási joga ennél szélesebb: kiterjed azokra a jogszabálytervezetekre is, amelyek a bennük foglalt hosszútávú hatás révén a jövő nemzedékek életfeltételeit lényegesen befolyásolják.

(2)-(7) A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa eszközei felolelik mindazokat az intézkedéseket és jogokat, amelyekkel az állampolgári jogok országgyűlési biztosa élhet. Az országgyűlési biztosnak nincs utasítási joga egy állami szervvel szemben sem, s a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa természetszerűen nem utasíthatja a magánszférában működő környezethasználókat sem. Az ombuds-

man fő eszköze a nyilvánosság. Ennek felel meg, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a környezet – mind tevőleges, mind mulasztásban megnyilvánuló – veszélyeztetésének vagy károsításának tényét és az arra vonatkozó adatokat nyilvánosságra hozhatja a vizsgálat befejezése után. Ha a biztos a törvényben meghatározott határidőben nem kap tájékoztatást a veszélyeztetés vagy a kár elhárítására megtett intézkedésekről, vagy az intézkedések nem kielégítőek, az adatokat nyilvánosságra kell hoznia. Vonatkozik ez a hatósági intézkedések nyilvánosságá tételére is; mind abban a vonatkozásban, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa a kiszabott bírságokat és más szankciókat is közzéteheti, mind úgy, hogy – ha a biztos állami vagy önkormányzati szervet szólított fel intézkedésre – ennek eredményét is a közvélemény elé tárja.

A jövő nemzedékek országgyűlési biztosát emellett megilleti néhány olyan jog is, amellyel a környezetvédelmi törvény értelmében környezetvédelmi egyesületek, a miniszter vagy más hatóságok élhetnek, s amelyek a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa feladatkörébe is beleillenek. Ilyen a veszélyeztetés megszüntetésére vagy a kármegelőzésre indított per, a károsult joglemondása esetén a kártérítés érvényesítése a környezetvédelmi alap javára, a tartós környezetkárosodás bejegyeztetése az ingatlannyilvántartásba (amely nemcsak a környezet állapotáról vezetett információs rendszert egészíti ki közhitelű nyilvántartással, hanem az ingatlan tulajdonost is fellépésre készíti a szennyező ellen). Az Országos Környezetvédelmi Információs Rendszer további kiépülésének és naprakész állapotban tartásának a jövő nemzedékek országgyűlési biztosának jogai, amelyeket a Javaslat tartalmaz, fontos ösztönzői lesznek. A közmeghallgatásról való tájékoztatás azt teszi lehetővé, hogy a biztos a fontos engedélyezési eljárásokról tudomást szerezzen. Az általa kezdeményezett közmeghallgatás természetesen nem része valamely hatósági eljárásnak, hanem az országgyűlés biztos nyilvánosság-munkájának eszköze.

A jövő nemzedékek országgyűlési biztosának véleménynyilvánítása a nemzetközi kötelezettségvállalások előtt arra szolgál, hogy ne csak a jogszabálytervezetekkel kapcsolatban, hanem a tevékenységi területét illetően hasonlóan fontos, sőt meghatározó nemzetközi kötelezettségvállalások előtt is képviselhesse a jövő nemzedékek érdekét. A törvényjavaslat szóhasználata részben a nemzetközi egyezményekéhez igazodik. A biztos az egyezmények végrehajtásával kapcsolatos véleményével is az illetékes hatóságokhoz fordulhat. Véleményét és az arra következő hatósági reagálást természetesen nyilvánosságra hozhatja.

3.§ Elegendő a törvényben azt kiemelni, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosához bárki fordulhat. A bejelentő védelmére az általános szabályok külön utalás nélkül is érvényesek.

4.§ A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa vizsgálódását – a többi országgyűlési biztoséhoz hasonlóan – mindenkinek tűrnie kell, ebben állam- és szolgálati titokra hivatkozva sem lehet őt akadályozni. A fegyveres erőknél és a nemzetbiztonsági szolgálatoknál folytatott vizsgálat korlátaira az általános szabályok érvényesek.

Mivel a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa – úgy mint az adatvédelmi biztos is – az állami szférán kívül is, mindenkinél vizsgálódhat, a Javaslat külön kiemeli, hogy jogai gyakorlásában az üzleti titokra hivatkozva sem lehet korlátozni. Az üzleti titoknak fogalmi eleme, hogy titokban maradásához jogosultjának méltányolható érdeke fűződik. A környezet veszélyeztetése vagy károsodása ellenében azonban, különösen ha a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa felszólítására sem tesz a titokbirtokos kielégítő intézkedést, a környezetre vonatkozó adat titokban maradása nem „méltányolható”.

5.§ Az Országgyűlés előtti évenkénti beszámoló minden országgyűlési biztos kötelessége. A rendkívüli meghallgatás és a kivizsgálási javaslat megismétlését e törvényjavaslatban a környezetvédelem jellege indokolja: sürgős intézkedést követelő rendkívüli események itt nagy valószínűséggel előfordulhatnak.

6. és 7.§ A hatálybalépés, megválasztás és a hivatal felállításának határideje azzal számol, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa 2001-ben megkezdje működését.

A TÖRVÉNYJAVASLAT VITÁJA

(Az előadásokat összefoglalóan ismertetjük)

Sólyom László: Miután mindenki plauzibilisnek veszi, hogy ilyen ombudsmanra szükség van, ez az előadás két dologra szorítkozna. Az egyik, hogy tematizáljam azokat az elvi kérdéseket, amelyek ilyen törvénytervezet eszméje mögött állnak. A másik, hogy amint az ember ezeket a mögöttes kérdéseket kezdi vallatni, kiderül, hogy ezek elvi alapok meglehetősen ingatagok, rengeteg megoldatlan és nyitott kérdés van a jövő generációk nevében való fellépés mögött. Nem árt ezeket is tudatosítani. Tudjuk, hogy az egész alkotmányjog is tele van nyitott kérdésekkel, mégis nagyszerűen működik. Ez a helyzet a nemzetközi jogban is, ahol a jövő nemzedékek gyámja (guardian-ja) szintén napirenden van, immár tíz éve, legalább van egy vitaalap, amiről lehet tárgyalni.

Tulajdonképpen ki az alanya a környezethez való jognak? A nemzetközi jogban az 1992-es riói konferencián máltai javaslatra vetették fel, hogy kéne ez a bizonyos gyám, aki ébren tartja a felelősségünket a jövő nemzedékkel szemben. Tíz évvel ezelőtt hozták be a magyar jogi irodalomba a következő két szempontot: a jövő generációk jogának alanytalanságát, és ez köszön vissza a nemzetközi irodalomban is, ahol a jogi érvelések azzal foglalkoznak, hogy vajon adható-e jogalanyisága a meg nem született nemzedékeknek.

Málta nem azt javasolta, hogy egy újfajta hivatalt, szakosított döntési szervet hozzanak létre, hanem egy tanácsadó, figyelemfelhívó tisztséget. A jövő nemzedékekkel kapcsolatban általában ott tudunk lépni, és ez az, ami magyar megoldást is segíti, hogy ezeket a jogokat szimbolikusan tekintjük, a jogról való beszédet metaforának tekintjük. Amik valójában minket érintenek, azok nem a jövő nemzedékek jogai, hanem a mi kötelességeink velük szemben.

Ahogy vannak szociális jogaink saját magunkkal szemben, a szegényebb társadalmakkal szemben, a még

szegényebbeket, a meg nem születetteket is be kell vonni ebbe a körbe. Na de meddig? Itt kezdődnek a technikai nehézségek. Visszafele még tudunk számolni néhány emberi generációt. De hogy meddig lesznek, azt nem tudjuk. A következő generáció az, amelyre kiterjeszhetjük gondoskodásunkat, ez még belefér az igazságosságba, itt tudniillik lehet mérlegelni pontosan, hogy mi az, amivel magamnak tartozom, mi az, amivel a kortársaknak tartozom, és mi az, amivel a jövőnek tartozom. Mindenki a saját gyerekéről gondoskodik, ez egyébként is természetes, ne menjünk messzebb. Ez implikálja azt a kérdést, hogy a generációk sorában elkerülhetetlen konfliktusokat hogyan tudjuk ebbe a modellbe belevenni. Hiszen nagyon könnyű deklarálni, hogy ez és ez a jövő generációk érdeke és ezt keresztül kell vinni a mostaniak kárára. Vajon milyen súlyúnak kell lennie ennek az érdeknek, hogy a mai szegénységet, az afrikai éhínséget kevesebbre tartsam és a jövőt helyezzem előtérbe? Mit követelhetünk meg egy szegény országtól a környezet megóvása érdekében? Mennyire van erkölcsi alapja ahhoz egy gazdag országnak, hogy szidja a másikat, mert befogadja a szemetemet, mert rá van szorulva, mert különben éhen hal? Ki dönti el, hogy mikor adok a jelennek szabad utat és mikor a jövőnek?

Tehát könnyű azt mondani, hogy legyen ombudsman, de hogy kiket képvisel, meddig képviseli, máris kidolgozatlan kérdések tömegével találkozunk, amiket nem is lehet egy törvénytervezetben megoldani, hanem majd menet közben kell nyilván csinálni. De tudni kell, hogy ha létrehozunk egy háromoldalas törvénytervezetet, emögött nagyon komoly kérdések vannak. Hány ombudsman legyen, állami szerv legyen, nem kormányzati szerv? Hol léphessen föl, csak nemzetállamok előtt ágáljanak vagy csak nemzetközi szervek előtt, mindkettő előtt vagy egyik előtt sem? Fölvetődött az is, már csak presztízs okokból is, hogy ez az ombudsman hogy viszonyul a már meglévő szervezetekhez? Hiszen azt mondja az ENSZ-ben mindenki, aki csak él és mozog, hogy én a jövő nemzedékekért dolgozom. Az UNESCO-tól a WHO-ig, és bárkiig. És nem lehet tagadni, hogy aki az egészségügyben dolgozik, és azt mondja hogy irtuk ki az x kórokozót Dél-Azsiából, az igenis befolyásolja a következő generációk jólétét és hogylétét. Nem szólva a népességszaporodásról. Az abortusz kérdése is rettenetes teherrel nehezede az ombudsmanra, főleg az ilyen kényelmes országokban, másrészt ahol szaporodnak, ott ellenkező oldalról szintén. Rettenetes etikai terheket vesz magára, aki föl akar lépni a jövő generációk érdekében.

Ez az ombudsman más, mint a többi ombudsman. Nem veszélyezteti a többi ombudsman hatáskörét, mert ő nem jogvédő. Az állampolgári jogok biztosa már az Alkotmányban meglévő jogokat véd, úgy, ahogy azt az Alkotmánybíróság megszabja. Ez az ő dolga. Az egyetlen környezetvédelmi ombudsman, aki létezik egy kanadai tagállamban, ugyanezt csinálja, a polgároknak segít, hogy hogyan mehetnek a bíróságra, ad nekik jogsegélyt. Ugyanezt csinálja az adatvédelmi ombudsman, pontosan megadja a törvény, hogy mik a személyes adatok, mik a közérdekűek, hogyan lehet hozzájuk férni.

Ez az ombudsman viszont, aki az állam igen homályos

kötelezettségeinek érvényesítését lép föl, nagyon kétségesen, szimbolikusan létező jogok miatt, nem jogérvényesítő, hanem képviseleti ombudsman. Jó ez a gyám kifejezés, már csak az analógia miatt is: aki cselekvőképtelen, annak van gyámja. Ilyen kiskorúnak képzeljük a jövő nemzedékeket is. A jövő nemzedékek gyámja szimbolikus célok érdekében próbálja befolyásolni a politikát. Milyen eszközökkel? Nem mással, mint a nyilvánossággal.

A jogi környezet kedvező ahhoz, hogy elméletileg be lehessen ágyazni az ilyen ombudsman tevékenységét a magyar állami jogba, másrészt van bennem valami optimizmus, hogy ha ebből a törvénytervezetből nem is lesz jövőre, sőt három év múlva sem semmi, ha mi a felszínen tartjuk, előbb-utóbb beszivárog a társadalom eresztékeibe és talán találkozik olyan politikai érdekekkel, amelyek nem annyira rövidlátók, mit az a természetükből adódna. Egy párhuzam tölt el némi optimizmussal, amikor az adatvédelemről és esetleg egy ombudsmanról volt szó a 70-es évek végén, eltartott 15 évig, mire lett belőle információs önrendelkezési jog és lett belőle ombudsman. Nos, lehet, hogy ezt én már nem érem meg, de majd a jövő nemzedékek megérik, hogy ebből a törvénytervezetből szintén lesz valami.

Az Alkotmánybíróság ezzel a kérdéssel voltaképpen minden olyan ítéletében foglalkozott, amely életet és halált érintett. Kidolgozta azt a véleményét, hogy az élethez való jog ugyan minden ember saját alanyi joga, de ezzel szemben ott áll az állam kötelessége az élet védelmére, ami több, mint az, hogy minden egyes ember konkrét életét védje, általában az életet, mint értéket védi. Ez magába foglalja a jövő generációk életét is és mind a mostani, mind a majdani emberek életének természeti feltételeit is. Ezt már 1997-ben leszögezte az Alkotmánybíróság. Az általános kötelezettség mindig túlmutat azokon a jogszolgáltatásokon, amelyek az egyes embert érintik, például mindenkinek van a szólásszabadságra joga, de hogy demokratikus közvéleményt kell biztosítani, ez ennél sokkal tágabb, A környezethez való jog pontosan ebbe a családba tartozik. Az élethez való jogból akkor is következik a környezethez való alkotmányos jog, és különösképpen az állam kötelessége a környezet megóvása és fenntartása iránt, hogyha az nem lenne az Alkotmányban külön nevesítve. Az Alkotmány nevesítette ezt a jogot szerencsére, ugyanis ehhez dolgozta ki az Alkotmánybíróság annak idején a status quo fenntartásának az elvét. És ehhez dolgozta ki azt az elméletet is, hogy a jövő generációk jogát, ezt a sajátos jogot besorolta az alanyi jogok és a pusztán állami célok közé. Bárki fordulhat az Alkotmánybírósághoz, és noha ő egyáltalán nincs személyileg érintve, kifogásolhatja azt, ha a jogrend ellenkezik az Alkotmánnyal. Adódik az az analógia, hogy miért ne lenne bárkinek perlési jogosultsága olyan eszmei értékre, mint a jövő generációk érdekei. Tehát a meglévő struktúra nagyon kedvező ahhoz, hogy ez a törvénytervezet illeszthető legyen a magyar jogrendszerbe.

Majtényi László, az Országgyűlés adatvédelmi biztosa szerint a törvénynek a jelenlegi nemzedékre is vonatkoznia kell, azt is közvetlenül érintik a környezetre vonatkozó

kérdések. A jövő nemzedék nevében amúgy sincs jogunk beszélni, legfeljebb az érdekükben emelhetünk szót, a jövő embereiről nincs konkrét tudásunk. Gondoljuk el, vajon száz évvel ezelőtt milyen módon gondolkodhattak volna a mai érzéseinkről törekvéseinkről, céljainkról.

A földön egyedül egy kanadai tartományban tevékenykedik környezetvédelmi ombudsman, kisebbségvédelmi ombudsman pedig sehol. Tehát Magyarország ez utóbbival már egyszer létrehozott egy új és sikeres, működőképesnek bizonyuló intézményt.

Hogy milyen ombudsman van egy országban, arra van egy nagyon használható válasz: azt az ombudsmani intézményt lehet egy országban létrehozni, amelynek a létrehozását a társadalom kikényszeríti a politikusoktól. Én tíz éve megfogalmaztam, hogy két esetben van szükség szakosított ombudsmanra. Az egyik eset az, amikor egy bizonyos kihívás következtében a társadalom veszélyeztetettsége rendkívül nagy, de a védekező mechanizmusa nagyon gyenge. Ekkor a társadalomnak az a felvilágosult része, amely képes arra, hogy meggyőzze a közösséget, fel kell, hogy hívja erre a veszélyre a közösség figyelmét, s mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy a véleményét elfogadtassa. Az adatvédelem és az információ szabadsága feltétlenül ebbe a körbe tartozik. Az információs ipar forradalma olyan veszélyeket jelent az emberi szabadság számára, amelyek nehezen tudatosulnak. Nézetem szerint van egy másik eset: amikor olyan súlyos a bizalmi válság a társadalom és a politikai elitje között és annyira nehéz a közlekedés az érdekeltek között, továbbá a veszélyt kezelni hivatott intézmények valamilyen okból nem állnak a feladatuk magaslatán, ilyenkor is indokolt lehet egy szakosított ombudsmani hivatal létrehozása.

Környezetvédelmi ombudsman igénye többször felmerült már, Majtényi szerint függetlenségének biztosítása miatt ki van zárva, hogy kormányzati intézményként vagy valamilyen beosztott intézményként jöjjön létre. Az ombudsmanok tevékenysége általában nem érinti a magánszférát (pl. vállalkozókat), de vannak kivételek, az adatvédelem kiterjed erre a területre is, a direkt marketing tevékenység például jobban veszélyezteti a személyes szabadságot, mint a titkosszolgálatok. Ezért mindig meg kell határozni a magánszféra érinthetőségét is. De egyelőre az üzleti titok kérdése sincs megfelelően meghatározva. A jövő nemzedékek szószólójának erős vizsgálati jogköre kell legyen, de semmilyen ügydöntő jogköre. A közérdekű adatok nyilvánosságának kérdésében párhuzamosság lenne a többi szószólóval, de ez nem baj. A magyar joggyakorlatban több párhuzamosság is van, és ez működőképes, ha úgy sincs döntési kompetencia. Nincs nagy esély rá, hogy a tervezetet a közeljövőben törvénybe iktassák, de nincs értelme semmilyen megalkuvásnak, maradjon meg inkább hosszú távon egy tiszta követelés, mintsem hogy egy látszatintézmény jöjjön létre.

Nagy Boldizsár nemzetközi jogász azt a kérdést vizsgálta, hogyan kerül bele egyáltalán a jogalkotásba a jövő nemzedék és milyen fogódzók vannak a védelméhez már a magyar jogrendszerben. 1967-ben Málta küldötte javasolta az ENSZ-ben a mélytengerek közös örökségé nyilvánítá-

sát az akkori *aki kapja marja* elv érvényesülése helyett. 1970-ben ezt a javaslatot közgyűlési határozatként elfogadta az ENSZ és 1984-ben megszületett a nemzetközi tengerjogi egyezmény. Ez a megegyezés a jövő szempontjait is szavakba foglalja. Hasonló a Holdról szóló nemzetközi megállapodás, ami az égitestet a többihez hasonlóan az emberiség közös, kisajátíthatatlan örökségének nyilvánítja és ami ugyancsak szó szerint is tartalmazza a jövő nemzedék érdekeinek védelmét. Jelenleg több hasonló egyezmény előkészítése folyik az éghajlat, a génkincs, a kulturális örökség, a természeti örökség (pl. trópusi esőerdők) védelméről.

A jogi szabályozás célja, hogy biztosítsa a jövő nemzedékek számára is a szabad választás lehetőségét, például olyan gazdálkodásra készítessen a nem megújuló erőforrásokkal, hogy abból a következő nemzedékek is meríteni tudjanak. Nagy Boldizsár személyes javaslata ennek mértékére, hiszen a jövő egésze nem belátható, hogy a jelenlegi tartalék felét az első hét generáció számára kell biztosítani, a másik felét az összes többire. Ez az idő múlásával újraszámolható, mert akkor a folyamatos fogyás mellett is van idő gondoskodni megfelelő helyettesítésről.

A törvénytervezet nem utópisztikus, sok eleme megvalósult már a világban. A Fülöp-szigeteken az erdőirtást a jövő érdekében korlátozza törvény. Franciaországban 9 fős tanács működik a kormány mellett, amely a jövő érdekeinek figyelembevételével foglalkozik. Milyen magyar jogszabályokban található meg a jövőről történő gondoskodás szelleme? Az erdőtörvény preambulumban benne van ez a gondolat. A magyar-görög barátsági szerződés, tehát egy nemzetközi okmány rögzíti, hogy a környezetet a jövő érdekében kell védeni. A gyermekekre, az atomenergiára, a vadgazdálkodásra vonatkozó törvényi szabályozás is tartalmazza ezt a szempontot. A levéltári törvény a kultúra területére vonatkoztatja a jövő nemzedék jogait. Így a tervezetnek megfelelően kiválasztandó szószóló tudna már meglévő törvények rendelkezéseire támaszkodni és hivatkozni.

*Néhány gondolat a délutáni vita
bevezetőjéből és a hozzászólásokból:*

Iff. Zlinszky János: Miért pont Magyarország? Miért mi kísérletezzünk új intézményekkel? Miért ne várjuk meg, hogy az Európai Unió előírja, vagy vezessék ők be és akkor majd mi az *acquis communautaire*-t ebben a tekintetben is el fogjuk fogadni. Hát ugye 1557-ben a tordai országgyűlés kimondta a világon először a bevett vallások egyenjogúságát. És 50 év múlva, még mindig először, a bécsi béke kiterjesztette a Magyar Királyság egész területére. És 400 év múlva Horvátországban még mindig nem lehetett a protestánsoknak bizonyos jogokhoz hozzájutni, a katolikusoknak meg Angliában. Mégsem mondjuk azt, hogy miért nem vártunk 400 évig, amíg Anglia is példát mutat és akkor mi is elfogadhattunk volna egy ilyen előre mutató intézkedést. Végül is a magyar tudományos, politikai és kulturális elitnek nincs szüksége iránymutatásra, hogy ilyen intézkedéseket meghozzon, hogy a jövő nemzedékek helyzetét fölmérje, hogy érdekükben intézked-

jék. Magyarország és általában ez a térség kitüntetetten alkalmas arra, hogy ebben a történelmi léptékkal mérve tényleg kritikus, utolsó pillanatokban megtegye a fenntarthatóság érdekében a szükséges politikai intézkedéseket is. Mi a kultúránk, a műveltségünk és technikai fejlettségünk mellett, olyan fejlettség mellett, ami összehasonlítható a fejlett, ún. nyugati, ipari országokéval, még nem felejtettük el egészen, hogy a fogyasztói társadalmon kívül is létezhet ez a kultúra és ez a tudomány. És még tudjuk, hogy kicsit költőibb legyek, hogy a patakokból és a gémeskutakból is lehet inni bizonyos körülmények között és hogy házilag is lehet baracklekvárt csinálni.

Miért kell külön ombudsmant létrehozni, mikor vannak már ombudsmanok? Az egyik, hogy ha egy általános ombudsman feladatkörébe tartoznának ezek a kérdések, elláthatná a hivatal ezeket jól, de a hivatal döntéshozatali folyamata egy hivatal kebelén belül zajlik, nem kerül a nyilvánosság elé. Az összes tanulságával csak a szakma és a kutatók számára áll rendelkezésre. A külön ombudsman ezt a döntéshozatali folyamatot, párbeszédet felszínre hozza.

Én itt azt javasolnám megfontolásra, hogy nagyon aktív, kezdeményező, kutató jellegű, csúnya angol szóval *pro-aktív* típusú ombudsmanra volna szükség. Egyrészt azért, mert a jövő nemzedékek nehezen tudnak szót emelni a maguk érdekében, akkor is, ha azt próbáljuk megtenni helyettük. De ilyenre lenne szükség azért is, hogy a felmerülő problémákat korai stádiumban lehessen kezelni. Hiszen a korai, úgyszólván relatív: az imént még azt mondtam, hogy máris el vagyunk késve. Mégis bizonyos összefüggésben mondhatjuk azt, hogy egy konkrét problémát a maga menetében egy korábbi szakaszban föl lehet ismerni. Ha föl ismerem és megvizsgálom és ismertetem és aztán, ne adj Isten, közvetítői funkciót vállalhatok a megoldásánál, akkor egy nagyon érdekes feladatkört állítottam föl.

Mibe fog nekünk kerülni egy ilyen ombudsman? Hát nagyon röviden és nagyon tömören: biztos kevesebbe mint a hiánya.

A délutáni, hosszú vitában felszólaló id. *Zlinszky János* áttekintette a gondolatkör jogtörténeti vonatkozásait. Az ókorban is szabályozták a közjő és a gyermekek érdekeinek védelmét. A XVIII. században pénzbüntetéssel sújtották a társadalmi szinten káros cselekedetek elkövetőit. Ma elfogadhatatlan gyakorlat, hogy hasonló szintű károkozásból egyeseknek anyagi hasznuk származhat. *Paszabi János* környezetvédelmi okokból is elfogadhatatlannak és alkalmatlannak nevezte az önkormányzatok pártpolitikai alapon történő felállását a helyi érdekképviseletek együttműködése helyett. *Lányi András* szerint az ombudsman feladata elsősorban a környezetbe történő jóvátehetetlen változtatások megakadályozása lenne.

Nagy Boldizsár felhívta a figyelmet a nemzetközi jogban meghonosodott elővigyázatossági elvre: tartózkodjunk minden olyan lépéstől, amelynek túl nagy a kockázata. *Zágoni Miklós* felhívta rá a figyelmet, hogy a jövő nemzedékekkel szemben a felelősségünk nem csupán a globális felmelegedés kapcsán emlegetett néhány fokos hőmérséklet-emelkedésre és az ehhez tartozó klímaváltozás megfékezésére szorítkozik. A veszély ennél sokkalta nagyobb.

Az elmúlt néhány év legnagyobb tudományos szenzációja a grönlandi mély-jégminták elemzéséből származik, amely szerint a múltban az átlaghőmérséklet hirtelen 10-15 fokot is változott, akár néhány évtized leforgása alatt. Ezek tették lehetetlenné a civilizáció kialakulását a tízezer évnél korábbi korokban, holott az ember genetikusan erre már régen alkalmas volt. E kilengések valamilyen, eddig ismeretlen stabilizáló mechanizmus működésbe lépése okán mintegy tízezer éve megszűntek. Márpedig a kutatók szerint egy kezdeti, kisebb hőmérséklet-emelkedés – amelyet az emberiség az elmúlt kétszáz évben éppen beindított a széndioxid-termeléssel – alkalmas lehet arra, hogy kilökje a földi éghajlati rendszert ebből a stabil vezérlési tartományból. A hirtelen éghajlati változások újbóli megjelenése viszont lehetetlenné tenné a földműves kultúra folytatását, városi-letelepedett civilizációnk fenntartását. Mivel mindez akár a következő nemzedék élete alatt visszavetheti az emberi civilizációt a kőkorszakba, a földművelés kora elé, ezt kell mai civilizációs tevékenységünknek, utódainkért vállalt felelősségünk valódi tétjének tekintenünk.

Zágoni Miklós kiemelte továbbá, hogy a mai joggyakorlat szerint a bíróságok szükségszerűen az ártatlanság vélelmének elvét követik: mindenki ártatlan, amíg be nem bizonyul róla, hogy bűnös. Márpedig a mi esetünkben éppen az ellenkező elvet kell követni: minden emberi tevékenységet, minden terméket bűnösnek, vagy legalábbis gyanúsaknak kell tekinteni a jövő nemzedék veszélyeztetésében mindaddig, amíg be nem bizonyul róla, hogy ártatlan. És pontosan ezek az ártatlannak bizonyuló tevékenységek és termékek lesznek majd azok, amelyeket *fenntarthatóknak* tekinthetünk: amelyek folytatólagosan művelhetők és termelhetők anélkül, hogy veszélyeztetnék vagy korlátoznák a jövő nemzedékek jogait és lehetőségeit. Bizony, ezen a vizsgálaton a mai emberi tevékenységek teljes körének át kell esnie. Ugyanis ma – amint *Vida Gábor* előadásából is kiderült – szinte minden, az emberiséggel kapcsolatos folyamat növekvő és fenntarthatatlan.

Sólyom László, Lányi András és Karátson Gábor tájékoztatták a vita résztvevőit, hogy a tervezetet informális úton ismertették a FIDESZ középszintű vezetőivel, akiknek a körében az támogatásra talált, válasz azonban nem érkezett rá. Elérkezett az idő, hogy a *Védegylet* hivatalosan is eljuttassa a tervezetet a parlamenti frakciókhoz. A *Védegylet* a törvény elfogadásától függetlenül képviselni kívánja a jövő nemzedék ügyét, részben a különféle környezetvédelmi csoportokkal együttműködve, részben az emberi jogok országgyűlési biztosának segítségét kérve.

A *Védegylet* szeptember 29-30-án *Ki dönt – Budapest jövőjéről?* címmel nyilvános tanácskozást rendezett, amelynek ismertetésére később visszatérünk. A *Védegylet* a következő hónapokban külügyi, gazdasági, környezetvédelmi, valamint oktatási-kulturális munkacsoportokat kíván létrehozni, amelyek nyilvános vitára bocsátják a *Védegylet* fenti témákban előkészített állásfoglalásait. Ezek tartalmazzák azokat az alapelveket és gyakorlati célkitűzéseket, amelyek képviselőre a *Védegylet* vállalkozik. A *Védegylet* címe: 1035 Bp., Miklós tér 1. – Tel: 2500-420 email: vedegyletiroda@zpok.hu

A TÁRSADALOM ÖT PILLÉRE

Beszámoló a Nádasdy Alapítvány szimpóziumáról

A nádasdladányi Nádasdy kastélyban szeptember 23-24-én megrendezett szimpózium *A társadalom öt pillére* címet viselte. Az öt pillér – Természet-Környezet, Kultúra-Művészet, Tudás-Oktatás, Egészség-Orvoslás, Gazdaság-Termelés-Fogyasztás – a kétnapos találkozó egy-egy szekciójának témáját képezte, három-négy referátum hangzott el egy-egy témakörben. Az elhangzott előadások tanulságaképpen a szervezők bejelentették, hogy a szimpóziumot összefogó holisztikus szemlélet jegyében további találkozókat kívánnak szervezni, hogy az öt szféra részletes elemzése segítsen olyan konkrét javaslatok kidolgozásában, amelyek hozzájárulhatnak a közöttük megteremtendő egyensúly létrejöttéhez. A mostani előadások és kerekasztalbeszélgetések összefoglaló következtetései:

A *Természet* erőforrásai végesek, magatartásunk (és a Nádasdy Alapítvány) mottója: *személyes felelősség – fenntartható környezet*.

A *Művészetnek* vissza kell szereznie iránymutató szerepét a társadalomban, ehhez az élet szolgálatába kell állítani a műalkotásokat. A művészet új, állandóan változó dimenziókat feltárva ösztönözheti a társadalom tagjait, hogy összhangra törekedjenek maguk és környezetük között.

Az *Oktatás* szolgálatába kell állítani a technológiai fejlődés nyújtotta lehetőségeket anélkül, hogy a technológia rabjaivá válnánk. Társadalmunk jövője, az élet minősége, a környezet megőrzése múlik azon, hogy a szakemberképzés minden területén ember- és életközpontú legyen.

Az *Egészségügy* megoldásra váró problémáinak van egy része, ami nem pénzen, hanem emberi hozzáálláson múlik. A kórházi ellátás humán szempontból való javításának propagálására kampányt tervez az Alapítvány. A következő században az élet minőségét, az egészséges fizikumot és lelkiállapotot különösen nehéz körülmények között kell megőrizni. A jövő kihívásaival csak a fizikailag és lelkileg edzett és megfelelően táplált ember képes szembenézni.

A szimpózium egyik fő törekvése a *Gazdasági* szférában létező alternatívák feltárása és a fejlesztési utak keresése. Figyelmünk középpontjában a középnagyságú vállalkozások állnak, mert tőlük várható elsősorban a társadalmi elvárásokhoz történő alkalmazkodás, a környezet megőrzésének szempontjait figyelembe vevő magatartás.

A kétnapos találkozó előadói voltak: dr. Vida Gábor ökológus, akadémikus, az ELTE genetikai tanszékének vezetője; dr. Zlinszky János biológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem környezetjogi tanszékének vezetője; dr. Tókéczky László történész, publicista, az ELTE művelődéstörténeti tanszékének oktatója; dr. Visy Zsolt történész, az ELTE ókortörténeti és régészeti tanszékének vezetője, a NKÖM kulturális helyettes államtitkára; Kodolányi Gyula

író, a Magyar Szemle főszerkesztője; Makovecz Imre építész, a Magyar Művészeti Akadémia elnöke; dr. Kiss Ádám, az Oktatási Minisztérium felsőoktatásért felelős helyettes államtitkára; dr. Hankiss Elemér szociológus, a MTA Szociológiai Intézete tudományos tanácsadója; dr. Vizi E. Szilveszter agykutató, a MTA alelnöke; dr. Gógl Árpád orvos, egészségügyi miniszter; dr. Pethő Bertalan orvos, filozófus, fényképész, szabadfoglalkozású kutató; dr. Lázár Imre orvos, ökológus, több egyetem előadója; dr. Eöry István edző, a Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola testnevelési tanszékének vezetője; dr. Veress József közgazdász, a Magyar Közgazdaság-tudományi Társaság alelnöke, a BMGE tanszékvezetője; Hübner Károly (Charles A. Huebner) gépészmérnök, a Nemzetközi Menedzser Központ kurátora, a NABI Rt. felügyelő-bizottsági tagja; Zsolnai László a BKÁE Gazdaságtudományi Központjának igazgatója; Szemmelveisz Zoltán gépészmérnök, a Prímagáz vezérigazgatója; dr. Keviczky László mérnök, a MTA alelnöke. A Nádasdy Alapítvány a szimpózium előadásainak anyagát önálló kiadványban kívánja megjelentetni, amely várhatóan az év végétől kapható lesz az Alapítvány irodájában 1124. Vércse utca 31. tel/fax: 3197463 e-mail: nadasdy@nadasdy.org

A Művészet témakörben hangzott el az alábbi beszámoló, amelyet összefoglalva ismertettünk:

Makovecz Imre
SZÁMÚZETÉS A MÚLTBA

Susan Sontag írja, hogy a művészet meghal, ha elveszti eredeti funkcióját és külső hatalom a múltba utalja. Ma azt tapasztaljuk, hogy a művészet legmagasabbrendű elismerése a múzeumi vásárlás, a művészek célja a múzeumokba juttatni műveiket. Mi a múzeum? Halott tárgyak gyűjteménye. Tehát a művészekben a halál ambíciója működik a társadalomra érvényes szakrális funkció helyett. A művészet nem az élet inspirációja. Ebből a bűvkörből próbál kiszabadulni a művészet a performanszok, eseményként megjelenő műalkotások révén. De a múzeumi szemlélet ezt is manipulálja, az eleven művészetre is ráteszi a kezét, mint például Erdély Miklós Múcsarnok-beli életműkiállítás is mutatja – az általa képviselt drámából a legitim örület halálprincípiumot varázsolt.

Határ

A művészet a természet folytatása. Ahogy a föld az emberek szemén át látja önmagát, milliárdokra szétosztódva látja önmagát (Ozirisz) és ahogy az ember társadalmában egysegre törekszik, úgy a művészetnek is a jövőben arra kell törekednie, hogy – hasonlóan a koraközépkorhoz, Egyiptomhoz, Sineárhoz – a szétszórtat összegyűjtse. A művészet a látható, hallható világ határán van. Az építészetnek legyen

koncepciója a szobrászat, a festészet, az életrend, az élet eseményei számára, ahogy azoknak is legyen gondolatuk a tájra, az építészetre és egymásra.

Sötét határ

Az élet befolyásolásának küszöbére érkezünk. Az élet-erők, növekedési erők elszabadítása a génmanipulációk által megkezdődött. A növények és állatok vonatkozásában ez a folyamat már régen elkezdődött. Régen egy parasztyümölcsös kora tavasztól késő ősziig folyamatosan termett. A kert faindividualitások együttese volt, akik az ember és az ég szolgálatában álltak. A parasztot ma divatos sunyi, zsugori, földhözragadt valakinek nevezni. Mai képzetünk egy kastélyról egy rom, amelyben hülye gyerekek vagy magatehetetlen öregek laknak. Más helyeken a kastély az a hely, ahol a nemzet színe-virága él. A nemzetet nálunk szó szerint lefejezték. A mai almáskertek eurokomformok. Ez a világ az aranykor megcsúfolása. Elkezdődött az emberek klónozása is. Kell-e ez a világ? Kell-e az a művészet, ami születése pillanatától a halál felé törekszik? Vagy olyan művészetre van szükség, ami a megfoghatatlanból hoz ide és visz innen oda?

Feladat

A művészet az eleven szellem erejéből menjen elébe a jövőnek, nem tudni előre mi lesz, de ne hazudjon. „Megfoghatatlan vagyok a világon, mert éppúgy lakozom a holtak között, mint a meg nem születetteknel, valamivel közelebb a teremtéshez, mint szokás, de még úgy sem elég közel.”

Próbálkozások

Angliában több, mint ötezer évvel ezelőtt kőkör épült a holdhónap pontos mérésér. A lineáris fejlődéelmélet szerinti primitív, barbár ősemberek fejlett csillagászati tudással rendelkeztek. Hogy volt ez? Mi volt régen? A kőköröknek is megvolt a maguk előzménye, ahogy a jurtakészítés technikája is épített előzmények tapasztalataira utal. Mintha újra élnénk azt a tudást, amit Platon tanult az alexandriai könyvtárban. Atlantisz tudása a növekedési erőket befolyásolta. Olyan ez, mintha valaki belebújna egy fába és rávenné, hogy nőjön. Ennek sötét alteregoja a mezőgazdasági vásár büszkesége, az állni nem tudó marha. A vetített képeim azt mutatják, hogy nézhetett ki az az atlantiszi lény, aki befolyásolni tudta a növekedést.

AZ V. ORSZÁGOS FŐÉPÍTÉSZI KONFERENCIA AJÁNLÁSAI

A Nagykanizsán 2000. augusztus 23-25 között megtartott Országos Főépítész Konferencia – amelynek fő témája a TELEPÜLÉSEINK MÚLTJA – JELENE – JÖVŐJE A RÉGIÓK EUROPÁJÁBAN volt – munkáját eredményesen elvégezte: A plenáris üléseken és a három szekcióban elhangzott javaslatok alapján a Konferencia az alábbi ajánlásokat teszi:

1. A térségi, régiós gondolkodás már az európai uniós csatlakozási tárgyalások idején is szükséges. A térségben dolgozó szakemberek kiemelt feladata a folyamatos kapcsolattartás, a kommunikáció a (kis)térségen belül, a megyével, a régióval, esetleg régiókkal, a területfejlesztés egyre bővülő, formálódó intézményrendszere mellett a regionális marketingigazgatóságokkal és a nem önkormányzati partnerekkel.

A térségi munkában (is) nélkülözhetetlen főépítész részvétele, aki saját szakterületén (fejlesztés, rendezés, új építés és helyi értékvédelem, infrastruktúra) túl szintetizálhatja a további térségi témákat, teendőket (agrárkérdések, táj, turizmus, kultúra, humán szféra).

2. Meg kell ismerni a várható és az egységesítésre kijelölt szakmai előírásokat (jogszabályok, szabványok, minőség, verseny, érdekképviselet, értékvédelem, stb.) Mindemellett ki kell dolgozni a megőrzendő szakmai sajátosságok kereteit.

3. Korszerűsíteni és az uniós előírásokhoz kell igazítani a főépítész szakmagyakorlás kereteit, feltételeit, szükség esetén kezdeményezve azok jogszabályi megjelenítését.

4. A trianoni határokat „meghúzó” térképészek általában valamely természetes alakzatot, vízfolyást vettek figyelembe. Az ezeken képletesen és valóságosan átívelő hidak újjáépítése, ennek felismerése a legfontosabb tanulság. A „híd” lehet műszaki létesítmény, de lehet határátkelőhely, miként lehet az kulturális, gazdasági, kereskedelmi kapcsolat is. Ezen települések sorsa pusztán a határmentiség tényében közös; mivel minden egyes település helyzete más és más, a megoldások is csak egyediek lehetnek.

5. A politikai kapcsolatok mellett legalább azonos súllyal kapjon teret a szakmaiság, amiben az egymásra utaltság felismerése a folyamatok felgyorsítója lehet. Ebbe elkerülhetetlenül beletartozik a határ mindkét oldalán készülő térségi tervek kölcsönös egyeztetés(ek)en alapuló ismerete. Ehhez szélesíteni kell a határmenti együttműködést központi, regionális, megyei, kistérségi és helyi szinten. Ez a kiépülő-kiépült területfejlesztési intézményrendszer egyik kiemelt feladata. Egyezmények és jogszabályok alapján kell kötelezővé és kölcsönössé tenni a (határon átnyúló) területi és települési tervek egyeztetését.

6. A határmenti kapcsolatok sikeres példái kapjanak sokkal nagyobb nyilvánosságot a tájékoztatásban. Ezért is javasoljuk a határmenta együttműködés helyzetét, jövőjével foglalkozó több önálló – és nemcsak a szakmánkat érintő – konferencia megszervezését.

ORSZÁGOS FŐÉPÍTÉSZI KOLLÉGIUM
Budapest, V. ker. Kossuth tér 11.
Tel: 301-5901; Tel-fax/üzenet: 301-5903
email: klara.pap@fvn.hu

*A Konferencián hangzott el
Sánta Gábor alábbi előadása is:*

Előadásom néhány olvasmányélményemen alapul, James Gneick: *Káosz*, Robert Weinberg: *Ha egy szent megkerül* és Erich Fromm: *Az emberi szív* című munkáin. A kissé szentimentálisnak ható cím alatt Fromm pontos listáját adja az emberi lélek önpusztítására vezető erőinek. Ezek a nekrofilia, a narcizmus és az incesztuózus kötődés, mint az eltérő időtartományukra kivetített halálvágy esetei.

Mivel az épített környezet túlnyomórészt szervesen anyagból felépül struktúra, minket építészeket erősen fenyeget a nekrofilia kérdése. A férfilelek köztudomásúlag az alkotás révén próbál az örökkévalósághoz kapcsolódni. Létrehozni a maradandót, valamit ami túlmutat rajtunk, ami akkor is megmarad, amikor mi már nem leszünk. Ha az épületeinket csupán önmagunk emlékműveként éljük meg, akkor kétszeresen is a halál árnyékának völgyében járunk, egyrészt a narcizmus bűnébe esünk, másrészt egy élettelen tárgyba vetítjük ki saját halhatatlan élő lelkünket. Mennyivel több az a hozzáállás, amikor műveinket éppúgy, ahogyan saját lényünket is nagyobb összefüggések fényében látjuk meg. Így egy épületet egy településben elfoglalt helyzete szerint, egy várost a tájban betöltött szerepe szerint kell megítélnünk. Az első problémánk, amivel szembe kell néznünk, hogy milyen időtávra szeretnénk maradandót alkotni. Előfordult, főként régebben olyan igény az építészeti környezet létrehozásakor, hogy az ne csupán alkotóit személyesen élje túl, hanem azt a kultúrát, azt a társadalmat is lássa elmúlni amelyben fogant. Ilyen igénnyel építeni természetesen azt is jelenti, hogy az alkotó ne a Megrendelőnek, hanem közvetlenül a Teremtőnek építsen.

Hozzám nagyon közel áll, és szívesen idézem a kambodzsai templomvárosok példáját. Angkor a XII. században, akkori mértékkel mérve világváros volt, a khmer birodalom szétesésével évszázadokra perifériális helyzetbe süllyedt pusztán azért, hogy a XX. század végén tanúja lehessen a kommunista ideológia egyik legbrutálisabb kísérletének. Ebben a kontextusban a tanúságtétel nem pusztán jelkép, hiszen az egyik legszebb angkori romtemplom, Angkor Thom tornyain Buddha arcok sokasága van kifaragva, minden torony egy négyarcú fej, amely a fény és árnyék változásaival szinte életre kel. Felmerül a kérdés, hogy honnan tudták a khmer mesterek, hogy ilyen

figyelő őrtornyokat kell építeniük, mivel évszázadok múlva ezen a helyen olyan téboly uralkodik el, amelynek gátat kell vetni. Szavaimból talán kiderül, hogy azt gondolom: a vörös khmerek uralmának nem a vietnami csapatok bevonulása vetett véget, hanem az angkori templomok transzcendens hatalma győzte le őket.

Azt mindannyian tudjuk településtervezői gyakorlatunkból, hogy a várostervezés nem a megvalósulás, és kiteljesedés örömeiről híres tervezési ágazat. A várostervező prognosztizálni próbál fejlődési folyamatokat, annak megfelelő szabályozási környezetet konstruál és jó esetben egy-két évtizedig kíváncsian figyeli, mennyire követi a valóság az általa megjósolt modellt. Ráadásul a szakma a tervek folyamatos átértékelésében érdekelt, ezért nem csupán a települések fejlődését nevezhetjük kaotikusnak, a településtervezés fejlődését is.

Mit értünk kaotikus folyamaton? Nem egyszerűen bonyolult események sorozatát, hanem olyan folyamatokat, melyek nagy mértékben érzékenyek a kiindulási peremfeltételekre, másrészt kimenetelüket maga a folyamat is állandóan módosítja. Ezeknek a kritériumoknak a várostervezés maradéktalanul eleget tesz. A káoszelmélet kutatói néhány kaotikus modellt megfigyelésnek vetve alá, azt a következtetést vonták le, hogy a káosz egyes pillanatai jósolhatatlanok, azonban bizonyos struktúrákat, ciklikusságokat a teljesen áttekinthetetlen rendszerek is produkálnak. A káoszelmélet filozófiai értelemben a predesztináció, az eleve elrendeltség kérdését *ab ovo* megoldja, hiszen a tudományban bevett gyakorlat szerinti elhanyagolhatóan csekély tényező szerepével foglalkozik, és azt állítja, hogy egy kaotikus struktúra bármely eleme lényeges hatást gyakorolhat egy rendszer egészére.

A mi témánk a régió, a regionalitás, a kistérségek.

Véleményem szerint bármilyen összetett lobbyrendszer irányítja is, a Balaton környezeténél kisebb regionális tervezésről vétek beszélni. Kevés híján az egészbenlátás igényével megfogalmazott tervezetnek látom a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Regionális Rendezési Terve törvénytervezetet, azonban e javaslat megvalósulásának sorsát illetően személyes tapasztalataimon alapuló kétségeimet szeretném megosztani Önökkel.

A területi főépítési irodák a szabályozási tervek önkormányzati jóváhagyása előtt vizsgálják a tervek tartalmát, hozzájárulásuk nélkül nem történhet meg a rendeletalkotás. A Zala megyei Főépítési Iroda nem vizsgál külterületeket érintő szabályozási terveket a BKÜRT parlamenti jóváhagyásáig, a Veszprém megyei Főépítési Iroda egy fél városnyi külterületi lakóterület szabályozását véleményezésre befogadta, és valószínűleg jóvá is fogja hagyni. Mivel jogállamban élünk, az egyik főépítési iroda eljárása nyilvánvalóan jogsértő, véleményem szerint a Zala megyei. Mégis azt hiszem, hogy a Zala megyei döntés egyezik meg

a törvény szellemével, a Veszprém megyei csak a törvény betűjével, hiszen elfogadása előtt a BKÜRT pusztán egy tervezet. A Balaton-parti települések a BKÜRT megalkotását autonómiájuk korlátozásaként élik meg, és eltérő magatartással válaszolnak e kihívásra.

Cserszegtomaj példája, azt hiszem közismert, a szőlőhegyi részeket egy tollvonással belterületbe vonták, Cserszegtomaj belterülete így Zalaegerszegével azonos kiterjedésű lett. Amióta a BKÜRT fenyegetése megjelent a horizontjukon, százával adják ki az építési engedélyeket, egy szóval meggondolatlan tájgazdálkodást folytatnak. Valamilyest enyhíti vétkeiket, hogy Papp Zoltán nagyra becsült építész kollegánkat kérték fel e megnövekedett belterület településszerkezeti és szabályozási tervének elkészítésére aki nagyon józan javaslatokat tett és sok területet visszautalt a külterületi státuszba, de ezt a cserszegi önkormányzat úgy válaszolta meg, hogy az immár két éve elkészült településszerkezeti tervet a mai napig nem hagyta jóvá.

Susan Sontag: *A betegség mint metafora* című művében felfigyel arra a furcsaságra, hogy míg a tüdőbaj számos irodalmi remekmű allegorikus ihletője, a rákbetegség mintha nem volna alkalmas költői hasonlatok hordozására. Engem személy szerint nagyon érdekel a rákbetegség, tipikusan civilizációs betegségnek tartom, melyet nem lehet eléggé komolyan venni, sem mint jelképet, sem mint valós problémát. Előadásom elején utaltam a nekrofiliára, mint a gonoszság egyik alappillére. Robert Weinberg könyvéből megtudtam a rákbetegség kialakulásának feltételeit. Bizonyos értelemben megnyugtató, hogy egy egészséges sejt rákossá válásának útjában többlépcsős, szinte leküzdhetetlennek tűnő akadályrendszer áll. Biztosan ismerik azt a tényt, hogy a sejtszaporulatok osztódása véges ciklusokban lehetséges. Ez testünket alkotó valamennyi sejtünkre igaz, az ivarsejtek kivételével. Az ivarsejtek halhatatlanok. Nem elpusztíthatatlanok, csupán halhatatlanok. Egy átlagos hosszúságú emberi életben egészséges sejtállományt feltételezve a rák kialakulásának esélye minimális. Kérem gondoljanak a káoszelméletnél jelzett alaptételre – minimális, de nem lehetetlen. Mivel az ivarsejtek halhatatlanok, de a DNS molekula osztódáskor történő másolása nem száz százalékosan tökéletes, a rákra való hajlam örökölhető. Testünket trilliószámú sejtársulás alkotja, melyen belül az egyes sejtek viszonylagos autonómiát élveznek.

Sajátos módon a rákbetegség kialakulása egy arra nem hivatott sejtünk halhatatlanná válására vezethető vissza. Tehát ha egyetlen sejtünk, mely szervezetünkben nem a szaporodást szolgálja, abba a tévedésbe esik, hogy ő annyira fontos, hogy soha nem szabad elmúlnia, és ebben annyira biztos akar lenni, hogy vég nélküli osztódási ciklusba hajszolja önmagát, végül elpusztítja a számára a világegyetemet jelentő emberi testet, így önmagát is.

HÍREK

A KÓS KÁROLY ALAPÍTVÁNY köszönetet mond mindazoknak, akik jövedelemadójuk 1%-ával támogatták. Ezúton tesszük közzé, hogy az 1999-ben kapott 129.894.-Ft-ot a Kós Károly Egyesülés Építész Vándoriskolája határainkon túlról érkező hallgatóinak ösztöndíjára fordítottuk. Kérjük, hogy 2001-ben is támogassák a Kós Károly Alapítványt! Adószámunk: 19193580-2-42.

A TÍZ ÉVES A KÓS KÁROLY EGYESÜLÉS című, 364 oldalas, színes, magyar, német és angol nyelvű kötet még kapható az Alapítványnál (1114 Budapest, Villányi út 8.) Ára 5500 Ft.

Az **ÉLŐ TÁJ** című, Buka László összeállításában megjelent, előző számunkban részletesen ismertetett tanulmánykötet megvásárolható vagy megrendelhető az Alapítványnál; ára 2500 Ft. (Megrendelés esetén + postaköltség).

Az előző számunkban elővetelre meghirdetett, Anthony Gall szerkesztette **KÓS KÁROLY MŰHELYE** című könyv megjelenésének idejét – a MUNDUS Kiadó tájékoztatása szerint – a *Kós Károly életműve a 3. évezred elején* című nemzetközi konferenciával együtt 2001. május elejére módosították. Az elővételi akciót ezért későbbre halasztottuk, újabb hirdetésünket a következő számban szándékozunk megjelentetni.

A PAGONY TÁJ-ÉS KERTÉPÍTÉSZ KFT. kiállítása október 18-án nyílik az Ernst Múzeumban.

VINCZE LÁSZLÓ munkáit mutatja be a Kijárat kiadó Architektúra/Vallomások sorozatának legújabb kötete. Vallomásaiban Vincze így ír a szakmáról: *Amikor frissen elvégeztem az egyetemet, nagy dolognak gondoltam, hogy rögtön éles helyzetbe kerülök és önállóan tervezhetek. Ma mégis úgy vélem, az első éveket a tanulásnak jobb szentelni, mester mellé szegődni és lesni, lopni tőle, portfólióval kilincselni akár külföldi irodáknál, valakinél a nagyok közül eltölteni néhány hónapot, a szakma kvintesszenciáját megérezni. Ha a Jóisten is úgy akarná, az építész négy-öt évtized tapasztalatával lenne képes talán a legjobb házeit megrajzolni. Idehaza azonban a gyakorlat az, hogy a porhüvely hamarabb tönkremegy, mint illene, s a nagy öregeket hamarabb elfelejtik, mint minden más, normális világban. Javarészt a szakmai, szellemi közélet mulasztása ez. Foglalkoztatni kellene őket, helyet, tanácsokat kellene adni nekik egyetemünkön, főiskoláinkon, monográfiákat megjelentetni munkásságukról, publikálásra ösztönözni őket.*

A KALOTASZEGI, SZTÁNAI VÖLGY tájvédelmi vizsgálatát idén tavasszal kezdte el a Kertészeti Egyetem hallgatóinak egy csoportja Fekete Albert vezetésével. Munkájukról az október 7-én, Zsobokon rendezett konferencián számoltak be a helyi polgármestereknek, lelkészeknek

és érdeklődőknek. A munka célja, hogy szakmai segítséget nyújtson egy kalotaszegi kistérség megalakításához, amely a sztánai völgyben Kós Károly egykori mintagazdaságának kezdeményezését élesztené újjá, folytatná tovább és időszzerűsítene a korszerű tájvédelmi szempontok szerint. A találkozón részt vettek a Csomád-Bálványos kistérség képviselői is, akik szintén magyarországi szakmai segítséggel végzik a maguk munkáját.

A SZABAD GONDOLAT 2000 szeptemberi számában olvasható Andreas Bracher írása az első világháborúról, *A XX. század őskatasztrófája* címmel. A folyóirat beszámol a Szabad Főiskola második szemeszterének előadásairól, és közli Frisch Mihály *A Földélőlény* című, Günther Wachsmuth és Walter Bühler nyomán írt dolgozatát. Ebből idézünk: *Goethe már 1818-ban megállapította, hogy míg a hőmérő által mért változások a Nap „jövésétől-menésétől”, vagyis külső behatásoktól függenek, addig a barométer változásában nem játszik szerepet a csillagok (Nap, Hold) hatása, tehát ez egy külső behatásoktól mentes folyamat. Ezt a jelenséget Goethe a Föld saját ritmusú változására vezette vissza, és ebben a ritmikus változásban mintegy a Föld légzési folyamatát ismerte fel. Ahogy a barométer fel- és lemegy, azt a ki- és belégzés folyamatának tekinthetjük. Ez a felfedezés választ ad arra az eddig kellően nem magyarázott talányra, hogy miért találtak a nyomásváltozásban ún. kettős ritmust. Reggel és este 9-kor nyomásérték maximumát észleljük, ez a kilégzés, míg délután és hajnali 3-kor minimumot mérünk, ez a belégzés. Ebben a kitágulási összehúzódnási folyamatban az élő földtest alapmozgását ismerhetjük fel. Ahogy Rudolf Steiner írta Goethe munkájáról: „Goethe tanulmányában azt kívánta igazolni, hogy a Föld különböző pontjain mért nyomásnövekedés és -esés nem a véletlen műve, hanem ebben a folyamatban egy, az egész földgolyóra érvényes törvényszerűség működik”. Goethe bizonyítani akarta, hogy a levegő nyomása nem a Naptól, Holdtól, vagy más kozmikus behatástól függ, ahogy a kor tudósai gondolták. Meg akarta mutatni, hogy a Föld nem egy halott test, mint ahogy általában gondolják, hanem a Föld testét egy láthatatlan testrészt hatja át, éppen úgy, ahogy az ember fizikai testét áthatja az étertest. Más helyen Goethe ezt a gondolatot úgy fogalmazza meg, hogy a nyomásváltozás nem kozmikus, nem atmoszférikus jellegű, hanem a Föld saját belső erőinek megnyilvánulása.*

MICHAELITÁK – A magyar népszellem és az antropozófia kapcsolata címmel, Juhász József szerkesztésében Szent Mihály napjára jelent meg az Arkánium Szellemi Iskola Könyvtárának 10. kötete. A könyvben Nagy Emilné Göllner Mária, a magyar antropozófia úttörője magyarul először megjelent műveit, *A hemiszférák párbeszéde* c. kultúrtörténeti összefoglalását, valamint az első, a Kis-Svábhegyi Waldorf-Iskola és Internátus történetét olvashatjuk. A könyv az Alapítványnál 1500 Ft-os áron kapható.

KUND FERENCET a város fejlesztése érdekében kifejtett munkájának elismeréseképpen *Pro Urbe* díjjal tüntette ki Esztergom városa.

DEBRECZENI LÁSZLÓ RAJZAI

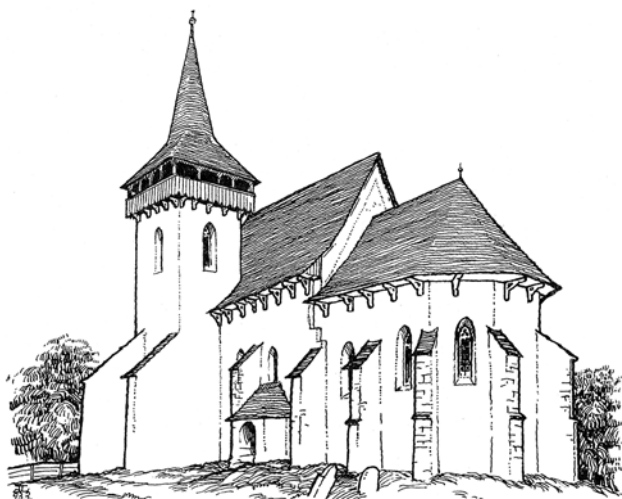
Az Erdélyi Református Egyházkerület *Száz rajz* címmel 1995-ben adta ki Debreczeni László 1928 és 1944 között készített rajzainak gyűjteményét. Az Egyházi Levéltár több száz rajtot őriz Debreczeni Lászlótól, aki a fenti időszakban Makkai Sándor református püspök megbízásából 512 helység 356 templomának és egyéb építményének felmérését végezte el, s megörökített terítőket, edényeket és más kegytárgyakat is. A kötet Szatmári László bevezető tanulmányát, néhány dokumentumot, valamint templomok és haranglábak rajzait tartalmazza; ezekből mutatunk be ízelítőt.

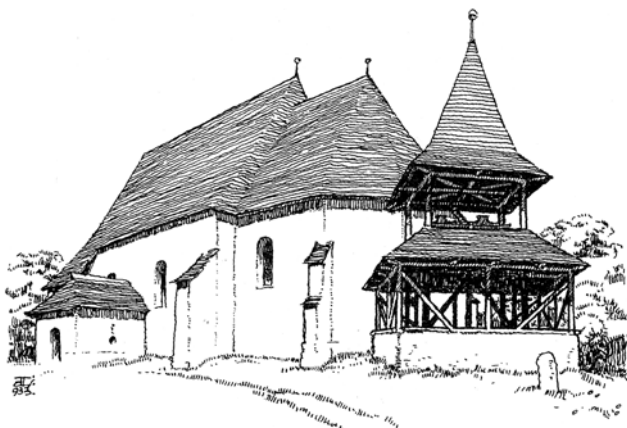
Az apanagyfalusi református templom és fatorony

A bádoki református templom

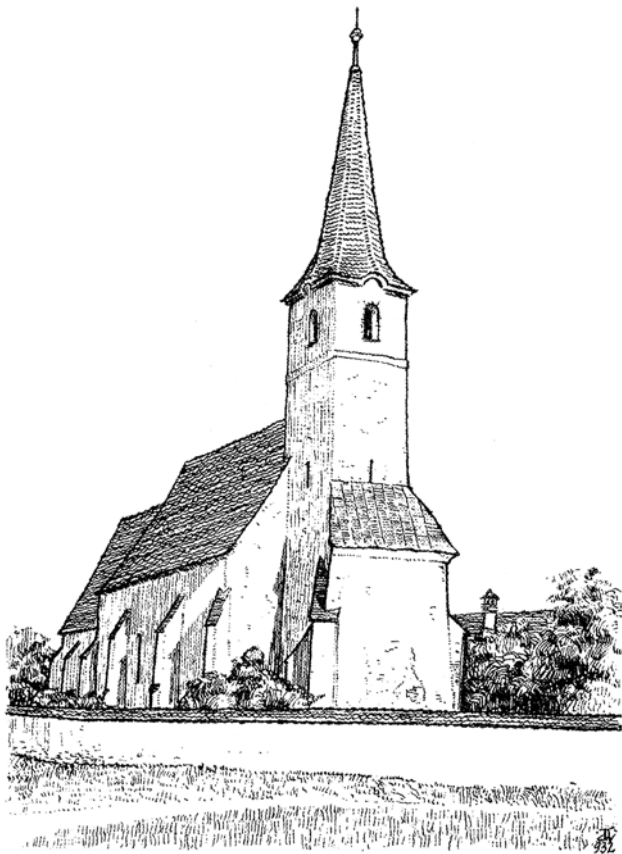
A somkerekai református templom

A magyarpalatkai református templom és fatorony

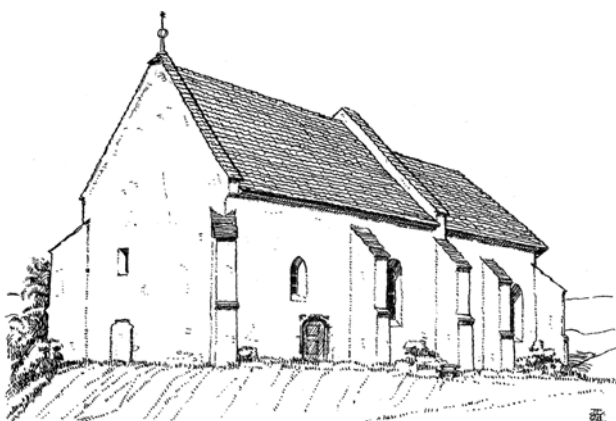
Az almásmálomi régi református templom és fatorony

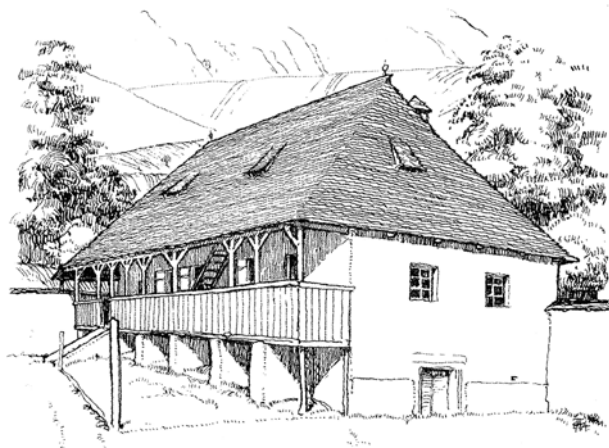
A bögözi református templom

Az alsótóki református templom

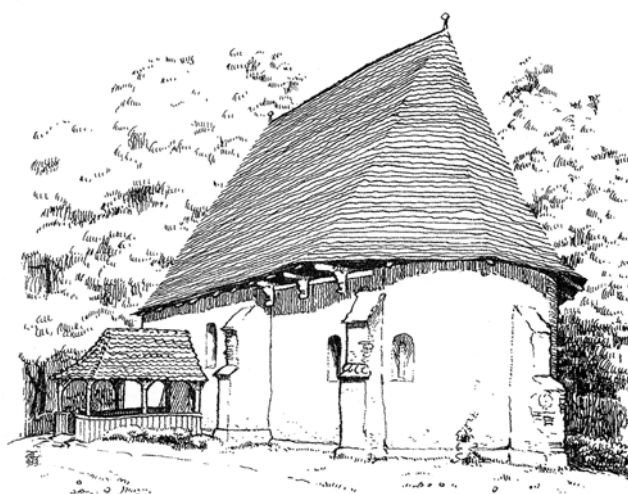
Az enyedszentkirályi református templom

Borbereki református papi lak

A magyarkiskapusi református templom

Az egestői református templom

A Helikon Kiadó gondozásában novemberben jelenik meg Csányi Vilmos és Makovecz Benjamin **A KENTAUR TERMÉSZETRAJZA** című könyve. A neves etológus tudományos részletességű szövegének két különösen érdekes részletét, és néhány illusztrációt mutatunk be.

A kentaurok teremtéslegendája

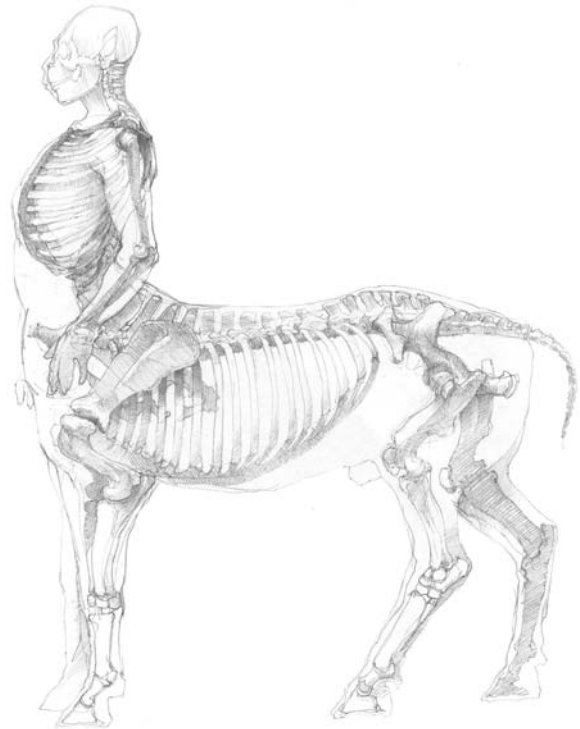
Kezdetben volt Úrkenta, aki időilen idők óta a végtelen térben lebegett és gondolkodott. Egyszer egy lócitrom alakú, formás gömböt ürített, ami nagyon megtetszett neki. Nyomogatta, gyúrta egy kicsit, majd körbedobta a Nap körül. Amikor a gömb már többször körbejárta a Napot és a felszíne kiszáradt, Úrkenta köpött rá néhányat, hogy tengerek is keletkezzenek, majd fogai közül kipiszkált néhány magot, és azokat is a gömbre helyezte. Rövidesen erdők, mezők borították a gömböt, majd mindenféle nyüvek és állatok is megjelentek. Ekkor, a száznyolcadik napon, Úrkenta a saját maga képére eleven lényeket teremtett, csak egészen kicsiket, hogy jól elférjenek a gömbön, amit Földnek nevezett el. A hozzá hasonló kicsi lényeket kentauroknak hívta, és nekik adta a lócitromot, gondosan előírva számukra: „Szeressétek a természetet és egymást, de ne szaporodjatok el nagyon.”

Sokmilliószor fordult meg a Föld nevű lócitrom a Nap körül minden különösebb esemény nélkül, amikor egyszer néhány fiatal kentaur szokatlan játékokba fogott. Elhanyagolták az együttes táncokat, a közös énekeket, a síp- és patadob-muzsikát, a magasabb matematikai elméletek mesélését, a filozófiát, a felső nyelvet, de még az elmetopológiát is. Nem új elmekonstrukciókat, szép, új szavakat, hanem folyton gyerekeket csináltak, és felső végtagjaikkal mindenféle haszontalan tárgyat készítettek: baltát, lándzsát, nyilat, késeket, és ezekkel azután piszkálták a Földön velük élő más lényeket. Még tüzet is gyújtottak.

Amikor egy ilyen durva játék közben egy fából készült nyíl egy pingvin hátába fűrődött, aki emiatt napokig nem tudott rendesen úszni, Úrkenta rettenetesen feldühödött, mert nagyon szerette nézegetni a pingvineket, különösen akkor, amikor olyan mulatságosan tipegnek a jégen. Mérgében a rossz kentaurokat saját kezével tépte kétfelé. Az egyik felüket felhajította a fák ágaira, a másik felüket pedig az egyik mezőre dobta. A fákra hajítottakból lettek később a majmok, és leszármazottaik, a turisták. A mezőre pottyant részből pedig a különféle lovak lettek.

A jó kentaurokat, akik nem használtak tárgyakat, Úrkenta megajándékozta. Nektek adom ezt a lőfügét, gondozzatok és egyetek gyümölcsöt – mondta, és egy csodálatosan szép, terebélyes lőfügefát ültetett nekik. – Szaporodásotokra pedig a nagy, kék darázs fog felügyelni ezentúl, tiszteljétek, féljétek őt – mondta, és egy hatalmas kék lőfügefurdancsot engedett szabadon, majd utána eresztett egy kicsi sárgát is.

„Tárgyakat pedig a szent síp kivételével ne készíttetek, mert letöröm a hülye kezeteiket!” – kiáltotta haraggal.

Azóta a kentaurok szorgalmasan gondozzák a lőfügét, nem készítenek istentelen tárgyakat, a szent sípok kivételével, és igencsak félik a nagy kék darázst.

Ezután Úrkenta eltávozott, és ma már csak a Centaurus csillagképben látni azóta is egyre távolodó körvonalait.

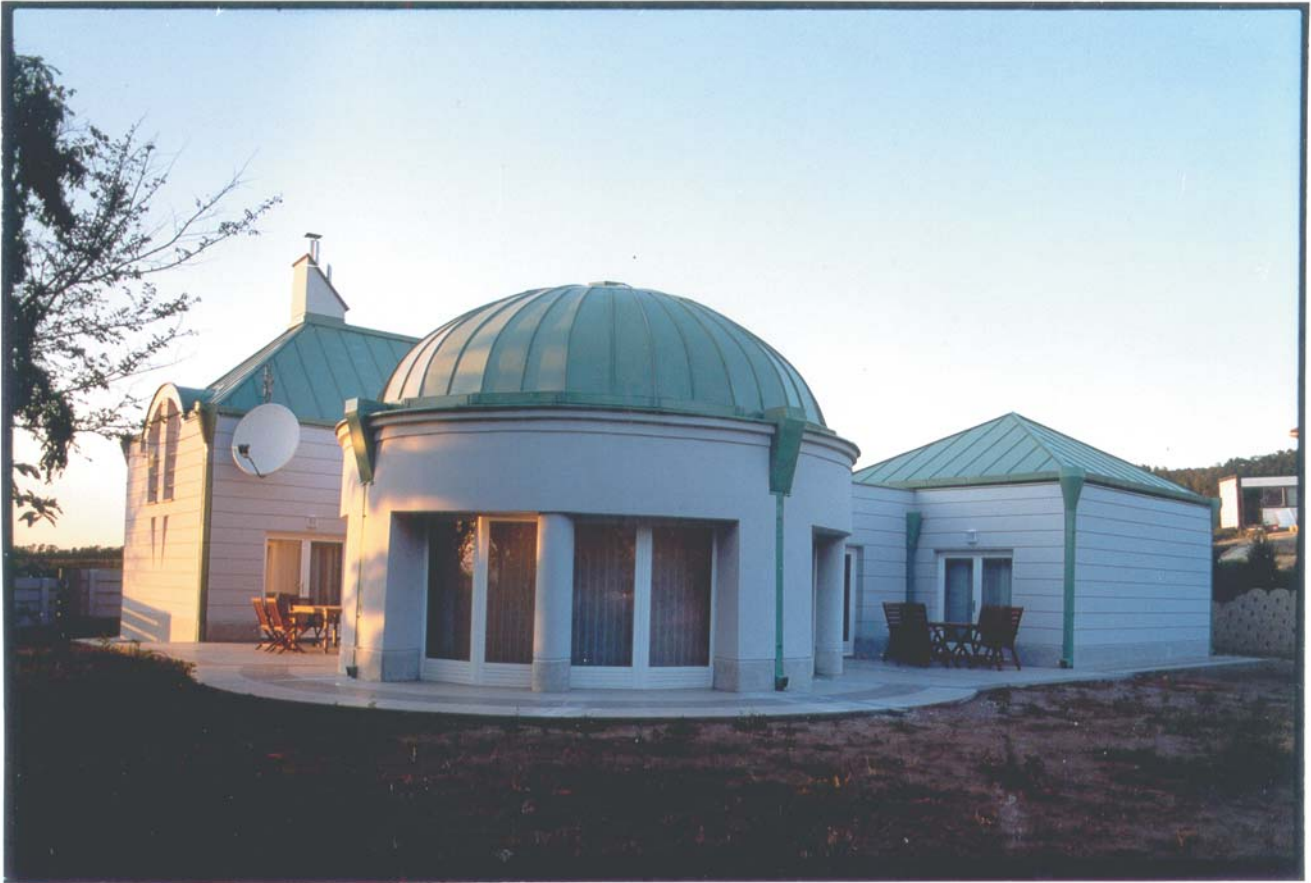
A kentaur pokol

A pokolba kerülő kentaur felső teste összezsugorodik, kezei elszáradnak, feje hosszúkás lesz és megnő; egészen nagy, szőrös fülei lesznek, szép farka szőrei kihullanak, helyükön vékonyabb, bojtos nyílvány nő ki, és csak az alsó nyelven tud mondani néhány szót, többnyire azt, hogy „i@-á!” ami kentaur nyelven azt jelenti: „Így-jártam”. A pokolra kerülteket még az is sújtja, hogy kétlábú, farok nélküli majmok hajkurásszák és mindenféle undok tárgyhoz kötik őket, amelyeket vonszolni kényszerülnek. Hátukra nehéz terheket raknak, amelyet cipelniük kell, és lőfüge helyett csak bogáncsot kapnak enni.

A pokolról az alsó nyelven mesélnek gyermekeiknek a kentaur anyák, akik szerint a meggondolatlan, tárgyhasználó vagy azt készítő, elvetemült kentaurok kerülnek oda.

A kentaur mennyországot firtató kérdésekre a kentaurok mindig a felső nyelv különös kifejezéseivel válaszolnak és mindig különbözőképpen. Egy kompjuteres dekódolás és tartalomelemzés alapján nagyon valószínű, hogy arról beszélnek, hogy a jó elhunytak egy matematikai történet dinamikus képletévé válnak Isten elméjében.

A földművelésügyi és vidékfejlesztési miniszter az idei öt *Pro Architectura* díj egyikével tüntette ki Sáros Lászlót a Telkiben idén felépült családi háza újszerű és személyes építészeti nyelvének elismeréseképpen. A további kitüntetettek: Csikós Zoltán és Varga Levente (a Pécsi Szívgyógyászati Klinika épülete), Gereben Gábor és Pataky Dóra (a Centrál Kávéház épülete), Puskás Péter és Rudolf Mihály (a miskolci Deszkatemplom újjáépítése) és Tomay Tamás (pasaréti családi ház).

